

KULTTUURIMAISEMAN SYNTYVAIHEITA ALA-SATAKUNNASTA

Köyliönjärven kansallismaiseman kehittyminen

1600-1800-luvuilla Karhian ja Kankaanpään kylissä

Mikko Eskola

Pro gradu –tutkielma

Turun yliopisto

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelma

Maisemantutkimus

Huhtikuu 2016

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Humanistinen tiedekunta

ESKOLA, MIKKO: Kulttuurimaiseman syntyvaiheita Ala-Satakunnasta. Köyliönjärven kansallismaiseman kehittyminen 1600-1800-luvuilla Karhian ja Kankaanpään kylissä

Pro gradu -tutkielma, 103 s., 3 liitesivua

Maisemantutkimus

Huhtikuu 2016

Karhian ja Kankaanpään kylien muodostama jakokunta on 1600-1800-luvuilla muodostanut talonpoikaisen Köyliön muun pitäjän kuuluessa Köyliön kartanoiden alaisuuteen. Tutkimus keskittyy tämän kyläalueen maisemahistoriaan tarkastellen omistussuhteita ja maanjakoa. Tarkastelut on tehty pääosin 1700-lukuisten karttojen ja isojaon toimitusasiakirjojen kautta. Muuna tutkimusmateriaalina on käytetty arkistolähteitä sekä 1800-luvun ja 1900-luvun alun karttamateriaalia. Osana tutkimusta olen asemoinut yli 100 kartanosaa koordinaatistoon.

Kylien asutus oli vielä 1600-luvulla keskittynyt vanhoille kylätonteille. Tutkimuksessa on tarkasteltu talojen ja asutuksen siirtymistä pois kylätonteilta 1700- ja 1800-lukujen aikana. Karhian vanha kylätontti autioitui 1800-luvun loppuun mennessä. Kankaanpään vanhalla kylätontilla tilakeskusten määrä väheni yhdeksästä kolmeen vastaavana ajanjaksona. Kylätonttien autioitumiseen vaikutti isojaon lisäksi hetkelliset omistusten keskittymiset.

Tutkimuksessa havaitsin talonpoikaisen Köyliön olleen 1600- ja 1700-luvuilla uhattuna säätyläisten omistusten lisääntyessä kylässä. Aiemmassa historiankirjoituksessa romanti-soitu talonpoikainen Köyliö ei ollutkaan niin itsenäinen kuin oli annettu ymmärtää. Uutena faktana havaitsin suurimman osan kylien taloista kuuluneen 1651-1679 Loimaan vapaaherrankunnan läänitykseen, joka osaltaan on estänyt Köyliön kartanon perintörälssin laajemman leviämisen alueelle. Kankaanpäähän muodostettiin 1700-luvun vaihteessa ratsutila, joka oli osin säätyläisten omistama. Pääosa kylän muista tiloista oli tämän rusthollin augmentteina käytännössä läänitetty ratsutilallisille. Talonpoikainen omistus vahventui ja keskittyi 1800-luvulla.

Köyliönjärven rantaeroosion vaikutuksia alueen maisemahistoriaan tarkastellessani havaitsin Karhian kylän keskiaikaisen kylätontin ja tunnistamieni vanhimpien peltojen osin sortuneen järveen jo 1600-luvulla. Samasta syystä ennen rantaviivaa kulkenut Huovintie/Pyhän Henrikin tie siirrettiin isojaon yhteydessä karkaisemaan vanhan kylävainion pitkät peltosarat. Rantaeroosio saattaa selittää myös tämän pitkään viljellyn alueen arkeologisten löytöjen vähäisyyden.

Tutkimuksen tavoitteena on myös arvioida poikkitieteellisten tutkimusmenetelmien soveltuvuutta maiseman ja historian tutkimiseen. Tämä tutkimus on poikkitieteellinen analyysi maisema-alueesta, eräänlainen maisemahistoriallinen selvitys, jonka tavoitteena on kuitenkin olla perinteisiä selvityksiä syväluotaavampi. Opinnäytetyön tekijä on aiemmalta koulutukseltaan yhdyskuntatekniikan diplomi-insinööri, jonka tutkinnossa maisemantutkimus oli sivuaineena. FM-tutkinnon sivuaineena tekijällä on Visuaalinen kulttuuri Aalto yliopiston Taideteollisesta korkeakoulusta.

Asiasanat: historialliset kartat, kulttuurimaisema, maisema, kansallismaisema, Köyliö, isojako, kylätontit, rantaeroosio, talonpoikaisuus, ruotujakolaitos, paikallishistoria.

ALKUSANAT

Tämä Pro gradu on osa laajempaa tutkimustani Köyliönjärven maisema-alueesta. Pyrkimykseni on ollut tehdä tieteellisen tutkimuksen julkaisukriteerit täyttävää tutkimustani. Tavoitteeni on julkaista tämä tutkimus laajennettuna lähivuosien aikana artikkeleina tai laajempina kokonaisuutena.

Opinnäytetyö on vain yksi osuus tämän elämän mittaisen matkan varrella. Olen aina ollut kiinnostunut kotiseudustani ja periaatteessa aloittanut tämän tutkimuksen suunnittelun jo alakouluikäisenä.

Haluan kiittää Kulttuurintuotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelman henkilöstöä saamistani opeista ja tuesta. Erityiset kiitokset ohjaajalleni Eeva Raikelle ja professori Maunu Häyrysellä kannustuksesta tämän tutkimuksen aikana.

Haluan kiittää seuraavia henkilöitä ja tahoja, jotka ovat neuvoillaan ja esimerkillään auttaneet tämän tutkimuksen toteuttamista: Kari Uotila, Heikki Rantatupa, Jaakko Ojala, Kalevi Salmi, Köyliö-seura ja Suomen kulttuurirahaston Satakunnan rahasto.

Perhettäni haluan kiittää tätä tutkimusta kohtaan osoittamasta ymmärryksestä ja kannustuksesta. Erityisesti haluan kiittää isovanhempiani.

Karhian Tervalassa 28.4.2016

Mikko Eskola

Sisällysluettelo

1	Johdanto	1
1.1	Lähtökohdat tutkimukselle	1
1.2	Perustelut tutkimuskohteen valinnalle	2
2	Tutkimusmenetelmät	5
2.1	Vertaistutkimukset	5
2.2	Sovellettavia menetelmiä	6
2.2.1	Kartta-aineiston käsittely	8
2.2.2	Maisemankuvan kehityshistoria	11
2.3	Kirjava kaulahuivi – kertomukseni tutkimusmenetelmästä	13
3	Aineistokatsaus.....	15
3.1	Luonnontieteelliset lähteet	15
3.2	Arkeologiset aineistot.....	15
3.3	Kirjalliset ja arkistolähteet	17
3.3.1	Asutushistorian tutkimukset	17
3.3.2	Verot	18
3.3.3	Kirkonkirjat	18
3.3.4	Tuomiokirjat	19
3.4	Kartat ja kuva-aineistot	20
3.4.1	Kartoista yleensä.....	20
3.4.2	Tutkimusalueen kartat	22
3.4.3	Kuvat	25
4	Tarkastelulinjoja	26
4.1	Rautakautta ja keskiaikaa	26
4.1.1	Varhaisimmat asuinpaikat.....	29
4.1.2	Keskiaikaiset pellot	30
4.1.3	Väkiluvun kehitys.....	35
4.2	Talonpoikaiset kylät uhattuina 1600- ja 1700-luvuilla.....	36

4.2.1	Karhian rälsitalo	38
4.2.2	Karhian ”pappila”	39
4.2.3	Loimaan vapaaherrakunta Karhialla ja Kankaanpäässä	40
4.2.4	Kankaanpään rusthollit ja asumakartano	41
4.2.5	Suurtalonpojat Karhialla ja Kankaanpäässä	44
4.2.6	Omistusten keskittyminen ja sen vaikutukset.....	48
4.3	Kylätontit.....	50
4.3.1	Isojakotoimitukset alueella	51
4.3.2	Kankaanpään kylätontin muutokset	52
4.3.3	Karhian kylätontin autioituminen.....	57
4.4	Rantaerosion vaikutus alueen maisemaan ja kehitykseen.....	62
4.4.1	Maantie	66
4.4.2	Kankaanpään ennen 1700-lukua autioitunut kylätontti?	68
4.5	Tilaton väestö ja kylävainion ulkopuoliset lähialueet	74
4.5.1	Rakuunoiden ja ruutusotilaiden vaikutus 1700-luvulla	75
4.5.2	Ruokakunnat Karhialla ja Kankaanpäässä vuonna 1790.....	78
4.5.3	Karhian Pinomäki	81
4.5.4	Vihteri	83
4.5.5	Ojamyllyn umpiaita	84
4.5.6	Plassinpalsta ja Santamaa	86
4.5.7	Tervahaudat	88
5	Johtopäätökset	90
5.1	Jälkiä menneisyydestä	90
5.2	Tekijöitä kulttuurimaiseman taustalta	91
5.3	Hämärän katveessa	94
	Lähdeluettelo.....	96
	Lyhenteet	103
	LIITE: Kartan KA/MMHA A48 3/3 1736 selosteen tulkinta	

Kuvaluettelo:

Kuva 1: Tutkimusalueen rajausta ja nimistöä Kalmbergin kartaston otteella.....	3
Kuva 2: Tarkempi tutkimusalueen rajausta ja isojaon aikaista nimistöä	4
Kuva 3: Ote Kankaanpään ja Karhian isojaontäydennyksen uudistuskartasta	10
Kuva 4: Ote Kankaanpään ja Karhian isojaontäydennyksen toimituskartasta.....	10
Kuva 5: Ote vuoden 1552 erämaaluettelosta	17
Kuva 6: Ote isojaon varsinaisesta toimitusasiakirjasta liittyen niittyjen jyvitykseen	21
Kuva 7: Ote Ala-Satakunnan kartasta vuodelta 1650 Köyliön lähiympäristöstä	27
Kuva 8: Viistoilmakuva, johon korostettu vuosien 1700-luvun kartoitusten tietoja.....	31
Kuva 9: Kartat Karhian ja Kankaanpään kotivainioista, 1700-luku ja 1900-luku	34
Kuva 10: Kuvaaja Köyliön kunnan väkiluvun kehityksestä vuosina 1600-2000	36
Kuva 11: Kartta 1707 Kankaanpään kylätontista asemoituna nykykartalla.	43
Kuva 12: Äären suvun isännyydessä 1800-luvulla olleet tilat	47
Kuva 13: Ote 1700-lukuisesta sotilaskartasta Köyliönjärven eteläosasta.....	50
Kuva 14: Kankaanpään kylätontti, karttamosaikki	53
Kuva 15: Karhian kylätontti vuoden 1780 isojakokartassa	57
Kuva 16: Myynti-ilmoitukset 1897 Äären, Mikkelän ja Torkkelin tiloista.....	59
Kuva 17: Karhian kylätontti vuoden 1736 rantavieremää käsittelevässä kartassa	63
Kuva 18: Karhian kylätontti, karttamosaikki	64
Kuva 19: Kankaanpään kyläraittia 1900-luvun alussa, valokuva	67
Kuva 20: Kankaanpään kylätontti vuoden 1736 rantavieremää käsittelevässä kartassa	69
Kuva 21: Valokuva: Tutkimusaluetta tieltä lännen suuntaan	72
Kuva 22: Valokuva: Tutkimusaluetta alueen pohjoisreunalla	72
Kuva 23: Valokuva: Ensimmäisen koekuopan paikka	72
Kuva 24: Valokuva: Keramiikan palanen	72
Kuva 25: Karttaotteita mahdollisesta Kankaanpään kylätontista.....	73
Kuva 26: Taulukko Karhian ja Kankaanpään sotilasruoduista ja rakuunoista.....	77
Kuva 27: Kaavio Karhian ja Kankaanpään ruokakuntien jakautumisesta	79
Kuva 28: Teemakartta tutkimusalueen asuinpaikoista 1790-luvun vaihteesta	80
Kuva 29: Yhdistelmäkuva Karhian sotilastorppien alueelta, kartta ja viistoilmakuva ...	82
Kuva 30: Valokuvia: Mahdollinen ojamylllyn paikka.	84
Kuva 31: Ojamylllyn umpiaidan alue vuoden 1791 isojakokartassa	85
Kuva 32: Ojamylllyn umpiaita vuonna 1772	85
Kuva 33: Kartta: Plassinpalstan ja Kuninkaanlähteen seutua 1900-luvun alkupuolella.	87
Kuva 34: Valokuva: Kuninkaanlähteen seutua n. 1910..	88

1 Johdanto

1.1 Lähtökohdat tutkimukselle

Köyliönjärven maisema edustaa kulttuuri- ja perinnemaisemaa Ala-Satakunnasta Suomen kansallismaisemoiden joukossa. Voimakkaimmin kulttuurisesti maisemaa muokkaavana voimana Köyliönjärven ympäristössä on ollut maatalous. Muita vaikuttavia tekijöitä maisemaan ovat oletusarvoisesti teollinen tuotanto ja maanpuolustus. Kulttuurimaisema on mielestäni aina myös poliittinen maisema, koska lainsäädäntö, väestö- ja talouspolitiikka vaikuttavat kulttuurimaisemaa ylläpitävän toiminnan laajuuteen ja suuntaukseen. Kulttuurimaisema ei synny eikä säily ilman säännöllistä ihmisen vuorovaikutusta siihen. Siitä muodostuu perinnemaisema, kun tämä vuorovaikutus on kestänyt riittävän pitkään. Edellä mainitut tekijät ovat muokanneet Köyliönjärven maisemaa menneistä ajoista nykyisyyteen.

Opinnäytetyötä aloittaessa tarkastelun rajauksena oli laajimmillaan Köyliön ja Säkylän kuntien alue keskittyen Köyliönjärven ja -joen valuma-alueille ja kansallismaiseman rajaukseen. Tarkkaa rajausta tutkittavalle alueella oli mahdotonta määrittellä tutkimuksen alkuvaiheessa tutkittavan alueen rajauksen muodostaessa yhden tutkimuksen pääkysymyksistä. Karhian ja Kankaanpään kylät valikoituivat tutkimuksen edetessä sen ydinalueeksi.

Pyrkimykseni on löytää vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin. Miten alueen maisema on kehittynyt 1900-luvun alkuun mennessä? Mitkä ovat olleet suurimmat käännekohtat maisemahistorian kannalta alueella? Miten asutus on levinnyt ja vaikuttanut maisemaan alueella? Miten tämä maisema-alue tulisi rajata? Voidaanko se kehystää eli voidaanko sille määrittellä tiukka rajaus sen kehityshistorian kautta? Tavoitteena on tarkastella maiseman kehitystä ja rajausta kulttuurillisten ilmiöiden kautta.

Keskiaikaisten peltojen, talojen ja kalmistojen paikkojen määrittäminen ekstantiivisen taupaustutkimuksen kautta on eräs tutkimuksen tavoitteista. Köyliön alueelta tunnetaan muun muassa lukuisia kalmistoja, hautausmaita ja rautakautisia kyliä, mutta ne eivät muodosta ajallisesti yhtenäistä sarjaa keskenään.

Tästä tutkimuksesta muodostuu poikkitieteellinen analyysi maisema-alueesta, eräänlainen maisemahistoriallinen selvitys, jonka tavoitteena on kuitenkin olla perinteisiä selvi-

tyksiä syväluotaavampi. Poikkitieteellisten menetelmien ja aineiston käyttämisen soveltuvuutta tämän kaltaiseen tutkimukseen ei ole arvioitu. Käytettävien menetelmien soveltuvuuden arviointi muodostaa toisen tutkimuskysymyksen.

Tutkimuksen poikkitieteellisyyttä tukee aiempi koulutukseni ja sivuainekokonaisuuteni. Opintoni ovat keskittyneet rakennettuun kulttuuriympäristöön. Olen valmistunut vuonna 2009 Tampereen teknillisestä yliopistosta yhdyskuntatekniikan diplomi-insinööriksi sivuaineena maisemantutkimus Turun yliopistosta. Olen lisäksi suorittanut Visuaalisen kulttuurin sivuaineopinnot Aalto yliopiston Taideteollisessa korkeakoulussa. Opintoni ovat lisäksi painottuneet geoinformatiikkaan. Taustani johtuen voidaan osaa tutkimuksesta pitää myös monitieteisenä.

1.2 Perustelut tutkimuskohteen valinnalle

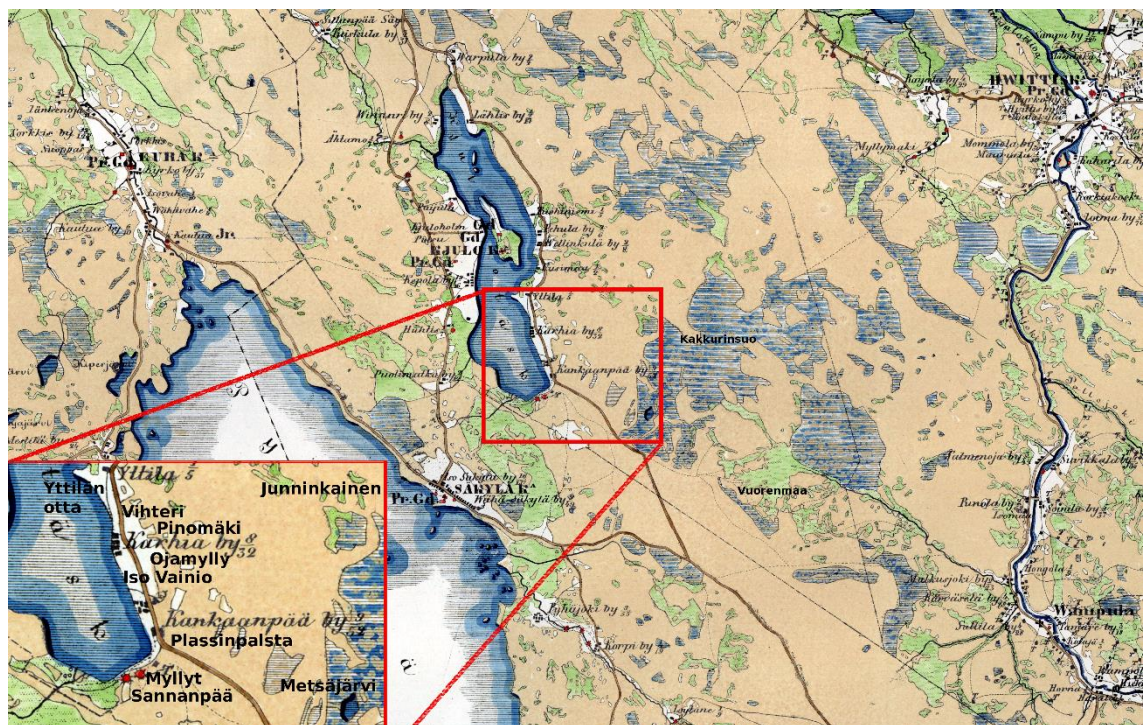
Alkuperäisessä tutkimuskysymyksen asettelussa on tutkimusalueeksi rajattu koko Köyliönjärven valuma-alue ja jokivarsi. Alueen laajuudesta johtuen tulee tutkimuksen tarkastelutasoksi valita suppeampi osuus alkuperäisestä alueesta. Kylätaso muodostaa maiseman ja sen historian tarkasteluun luontevan tarkastelutason, jossa tämä alueyhteisö muodostaa alueena ja väestönä toiminnallisen kokonaisuuden. Johanna Forsius on todennut: ”Kylätasolla tarkasteltuna ovat maan omistussuhteet ja eri maisemaelementtien ja osatekijöiden tarkoitus ja keskinäiset yhteydet helpommin tutkittavissa. Kylätasolla voidaan tunnistaa ne historialliset tilanteet, joissa on tapahtunut muutoksia biofyysisen ympäristön ja luonnonvarojen hyväksikäytössä, ovatpa ne johtuneet muutoksista väkilukumäärässä, väestön sosiaalisessa rakenteessa, käytettävissä olevassa tekniikassa, taloudellisissa resursseissa tai vaikkapa kyläyhteisön suhteissa ympäristöönsä. Kylätasolla havaittavissa olevat muutokset voivat johtua myös yksittäisistä henkilöistä, joiden ei välttämättä tarvitse jäädä nimettömiksi.”¹ Tämä kiteytys muodostaa yhden tutkimuksessa noudattamistani ohjenuorista.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen maisemahistorian kehitystä kronologisesti ja alueen rajausta ajan suhteen tarkentaen. Rautakauden ja keskiajan osalta tarkastelen asioita maakunta- ja pitäjätasolla, koska lähdemateriaalin vähyydestä johtuen asioita joudutaan yleis-

¹ Forsius-Nummela 1994, 3.

tämään. 1500- ja 1600-lukujen osalta tarkastelen asioita jakokunta ja kylätasolla. Tutkimuksen ydinajanjakson muodostavat 1700-1800-luvut, joiden aikana tutkimus tarkentuu maakirjatalotasolle ja yksittäisten kohteiden osalta vielä tarkemmaksi.

Pääasialliseksi tutkimuskohteeksi valitsen Karhian ja Kankaanpään kylien muodostaman jakokunnan järven läheisyyteen rajautuvan yhtenäisen viljelyn ja asutuksen alueen. Jakokunnan etelärajana on Säkylän vastainen raja. Lännessä alue rajautuu Puolimatkan ja Keppolan kyliin, pohjoisessa Yttilän kylään ja Huhdin metsäsarkaan ja idässä Huittisten pitäjään. Tutkimusalueen pohjoinen raja on nykyisen Yttilän kylän eteläreunalla. Raja on epämääräinen, koska pohjatietojen mukaan Yttilän Otta olisi toiminut Karhian kalmistona. Karttojen perusteella Karhian ja Kankaanpään kylien alkuperäistä pohjoisrajaa ei kyetä yksiselitteisesti nimeämään. Tutkimusalueen eteläinen raja sijaitsee Kankaanpään uimarannalla. Tämä n. 5 km² tutkimusalue on keskimäärin 3 km pitkä ja 1,5 km leveä.

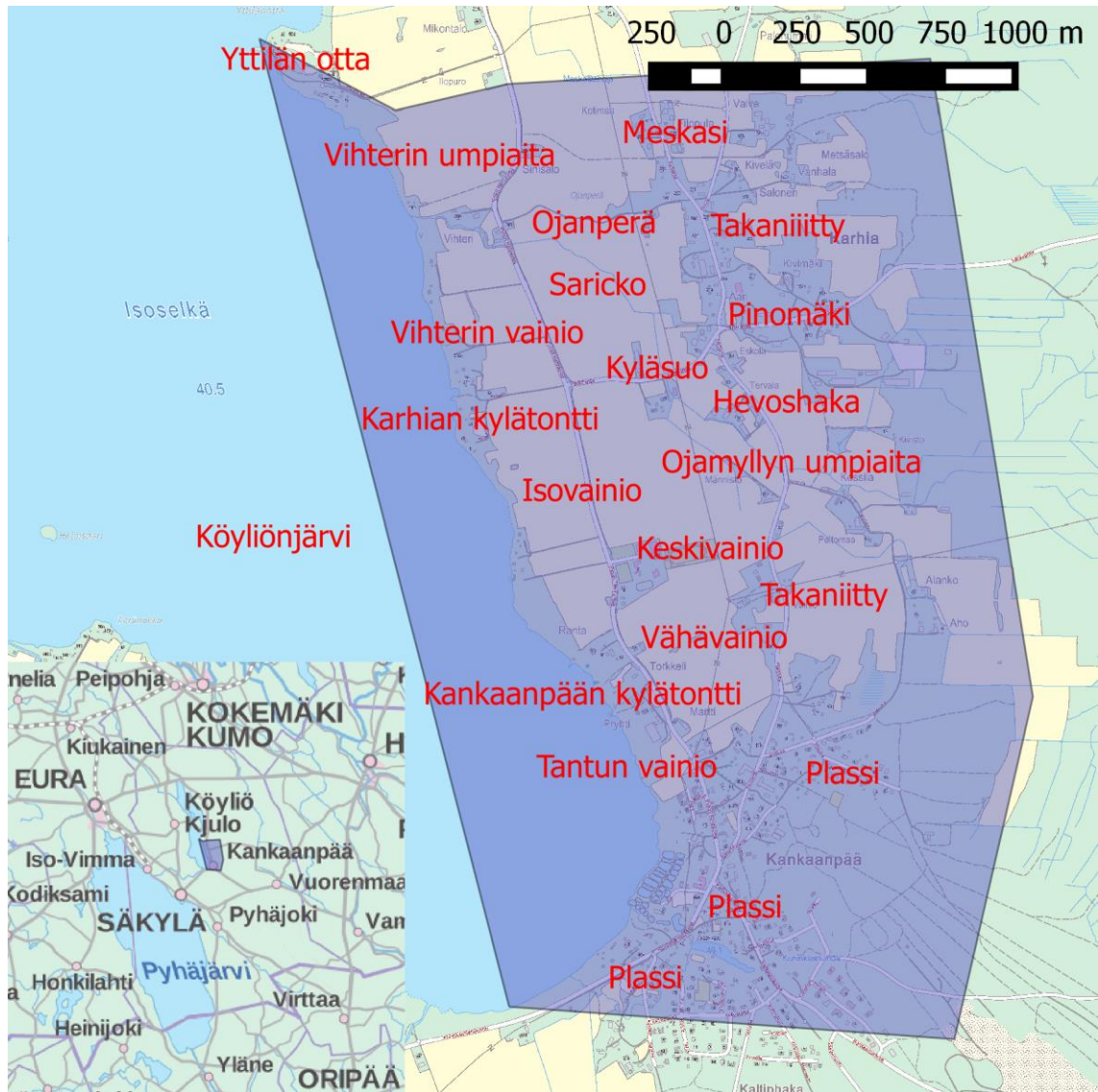
Kuva 1: Tutkimusalueen raja ja nimitys esitettyinä vuonna 1855 julkaistun Kalmbergin kartaston² otteella. Ei mitattavuudessa. Koko kartan laajuus kuvastaa kohteen sijaintia, mutta myös rautakautta koskevan maisemahistorian teorian laajuutta. Tutkimus rajautuu 1700- ja 1800-lukujen osalta Sannanpään ja Vihterin väliselle alueelle eli Kankaanpään uimarannalta Yttilän Ottantielle.

Karhia ja Kankaanpää ovat muodostaneet Köyliön toisen jakokunnan ainakin 1300-luvulta lähtien. Toinen Köyliön jakokunta käsittää muut Köyliön kylät.³ Samaan jakokuntaan kuulumisen tarkoittaa, että kylät ovat hyvin sidoksissa toisiinsa. Esimerkiksi: suurin

² KK Kalmbergin kartasto P.IV, 1:100 000 1855. Muokaus ja kuvatestit tekijä.

³ Suvanto 1973, 50.

osa maanmittaustoimituksista on kylien yhteisiä, kylät ovat usein yhdessä käräjillä puolustamassa rajojaan tai nautintojaan naapurijakokuntalaisia vastaan, kylät esiintyvät arkistolähteissä peräkkäin, kylien omistukset ja nautinnat sijaitsevat sekaisin. Tästä johtuen aluerajaus sisältää sekä Karhian että Kankaanpään kylät, muttei esimerkiksi eri jakokuntaan kuuluvaa Yttilän kylää.

Kuva 2: Tarkempi tutkimusalueen rajaus ja isojaon aikaista nimitystä. Mittakaavat 1:25 000 ja 1: 800 000.⁴

Valittu tutkimusalue on minun elinympäristöäni, josta on omat hahtansa ja hyötynsä tutkimuksen teolle. Näen noin kolmanneksen tutkimusalueesta taloni ikkunoista. Kolmantena perusteena tutkimusalueen rajauksella on Köyliön kartano, jonka tiluksiin on kuulunut Karhiaa ja Kankaanpäää lukuun ottamatta koko Köyliö. Karhiaa ja Kankaanpäää pidetään yleisesti talonpoikaisena osana Köyliötä.

⁴ MML Taustakarttasarja 2014.

2 Tutkimusmenetelmät

2.1 Vertaistutkimukset

Maisemantutkimuksen perinteisin keinoin tarkkaillaan maisemaa paikalla tehtyjen havaintojen lisäksi kuvien, karttojen ja kirjallisten lähteiden pohjalta. Esikuvina tutkimukselle toimivat Jyrki Lehtisen tutkimus ”Kylät ja maisema – Valkeakosken Rapola ja Sääksmäen kirkonpuoli historiallisissa kartoissa 1640-1959”, Veijo Kaitaisen, Esa Laukasen ja Kari Uotilan toimittama ”Muinainen Kalanti ja sen naapurit”-julkaisu, Unto Salon teos ”Ihmisen jäljet Satakunnan maisemassa” ja Saulo Kepsun tutkimus ”Uuteen maahan, Helsingin ja Vantaan vanha asutus ja nimistö”, Anna Riionheimon tutkimukset⁵ Uudenmaan asutus- ja maisemarakenteen muutoksista ja Johanna Forsiuksen Vihdin maisemahistoriallinen selvitys. Näissä tutkimuksissa tarkastellaan huomattavasti tätä tutkimusta laajempia kokonaisuuksia ja ajanjaksoja.

Isojakoa on tutkittu perusteellisesti muun muassa Petri Talvitien väitöskirjassa ”Kyläosuudesta yksityiseen maanomistukseen, Isojako Länsi-Uudellamaalla 1700-luvulla” ja Kokemäenjokilaakson osalta Sami Louekarin väitöskirjassa ”Hyödyn politiikka”. Talvitien tutkimuksessa on perehdytty perusteellisesti maanjaon taustoihin ja sen teoria on pääosin yhtenäistä myös koko valtakunnassa.

Niclas Creshalmin ”Fårård Mark” eli kyntömaa -teos on käsikirja historiallisten karttojen ja maiseman tulkitsemiseen. Tulkinnan käsikirjana teos⁶ on kattava, mutta siinä esitetyt menetelmät ovat hyvin manuaalisia. Menetelmiä voi osin myös hyödyntää digitaalisessa tutkimuksessa. Teos antaa digitaalisten tutkimusmenetelmien käyttäjälle hyvän perehdytyksen aiempien tutkimusten suoritustapaan ja pohjatietoa lähdekriittisyydelle. Creshalmin esittämällä menetelmillä olisi tämän tutkimuksen kartta-aineiston käsittelyyn kulunut moninkertaisesti työaika, mutta manuaalisilla menetelmillä tutkija perehtyy aineistoon huomattavasti intensiivisemmin. Michael Friskin ”Historiska kartor, Begrepps- och informationanalys inför en anpassning till GIS” keskittyy historiallisten karttojen digitaaliseen tutkimukseen.

Suomalaisia historiallisten karttojen perusteoksia ovat Heikki Rantatuvan toimittama ”Kartta historian lähteenä”, Leena Lehtisen ”Karttojen kertomaa – Vanhojen karttojen

⁵ Riionheimo 2011a; Riionheimo 2011b.

⁶ Cserhalmi 1999.

kautta maiseman historiaan” ja Teemu Mökkösen ”Historiallinen paikkatieto, Digitaalisen paikkatiedon tuottaminen historiallisista kartoista”.

Birgitta Roeck Hansen on tutkinut maakirjakarttojen ja varhaisempien isojakokarttojen kautta Länsi-Suomen kylätontteja ja maanjakoa. Julkaisussa ”The Agrarian landscape in Finland circa 1700, with special reference to southwest Finland and Ostrobothnia” Roeck Hansen on käynyt läpi Maanmittauslaitoksen arkistoista 882 karttaa ja tarkastellut niistä tutkimuksessaan paria kymmentä. Tutkimuksessa tarkastellaan: miten tarkasti alueittain aurinkojaon ohjeistuksia on sarkajaossa noudatettu, mitä kartat voivat kertoa aiemmasta maankäytöstä ja millaista alueellista vaihtelevuutta on havaittavissa. Tätä tutkimusta edeltäneessä raportissa ”Medeltida bytomter i Finland” Roeck Hansen keskittyy tutkimuksessakin käsiteltävään kylätonttien geometrian perusteella tehtävään analyysiin. Roeck Hansen osoittaa tutkimuksissaan, että osassa suomalaisia kyliä on kylätontin koko ja peltosarkojen leveys verrannollinen talojen kyläosuuksien keskiaikaisiin verotusarvoihin.⁷

2.2 Sovellettavia menetelmiä

Vertaistutkimuksissa mainittujen menetelmien lisäksi pyrin soveltamaan tutkimuksessa Suviana Seppälän väitöskirjassaan⁸ tekemiä selvityksiä 1500-luvun kruununveroista. Verotusluettelot ja asiakirjat muodostavat yhden vanhimmista kirjallisista lähdeaineistoista, joiden perusteella voidaan vertailla talojen ja kylien keskinäistä kokoa ja veronmaksukykyä. Suurin osa historiallisesta kartta-aineistosta on laadittu osana veroasiakirjoja ja verotusta. Kartta-aineiston kautta voidaan Suomessa tarkastella maankäytön kehittymistä 1600- ja 1700-luvuilta nykypäivään saakka⁹.

Kruununverojen alkuperäisimpänä verotustapana pidetään kollektiivista veroa, jossa verokuntayhteisö tasasi keskuudessaan verokannon. 1230-luvulla Hämeessä on siirretty vaikiintuneempaan maaverotukseen Baltian saksalaisten tuomana koukkuverona. Maaverot pohjautuvat yksittäisen talon veronmaksukykyyn. Yksikköinä on yleisesti käytetty koukua ja savua, jotka teoriassa ovat vastanneet yhtä verotusalueella sijaitsevaa taloa. Molempia veroyksiköitä on jo varhain alettu jakamaan myös murto-osiksi ja ne muodostuivat

⁷ B. Roeck Hansen 1995; B. Roeck Hansen 1996.

⁸ Seppälä 2009.

⁹ Rantatupa 2000, 83

jo 1200-1300-luvuilla puhtaasti laskennallisiksi yksiköiksi. Verontarkistuksissa yksinkertaistettiin kruunun maaveroja useasti jo keskiajan mittaan, jolloin verotus yksinkertaistui ja tasapuolistui. Todellisen tuottoarvon määrittäminen yksittäiselle tilalle oli ongelmallista verottajalle. Tämä ongelma pyrittiin ratkaisemaan sarkajaolla.¹⁰

Satakunnassa veroyksikkö vaihtui koukusta savuun 1300-luvun aikana, jolloin tehtiin myös uusi verollepano eli verontarkistus. Verontarkistuksissa ennen ja jälkeen käytettyjen yksiköiden suhteet eivät välttämättä pysyneet samana ja niiden väliset laskennalliset suhteet ovat epäselviä. Esimerkiksi 1300-luvun lopun ja 1400-luvun alun savut eivät merkinneet kokonaisia taloja. Savulukuja korjailtiin muun muassa 1440-luvulla, jolloin käyttönotettiin myös sen arvon pääosin korvannut karjavero.¹¹

Sarkajaettujen kotipeltojen ja niittyjen lisäksi kylän ja talojen omistuksiin kuului paljon muutakin. Asiaa kuvastaa tilakauppojen vahvistamisen yhteydessä 1600-luvulla käytetty fraasi. Maakirjatalon ostajan julistetaan käräjillä saaneen haltuunsa ikuiseksi omaisuudekseen kaiken tilaan kuuluvan ilman poikkeusta minkään mahdollisen suhteen. Tilojen ja kylien omistukseen kuului usein myös paljon sellaista, mistä kaupantekohetkellä ostajalla ei ole ollut tarkkaa tietoa, kuten nautintoja erämaiden, myllynpaikkojen ja kalapaikkojen suhteen. Merkittävä osa ”kiinteistörekisterin” tiedoista koskien maaomaisuutta, rajoja ja nautintoja kulki sukupolvelta toiselle perimätietona. Kruunun keräämät veroluvut kertoivat vain tilojen veronmaksukyvyistä.¹²

Nimistön tutkiminen ja tulkinta on yksi merkittävä tutkimusmenetelmä. Pyrkimys tulkita kartoissa ja niiden selosteissa olevia nimiä on yksi tutkimuksen päämääristä. Maisemahistorian tutkimus pohjautuu osin myös nimistön tulkintaan. Nimi antaa kohteelle tarkoituksen ja taustatiedon. Kartasta näemme esimerkiksi kohteena pienen peltolohkon, mutta sille selosteessa annettu nimi ”*Gamla Dragon Ehkas täppa kallad mansikanhara belägen på Säkylä sidan af RaLinien*”¹³ kertoo pellosta ja sen syntytavasta paljon enemmän. Nimistöä on viime aikoina tutkinut mm. Kepsu¹⁴ Uudenmaan osalta. Nimistö kertoo usein myös kohteen iästä, jossa selkokieliset nimet edustavat usein nuorempaa nimistöä.

¹⁰ Alifrosti 2003, 217.

¹¹ T. Salminen 2007, 209-210.

¹² Haikari 2009, 95-96.

¹³ KA/MMHA A48 3/4-10 1772. Merkintä ”aa”, vapaasti suomennettuna: Vanhan rakuunan Ehkasin peltolohko nimeltään Mansikanhaara, joka sijaitsee Säkyllän puolella. Kyseinen lohko sijaitsee tutkimusalueen ulkopuolella Pääskynmaassa Mansikanhuhdan ja Pienimaanpään peltoaitausten välissä.

¹⁴ Kepsu 2005, 209.

2.2.1 Kartta-aineiston käsittely

Alueelta laadittujen karttojen tulkitseminen on yksi tutkimuksen pääasiallisista tutkimusmenetelmistä. Tässä tutkimuksessa olen asemoinut yli 100 yksittäistä kartanosaa, jotka ovat peräisin noin kolmestakymmenestä eri maanjakotoimituksesta tai kartoituksesta. Asemoimani kartat ovat pääosin uudistuskarttoja. Vanhoja karttoja tutkitaan useimmiten verraten niitä nykykarttojen vastaaviin alueisiin. Karttoihin sisältyy lähes poikkeuksetta myös asiakirjana selitys tehdystä kartasta, kartoituksen tarkoituksesta ja toimituksen tuloksista.

Tutkitut kartat ovat pääosin olleet kuvatiedostoiksi skannattuja ja niiden tutkimus on tehty tietokoneella. Valokuvatut kartat eivät sovellu tarkkaan paikkatietokäsittelyyn, koska kameroiden optiikka aiheuttaa kuviin linssivääristymiä ja kuvaus ei ole koskaan täysin koh-tisuora karttaa vasten. Skannatuissa kartoissa esiintyy myös vääristymiä, jos skannattu kartta ei ole ollut tiiviisti skannerin lasia varten esimerkiksi kartan taitoksesta tai käyryydestä johtuen. Käytettävän lähdeaineiston laatu ja mittakaava vaikuttavat tutkimuksessa tehtävän paikkatietotarkastelun tarkkuuteen ¹⁵.

Paikkatieto-ohjelmistoilla on mahdollista käsitellä ja tutkia kartta-aineistoa. Vanhat kartat täytyy ensin asettaa nykykoordinaatistoon eli asemoida. Tämä tehdään antamalla vähintään kolmelle vanhan kartan kohteelle koordinaatit eli sijaintitieto, josta käytetään nimitystä vastin piste. Koordinaatit voidaan lukea esimerkiksi nykyiseltä peruskartalta. Lähtötietojen tarkkuus ja sijaintitietojen lukumäärä vaikuttavat asemoidun kartan sijaintitarkkuuteen. Asemoinnin tarkkuuteen vaikuttavat myös valitut muunnosmenetelmät, jotka kiertävät ja venyttävät karttoja annettujen sijaintitietojen perusteella. Tarkkuutta voidaan parantaa paloittelemalla kartat pienempiin osiin, jolloin kartan piirtovaiheessa tulleiden virheiden ja vääristymien vaikutusta pystytään pienentämään. Asemoituja karttoja on muun muassa mahdollista tarkastella paikkatieto-ohjelmistoilla päällekkäin, määrittää osa kartoista osin läpinäkyviksi ja mitata kartoista matkoja ja pinta-aloja. Asemoitujenkin karttojen analysoinnissa tulee olla hyvin lähdekriittinen sekä asemoinnin tarkkuutta, että käytettävien karttojen mittakaavaa ja alkuperäistä käyttötarkoitusta kohtaan.

Karttojen asemointi on tässä tutkimuksessa suoritettu avoimen lähdekoodin QGIS-paikkatieto-ohjelmistolla hyödyntäen ohjelmiston rasterikuvien georeferoijaa. Rasterikuvista

¹⁵ Riionheimo 2011b, 93.

on rajattu asemoitavat osat kartasta ensin avoimen lähdekoodin GIMP-kuvankäsittelyohjelmalla. Nämä kartanosat on tallennettu uusiksi häviöttömän pakkauksen png-kuvatiedostoiksi, jotka ovat tämän jälkeen avattu QGISsin georeferoijalla. Georeferoijassa kuville on annettu vastinpisteet, jonka jälkeen sillä on muodostettu kartasta asemoitu geotiff-kuvatiedosto. Asemoituja karttoja on tämän jälkeen voinut tarkastella QGISsin karttanäkymässä. Edellä mainittujen ohjelmistojen lisäksi on myös muita kaupallisia ja avoimen lähdekoodin ohjelmistoja, joiden avulla vastaavat toimenpiteet voi toteuttaa.

Ensisijaisena asemoinnin karttana¹⁶ on toiminut vuoden 1895 Kankaanpään ja Karhian jakokunnan isojaon täydennyksen uudistuskartta ja asiakirjat, jotka kattavat koko tutkimusalueen. Isojaon täydennys on aloitettu vuonna 1893 ja sen yhteydessä on suoritettu rajankäynti ja rajojen pyykitys. Osa rajoista on pyykitetty jo aikaisemmissa isojakotoimituksissa, mutta ne on mitattu tämän toimituksen yhteydessä. Isojaon täydennyksen toimituksen yhteydessä on havaittu eroavaisuuksia isojaon mukaiseen maanjakoon osalla maapalstoja ja sen uudistuskartassa on esitetty sekä isojaon että pyykitetyt isojaon täydennyksen mukaiset kiinteistörajat. Kartassa on lisäksi esitetty tilakeskusten ja torppien tonttien sijainteja, mutta ei rakennuksia.

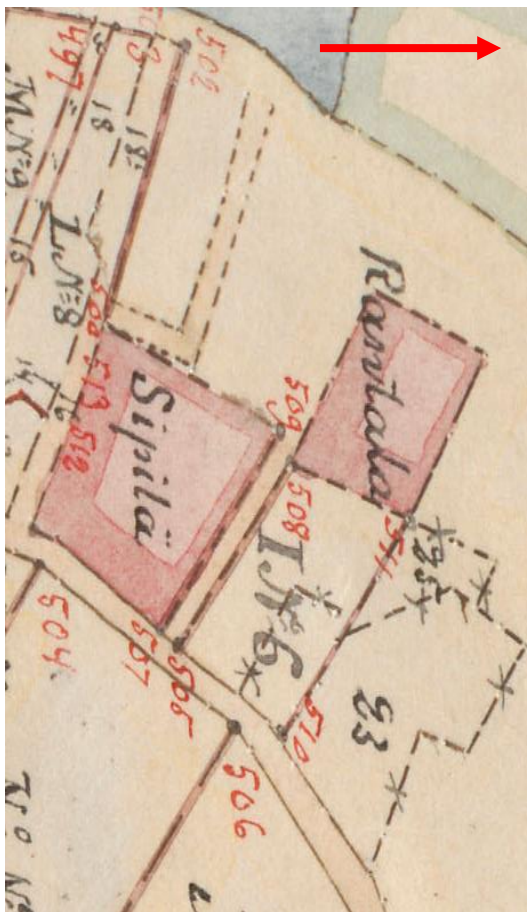
Toimituksessa rakennetuista rajapyykeistä on edelleen osa olemassa ja käytössä. Uudistuskartta saadaan asemoitua erittäin tarkasti, kun vertaa rajapyykkien sijaintitietoa Maanmittauslaitoksen kiinteistötietojärjestelmässä¹⁷ olevien sijainniltaan saman numeroisten rajapyykkien koordinaatteihin, jotka ovat pääasiassa alle 1 metrin tarkkuudella nykyään kartoitettujen. Tavanomaisilla menetelmillä karttojen asemoinnissa¹⁸ käytettävät sijaintitiedot ovat kymmenien metrien tarkkuudella, koska esimerkiksi 1:5000 peruskartalla 1 mm levyinen viiva kartalla vastaa viittä metriä maastossa. Tässä tutkimuksessa nykyisiä peruskarttoja ja ilmakuvia on hyödynnetty vain tausta-aineistona havainnollistaessa kohteiden sijaintia ja arvioitaessa asemoinnin tarkkuutta.

¹⁶ KA/MMHA A48 3/43-82 1895.

¹⁷ Maanmittauslaitoksen kiinteistötietojärjestelmä on käyttörajoitettu. Rajapyykkien numeroiden sijaintitietojen hakeminen vaatii useita kiinteistökohtaisia työvaiheita. Avoimesta Kansalaisen karttapaikka -palvelusta voi hakea koordinaatteja kiinteistöjaotus karttanäkymästä vertaamalla esimerkiksi nykyisiä rajalinjoja asemoitavan kartan rajalinjoihin, jotka saattavat poiketa hyvinkin paljon toisistaan. Rajapyykkien numerot eivät selviä Kansalaisen karttapaikaista. Asemakaavoitetuilla alueilla kiinteistöjako voi olla muuttunut merkittävästi, joka vaikeuttaa sijaintitietojen keräämistä karttojen asemointia varten. Esimerkiksi Huittisten asemakaava-alueella en ole saavuttanut vastaavaa tarkkuutta uudistuskarttojen asemonnissa, koska isojakotoimitusten aikaisista rajapyykeistä suurin osa poistunut kiinteistötietojärjestelmästä kiinteistöjaotuksen myöhemmissä muutoksissa.

¹⁸ Esim. Mökkönen 2006, 23-27. Tavanomaisesti historialliset kartat asemoidaan hakemalla vastinpisteiden sijaintitiedot nykykartalta.

Suurimman epätarkkuuden käyttämäni uudistuskarttaan luo alkuperäisen toimituskartan kopiaitsijan piirtojaljen tarkkuus. Kartan 1:4000 mittakaavasta johtuen rajapisteiden piirron koko, jossa rajapyykin kiven halkaisija vastaa noin kahta metriä maastossa, tai rajapyykkien mahdolliset fyysiset siirtymät eivät vaikuta asemoinnin tarkkuuteen. Sain alkuperäisen toimituskartan käyttöni vasta tutkimuksen loppuvaiheessa, eikä sen ja uudistuskartan välillä ole havaittavissa juuri poikkeamia. Toimituskartan rasterikuvan laatu on uudistuskarttaa heikompi ja siihen on tehty toimituksen jälkeen merkintöjä uusista toimituksista. Uudistuskartta taas edustaa toimituksen aikaista tilannetta ilman lisämerkintöjä. Seuraavat kuvat ovat näytteitä Kansallisarkiston ja Maanmittauslaitoksen digitaalisesta kartta-aineistoista.

Kuva 3: Ote Kankaanpään ja Karhian isojaontäydennyksen uudistuskartasta KA/MMHA A48 3/43-82 1895. Ei mittakaavassa. Kartan asemonnissa hyödynnäni rajapyykit esitetyt kartassa pistein ja punaisiin numeroihin. Yleiseen tien vieressä sijaitsevat rajapyykit ovat usein hävinneet myöhemmissä maantietoimituksissa, mutta esimerkiksi peltoalueella sijaitseva rajapyykki 518 on vielä olemassa ja Maanmittauslaitoksella on tiedossa sen sijainti 0,35 metrin tarkkuudella.

Kuva 4: Ote Kankaanpään ja Karhian isojaontäydennyksen toimituskartasta MML/ARKKI 319 3-6 1895. Toimituskartta fyysiseltä kunnoltaan uudistuskarttaa heikompi ja merkinnöiltään hankalammin tarkasteltava. Toisaalta toimituskartta on virallinen asiakirja, kun taas uudistuskartta on vain puhtaaksi piirretty kopia tästä. Toimituskartasta käy ilmi myös sellaista tietoa, joka ei ole uudistuskarttaan päätynyt. Esimerkiksi että kuvio 23, joka on Yskin talon (L N8) riihitontti, on alkujaan suunniteltu jääväksi osaksi Yskin taloa, mutta vasta rajojen pyykityksen suunnittelun jälkeen se on päätetty jakaa Rantalan ja Sipilän talojen kesken.

Tarkkaan asemoiden isojaon täydennyskartan avulla kyetään asemoimaan muun muassa sitä aikaisemmat isojaon kartat sekä sen jälkeiset toimituskartat, koska täydennyskartta sisältää sijaintitiedon näiden karttojen rajapisteistä, jonka avulla ne voidaan asemoida tarkasti. Ennen isoajakoa tehtyjen karttojen asemointiin käytän pääasiassa isojakokarttoja, koska varhaisten karttojen asemoinnissa voidaan tällöin hyödyntää isojakokarttojen peltokuvia ja aitalinjoja. Esimerkiksi vuoden 1772 kartan umpiaitojen peltokuviot ja aitalinjat ovat pääosin samoja vuoden 1791 isojakokartan kanssa, jolloin vuoden 1772 kartta saadaan asemoitua näiden sijainnin avulla. Aitalinjat ja peltokuviot ovat myös pääasiallinen vertailuaineisto asemoitaessa vuosien 1707 ja 1736 karttoja. Isojaon jälkeisistä kartoista on vaikeaa löytää kelvollista sijaintietoa huomattavasti vanhemman kartan vastinpisteille.

Suurin osa maanmittaustoimitusten tietosisällöstä on varsinaisissa toimitusasiakirjoissa, joissa kerrotaan mitä, miksi ja milloin toimituksessa on tehty ja kartalle piirretty. Esimerkiksi edellä olleiden karttaotteiden toimitusasiakirjoista käy ilmi, mitä kartalle rajattu kuvio 23 tarkoittaa. Varsinaisten toimituskarttojen asiakirjat ovat huomattavasti laajemmat kuin arkistointia varten laadittujen uudistuskarttojen. Uudistuskartoista ja niiden asiakirjoista on jätetty pois lähes kaikki lopullisen toimituksen kannalta epäolennainen informaatio. Uudistuskarttoja ja toimituskarttoja asiakirjoineen tulisi tutkimuksen teossa käyttää rinnan, jos se on mahdollista. Uudistuskartat ovat hyvä lähtökohta tutkimuksen aloittamiseen, koska niiden saatavuus ja kunto ovat erinomaiset eikä niiden hankinnasta koidu kustannuksia. Toimituskarttojen kautta voi aineiston kattavuutta myöhemmin lisätä tarvittavilta osin. Maanmittauslaitosten toimipisteissä käytettävissä olevilta mikrofilmeiltä saa jo hyvän kuvan toimituskarttojen ja uudistuskarttojen mahdollisista eroavaisuuksista.

2.2.2 Maisemankuvan kehityshistoria

Satakunnasta ei ole tutkittuja todisteita maiseman avartumisesta rautakautisten talojen ympärille. Laitilan Salon kylässä Aino Nissiaho ja Birgitta Roeck Hansen tutkivat vuonna 1992 peltosarkojen rautakautisia raivauskivikoita. Peltosarkoja erottavien piennarkiveysten olemassa olosta rautakautisessa Satakunnassa ei ole varmuutta. Unto Salon mukaan piennarkiveykset sopivat ajatukseen roomalaisajan skandinaavisesta maahanmuutosta, joka ei suuntautunut Satakuntaan. Kevytmultaiset hiekan sekaiset maat soveltuivat parhaiten rautakauden viljelyyn, koska niiden muokkaaminen onnistui keveillä välineillä. Kulttuurimaiseman kehitys on alkanut rautakaudella vanhojen talojen liepeille raivatuista

peltotilkuista. Uudistalojen perustamisen ja peltotilkkujen laajentumisen myötä syntyi kulttuurimaiseman alkusoluja.¹⁹

Keskiajalla viljelykset alkoivat levitä myös savikoilla, joissa tarvittiin vankempia muokkaustyökaluja ja ojitusta. Savikoille raivatuilla pelloilla oli ojien reunustamia sarkoja, joiden suunnat noudattelivat vedenjuoksua. Peltotilkut olivat aidoin ympäröidyt, joilla esitettiin koti- ja metsäneläinten pääsy viljelyksille. Viljelysten kasvaessa yhteen luovuttiin usein niiden välisistä aidoista ja kylänaukeat alkoivat muodostua. Näillä vainioilla sijaitsevat pellot jaettiin kylän talojen kesken sarkajaolla, jossa jokainen talo sai manttaalinsa mukaisen osuuden pelloista. Karjanhoidon kannalta korvaamattomia luonnonniittyjä oli alavilla rannoilla ja soilla. Sarkajaossa muodostuivat myös tiiviisti rakennetut ryhmäkylät ennen hajallaan sijainneista rautakauden taloista.²⁰

Heinää alettiin viljellä pelloissa 1800-luvulla, josta aiheutui suuri maiseman muutos. Vanhat niityt käännettiin auralla pelloiksi ja niiltä saatavaa peltoheinää tuli kuivata seipäillä. Vanhat hirsiset niityladot kävivät pieniksi lisääntyneelle talviheinälle ja niitä korvaamaan rakennettiin laudasta suuleja avartuneeseen peltomaisemaan. Karjan määrä moninkertaistui riittoisamman talviheinän ansiosta, josta seurasi uusien karjasuojien rakentaminen ja entistä laajempi laidunnus. Isojako ja sen täydennys hajottivat ryhmäkylät 1700-luvun lopun ja 1800-luvun aikana.²¹

Esimerkiksi Vihdissä maisemahistoria noudattelee edellä mainittua teoriaa. Vuosien 1876-1910 välillä Vihdin peltoala kolminkertaistui 3 500 hehtaarista 10 000 hehtaariin lisääntyen 6500 hehtaarilla. Vastaavana ajankohtana niittyala vähentyi 6500 hehtaarista vain 1500 hehtaariin supistuen 5000 hehtaarilla. Vaikka peltoala kolminkertaistui, syntyi uutta avointa maisematilaa ajanjaksona vain 1 500 hehtaaria eli kasvu oli n. 15 %.²²

Maisemakuvaa ja -historiaa koen leimaavan esivallan toimet, lait ja asetukset ainakin 1200-luvulta nykypäivään sekä kulttuurihistoriallisen kehityksen. Kirkon saapuminen Suomeen tarkoitti vanhojen palvontapaikkojen eli hiisien siirtymistä osin sen haltuun. Kirkko oli myös ahkera keräämään muuta maaomaisuutta ja verottamaan väestöä. Maanomistusta siirtyi esivallalle ja verotuottojen turvaaminen herätti kiinnostusta myös talonpoikien maankäyttöä kohtaan. Verottamisen helpottamiseksi osassa kyliä ennen hajallaan

¹⁹ Salo 1997, 97-99.

²⁰ Salo 1997, 99-100.

²¹ Salo 1997, 100-103.

²² Forsius-Nummela 1994, 27.

olleet talot ja pellot sijoitettiin säännellyille kylätonteille ja -vainioille. Väestön kehitykseen ja maankäyttöön koen esivallan vaikuttaneen suoraan ja epäsuorasti muun muassa: vastasyntyneiden heitteillejättökiellon, orjuuden lakkauttamisen, avioliiton, maatilojen jakamattomuuden, palveluspakon, sotaväenoton, kaupan ja teollisuuden sääntelyn, uudisasutuksen, ruotujako- ja torpparilaitoksen, maatilojen jaon sallimisen, isojaon ja torpparivapautuksen kautta. Mielestäni maisema on edelleen esivallan ja kulttuuritekijöiden summa, jossa kehityshistorian vaihteita on kerrostumina havaittavissa.

2.3 Kirjava kaulahuivi – kertomukseni tutkimusmenetelmästä

Kerron tässä luvussa visualisoivan näkemykseni poikkitieteellisestä tutkimusmenetelmästäni. Inspiraation tälle kertomukselle on antanut kulttuurimatkailevan yliopistonlehtori Katriina Petrisalo, joka kertoi luennoilla usein savolaismummon sanonnasta ”Ku piä ei kestä kirjavaa kuttoo”. Tästä johdatellen on tämän poikkitieteellisen tutkimuksen teko ollut kuin kirjavan kaulahuivin kutomista eli neulomista. Eri värisiä tiedonlankoja on löytynyt hirveä määrä ja välillä ei ole pää meinannut kestää niitten kutomista. Oikeilla langoilla en osaa kutoa, mutta tiedonlangoista saan usein jotain neulotuksi.

Kaulahuivi itsessään esittää aikajanaa. Sen on jostain alettava ja kyllä sen pitää päättyäkin. Tämän tutkimuksen kaulahuivista tulee hieman lyhempi kuin tiedonlankoja kehrätessä toivoin. Kirjavat tiedonlangat ovat tutkimuksessa käytettäviä aineistoja. Haastattelulähteet ovat sinisiä, maanmittauskartat keltaisia, hydrologia sinistä, maaperätutkimukset ruskeita, arkeologiset lähteet punaisia, kirkonkirjat oransseja, Turun tuomikirkon Mustakirja ja muut keskiaikaiset kirjalliset lähteet mustia ja niin edelleen. Oikeasti jokainen saa itse valita, mikä väri kuvaa mitäkin lähdeä. Osa langoista löytyy valmiilla kehrillä, osan joutuu itse kehräämään. Toki joukkoon mahtuu paljon sellaistaakin villaa, josta ei lopultakaan saa lankaa aikaiseksi.

Poikkitieteellistä tutkimusta tehtäessä tutkija kutoo nämä tiedonlangat yhteen, ottaen huomioon kuinka paljon niitä miltäkin aikajanan jaksolta löytyi. Tässäkin tutkimuksessa kaulahuivin alkuosa on sangen kapea ja yksivärinen, mutta sitten huivin leveys alkaa hurjasti vaihtelevaan ja se saa rutkasti uusia värejä. Osa kaulahuivista on neulottu nurin perin, osa ruttuun ja osa hyvin selkeäksi ja kauniiksi neuleeksi. Huivin loppuosa onkin hyvin erinäköinen ja värinen kuin alku. Tässä tutkimuksessa napsaistiin huivista ylimääräiset pois, jottei se laahaisi maata ja olisi hieman tasapaksumpi. Langanpätkiä kertyi lisäksi huikea määrä, mutta onneksi huiviin voi tehdä vielä hapsut. Osa neuloksesta jouduin purkamaan ja parsimaan, mutta jätin sinne myös muutamia vikatikkejä lähdekritiikiksi.

Vertauskuvalla haluan havainnollistaa kokemustani monilähteisen ja poikkitieteisen tutkimuksen teosta. Lähteiden esiintymistiheys vaihtelee ajan suhteessa. Esimerkiksi kartta-aineistot muodostavat hajanaisen sarjan, jossa 1700-luvulla on 20-30 vuoden välein karroitettu osa tutkimusalueesta. Kartta-aineistoa on paljon heikommin tarjolla 1800-luvulta, mutta 1900-luvun alussa aineistoa on hyvin runsaasti. Veroluettelot ja kirkonkirjat muodostavat kattavia sarjoja, joiden tietosisältö vaihtelee vuosisadoittain. Näissä asiakirjoissa esiintyy myös katkoksia arkistojen tuhoutumisesta tai muusta syystä johtuen. Arkeologisten lähteiden vastaavasti oletan vähentyvän 1900-lukua lähestyttäessä. Järvenpohjasedimentistä tehdyt siitepölytutkimukset kattavat yhtä laajoina ja luetettavina koko ajanjakson.

Pitkän ajanjakson ja useita eri lähdemateriaaleja sisältävään tutkimukseen tulee ja joutuu käyttämään useita eri tutkimusmenetelmiä. Sama menetelmä ei voi soveltua kaikelle aineistolle. Osa aineistosta ei sovellu tutkimuskäyttöön tai se on liian tulkinnallista. Lähdekritiikki saattaa jäädä liian vähäiseksi, jos pyrkii saamaan aikaan tasaisesti kattavan tutkimuksen. Tutkimuksen tekijän on hyväksyttävä lopputuloksen rujous ja aukot aineistossa.

Edellä kuvailemani tapaista näkemystä en ole vertaistutkimuksista löytänyt. Samankaltainen on dosentti Kari Uotilan Keskiajan avain -teoksen keskiajan arkeologiaa käsittelevässä luvussa käyttämä väliotsikon termi palapelitutkimus.²³ Uotila ei tekstissään anna tarkkaa määritelmää termille, mutta tulkitsen sen kuvastavan arkeologien ja luonnontieteilijöiden yhteistyötä yhdistettynä historian tutkimukseen.

Vertaistutkimuksia internetistä etsiessäni havaitsin, että termistönä tiedonlangat ja niiden kutominen ovat todella harvinaisia. Löysin niiden käyttöä vain kahdesta pro gradusta, muutamasta lehdessä ja parissa artikkelista. Filosofian oppiaineeseen tehty pro gradu antoi tiedon langoille syvällisemmän merkityksen. Filosofin Ludwig Wittgensteinin Filosofisia tutkimuksia -teoksessaan esittänyt historia on kuin ”lanka, jonka säikeet punoutuvat kiinni toisiinsa muodostaen havaittavan jatkumon mutta jossa yksikään säie ei kulje läpi koko langan”.²⁴ Kirjava kaulahuivini on tiedostamaton jatkumo tälle mietteelle, jota voisi jatkojalostaa eri tyyppisiä kudinpuikkoja, kädentaitoja, tekniikoita, kuitumateriaaleja ja laadukkaan työn vaatimaa kärsivällisyyttä kuvaillen.

²³ Uotila 2009.

²⁴ Rahkola 2003, 34.

3 Aineistokatsaus

3.1 Luonnontieteelliset lähteet

Luonnontieteiden avulla kyetään historiallisiin lähteisiin, arkeologian ja nykypäivän tarkasteluihin pohjautuvaa maisemantutkimusta tarkentamaan. Maaperä- ja maastokarttojen avulla voidaan arvioida eri alueiden soveltuvuutta asutukseen ja viljelyyn. Järvien pohjasedimentteihin ja soiden turvekerrokseen pohjautuvilla tutkimuksilla makrofossiilien kuiten siitepölyn ja kertymisnopeuden avulla kyetään arvioimaan alueen kasvillisuuden tilaa ja jakaumaa hyvinkin pitkänä ajanjaksona. Sen kautta on myös havainnoitavissa muita valuma-alueella tapahtuneita ilmiöitä muun muassa kerrostumisnopeuden kautta. Köyliönjärven Polsunsalmen luodonpään syvänteestä vuosina 2007 ja 2008 otetuista sedimenttinäytteistä on tehty siitepölyanalyysit²⁵.

Kasvillisuudesta muinaistulokkaat eli arkeofyytit voivat kertoa vanhasta asutuksesta, koska niitä tavataan usein rautakautisilla asuinpaikoilla. Tällaisia lajeja ovat muun muassa tumma tulikukka, sikoangervo ja nurmilaukka. Lajit ovat tosin voineet levitä kasvu- paikoilleen myös keskiajalla.²⁶

Luonnontieteellistä kartta-aineistoa edustavat Maanmittauslaitoksen maaperä- ja maastokarttojen lisäksi ilmakuvat ja laserkeilausaineisto, jotka kuvastavat maaperän laatua, peitteisyyttä, korkeussuhteita ja kasvillisuutta. Paikkatiedon avulla kyetään kaikkia yllä lueteltuja tekijöitä yhdistelemään ja tarkastelemaan kokonaisvaltaisesti. Kokonaisvaltaisen tarkastelun kautta on mahdollista ymmärtää entistä paremmin tämän kansallismaisen kehityshistoria. Näiden aineistojen käyttö on jäänyt vähäiseksi tässä tutkimuksessa. Laserkeilausaineiston korkeustietojen käsittelyn aloitin tutkimuksen loppuvaiheessa, mutta alueen voimakkaasta maankäytöstä johtuen se ei ole tuonut lisäarvoa hylättyjen asuinpaikkojen tai rantaeroosion tutkimukseen.

3.2 Arkeologiset aineistot

Arkeologisten löytöjen kautta kyetään asutushistorian tarkastelua ulottamaan kirjallista historiaa edeltäneeseen aikaan ja tarkentamaan sitä kirjallisen historian osalta. Köyliössä tutkimusalueeni ulkopuolella sijaitsevat osin tutkitut ja ajoitetut kalmistot osoittavat seudun olleen jo varhain asutettu.

²⁵ Grönlund ja Simola 2011.

²⁶ Kepsu 2005, 14.

Kustaa Killinen²⁷ suoritti 1870-luvun lopulla Suomen tiedeseuran matkarahalla muinais-tieteellisiä matkoja Loimijoen kihlakunnan pitäjiin, joiden yhteydessä hän kirjasi ylös havaitsemiaan kiinteitä muinaisjäännöksiä myös Köyliöstä. Killisen havainnot on julkaistu Suomen muinaismuistoyhtiön aikakauskirjassa II vuonna 1877. Yttilän Ottassa Killinen toteaa olevan noin 60 hautaa pitkässä rivissä törmän korkeimmalla paikalla muutamat rivistä ulkona. Muut Killisen havainnot²⁸ ovat tutkimusalueeni ulkopuolelta.²⁹

Köyliön muinaisjäännöksistä on tehty kaksi inventointia. Ensimmäisen inventoinnin suoritti Unto Salo vuonna 1953 Köyliön historiatoimikunnan tilauksesta ja toisen Esa Laukkanen vuonna 1996. Tutkimusalueeltani inventoinneissa ei havaittu merkittäviä muinaisjäännöskohteita. Muissa museoviraston tutkimusraporteissa on kohteet tutkimusalueeltani myös hyvin vähäisiä. Kuninkaanlähde tervahautoineen on lisätty vuonna 2015 muinaisjäännösrekisteriin.³⁰ Kohteiden vähäisyyden perusteella ei voida kuitenkaan tehdä tulkintaa, että Karhian ja Kankaanpään kylätonttien ja kotipeltojen alueella ei olisi kiinteitä historiallisen ajan muinaisjäännöksiä tai irtolöytöjä.

Salon vuoden 1953 Köyliön pitäjän kiinteät muinaisjäännökset inventoinnissa ei ole yhtään kivi- tai rautakautista löydöstä tutkimusalueeltani. Lähimmät rautakautiset kalmistot ja irtolöydöt ovat Yttilän Ottan alueelta.³¹ Laukkasen vuoden 1996 Köyliön esihistorialliset ja keskiaikaiset muinaisjäännökset inventoinnissa tutkimusalueelleni sijoittuu muutama heikosti dokumentoitu kivikautinen irtolöydös. Rautakautisia löydöksiä tutkimusalueelta ei esitetä Laukkasen inventoinnissa. Inventointiin sisällyttämättöminä kohteina Laukkanen on maininnut Kuninkaanlähteen ja sen läheisyydessä sijaitsevat kaksi tervahaudan pohjaa. Lisäksi inventoinnista löytyy yksi Pääksynmaassa sijaitseva tervahaudan pohja ja kaksi tervahaudan pohjilta vaikuttavaa vierekkäistä kaivantoa sekä maininta Karjasannan alueesta.³²

²⁷ Kokemäen ensimmäinen kansakoulunopettaja.

²⁸ Aikakauskirjan toimituksen huomautuksena Killisen muinaisjäännöksiltä löydöttömästä Säskylästä on: ”M.A. Castrén sanoo muistoonpanoissaan: ”Jätinhaudoista ja Hiitten kiukaista kuulee puheita kohta Porin lääniin tultua, varsinkin Säskylässä, jossa niitä sanotaan olevan Säskylän järven luona, ja Köyliössä”. M.A. Castrénin käsikirjoitukset yliopiston kirjastossa, side 10 (Hvarjehanda anteckningas).²⁸ Castrénin julkaisemattomat muistiinpanot ajoittunevat 1840-luvun paikkeille. Niissä viitatus jätinhaudat ja hiidenkiukaat ovat todennäköisesti Tuiskulan alueen hautaröykkiöt ja Säskylän Pyhäjärven Iissalon ja saaren kivirakenteet.

²⁹ Killinen 1877.

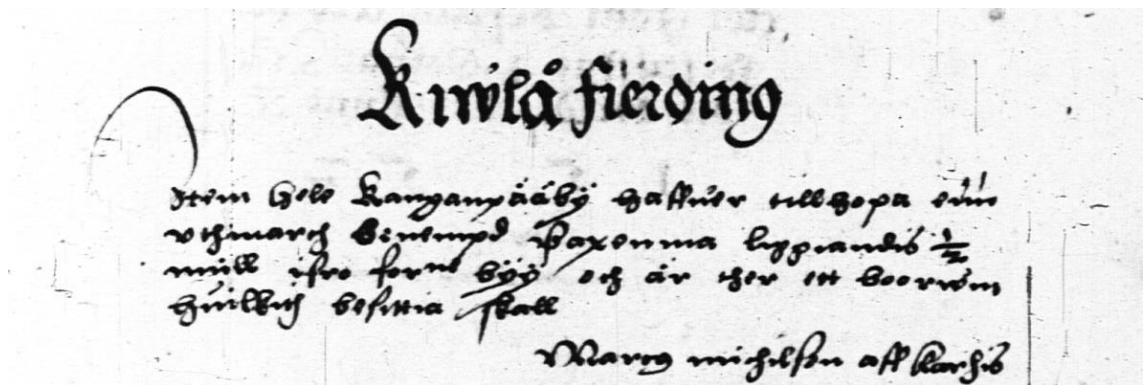
³⁰ Salo 1953; Laukkanen 1997; Museovirasto 2014.

³¹ Salo, Köyliö pitäjän kiinteät muinaisjäännökset 1953.

³² Laukkanen 1997

3.3 Kirjalliset ja arkistolähteet

Kirjallisten lähteiden osalta vanhimmat päivätyt merkinnät Köyliönjärven alueelta ovat 1300-luvulta. Asutuksen levinneisyyden ja laajuuden tulkinnan mahdollistavat verotuksellisia tarkoituksia varten laadittuihin kirjauksiin perustuva asutuksen yleisluettelo, joka ulottuu alueella 1540-luvulle. Vanhin Köyliön alueesta kirjallisesti käsitelty ajanjakso on 1100-luku, jota käsitellään Piispa Henrikin surmavirressä. Piispa Henrikin legenda ei taa- sen sisällä viittauksia tutkimusalueeseen. Sanomalehtien 1800-luvun lopun matkakertomukset, uutiset ja ilmoitukset alueelta edustavat tutkimuksen nuorimpia aikalaislähteitä. Maanmittaustoimituksiin liittyvät asiakirjat käsittelen osana kartta-aineistoa.

Kuva 5: Ote vuoden 1552 erämaaluettelosta Köyliön neljänneksen Kankaanpään kylän osalta esimerkkinä Kansallisarkiston digitaaliarkiston mikrofilmeiltä skannatusta aineistosta. Kylällä todetaan olevan erämaa nimeltään Paxenma, joka sijaitsee $\frac{1}{2}$ peninkulman päässä kylästä lähellä rajaa³³. Säkylän rajalla sijaitseva Pääksynmaa on toiminut vuoden 1772 Kankaanpään ja Karhian kylävainion ulkopuolisten peltojen kartoituksen pontimena. Kuvan muokkaus tekijä.

Ruotsalaisella valtakoneistolla oli kyky tuottaa suunnaton määrä kirjallista hallintoa, kuten maakirjoja, tuomiokirjoja, henkikirjoja, tilikirjoja ja kirjallista hallinnon kommunikaatiota. Näitä on hyödynnetty paljon historiantutkimuksessa, mutta niiden helppo tutkimuksellinen hyödynnettävyys hämärtää helposti niiden sisältämän tiedon käytön rajoituneisuutta niiden syntyaikana. Kruunun keräämät tiedot eivät sellaisenaan päätyneet esimerkiksi rälssiläänityksen haltijoille. Vastaavasti rälssiin kuuluneilla alueilla hallinnollisen tiedon tuottaminen ja arkistointi poikkesivat kruunun tavoista.³⁴

3.3.1 Asutushistorian tutkimukset

Kirjallisten lähteiden kautta kyetään arvioimaan alueen asutushistoriaa ja sen vaikutuksia maisemaan. Suomen asutuksen yleisluettelon ja sen lähteiden kautta kyetään seuraamaan asutushistorian kehittymistä vuodesta 1540 lähtien aina vuoteen 1713 Köyliön ja Säkylän osalta. Professori Seppo Suvannon eri lähteistä kokoaman "Satakunnan henkilötiedosto

³³ KA, Kokemäenkartanon läänin erämaaluettelo 1552 (VA 130a), 14.

³⁴ Haikari 2009, 126-127.

1303-1571"-tutkimuksen kautta kyetään tarkastelemaan alueen keskiaikaista asutushistoriaa ja kirjallisissa lähteissä esiintymistä³⁵. Yhtenäisimmän osuuden tästä Suvannon tiedosta muodostavat Kokemäenkartanon läänin tilit vuosilta 1540-1571. Kirkkoherra Viktor Salmisen kirjoittama "Köyliön pitäjän historia" toimii edellisiä tukevana lähde-oksena, jonka XV-luvussa käsitellään Köyliön pitäjän 1700- ja 1800-luvun asutushistoriaa³⁶.

3.3.2 Verot

Asutushistorian primäärilähteitä ovat muun muassa verotusta varten laaditut maakirjat ja henkikirjat. Verojen perusteella on mahdollista arvioida myös talojen suhteellista kokoa keskenään. Tässä tutkimuksessa lähinnä tarkasteltu talojen savu- ja manttaalilukujen suhdetta maaomaisuuteen sekä tarkasteltu maakirjoissa talojen yhteyteen tehtyjä merkintöjä ja jakoja. Verotuksen kautta olisi mahdollista arvioida myös kyläkuntien kylvetyn peltoalan laajuutta ja karjan pääluvun kautta niittyjen laajuutta. Erityisten veroluetteloiden avulla olisi mahdollista arvioida myös väkilukua ja varallisuutta. Veroluettelot muodostavat kattavan arkistoidun sarjan 1540-luvulta lähtien.

3.3.3 Kirkonkirjat

Kirkko on ylläpitänyt 1700-luvun alkupuolelta lähtien rippikirjoja, joiden perusteella voidaan arvioida eri talojen ruokakuntien määrää ja kokoa. Kirkonkirjat tarjoavat myös tietoa torppien, sotilastorppien ja mäkitupien sijainneista ja joissain tapauksissa myös maakirjatalojen siirtymisistä. Maakirjatalojen osalta merkittävä tieto kirkonkirjoissa on tieto talojen omistajasta ja niiden vaihdoksista, joihin tosin rippikirjoissa liittyy tiettyä epämääräisyyttä. Tiedot ovat osin rinnasteisia kruunun pitämien henkikirjojen kanssa. Rippikirjojen lisäksi kirkonkirjat käsittävät muun muassa muuttaneiden, syntyneiden, kuolleiden ja vihittyjen luetteloita. Suomen Sukuhistoriallinen yhdistys ry on digitoinut suurimman osan tutkimusalueen kirkonkirjoista ja ylläpitää niihin käyttäjäystävällistä puoliavoimaa tietokantaa. Osa kirkonkirjoista löytyy myös vaikeammin hyödynnettävässä muodossa Kansallisarkiston digitaaliarkistosta ja mikrofilmeiltä.

³⁵ Suvanto 2001.

³⁶ V. Salminen 1969.

Köyliön seurakunnasta ovat säilyneet rippikirjat vuosilta 1702-1713, 1734-1763 ja vuodesta 1768 lähtien. Katkoksen rippikirjoihin aiheuttaa vuosina 1713-1721 Isovihana tunnettu venäläisten miehitys Suomessa. Tätä tutkimusta varten olen käynyt läpi pääosin rippikirjat Karhian ja Kankaanpään kylien osalta etenkin 1700-luvun osalta.

3.3.4 Tuomiokirjat

Tuomiokirjat ovat tuomioistuimien eli kihlakunnanoikeuden ja myöhemmin käräjäoikeuden pöytäkirjoja. Tuomiokirjat ovat säilyneet yhtenäisinä sarjoina vasta 1620-luvulta lähtien. Vanhin säilynyt tuomiokirja tutkimusalueelta on Ala-Satakunnan tuomiokirja vuosilta 1550-1552, jonka valtion arkisto on julkaissut ³⁷. Tätä varhaisemmista tuomiokirjoista on säilynyt yksittäisten asioiden otteita tai kopiokirjoihin, kuten Turun tuomiokirkon Mustakirja, merkittjä muistinpanoja. Suomen Sukuhistoriallinen yhdistys ry on digitoinut vuosilta 1635-1913 yli 70 000 sivua tuomiokirjoja niistä kihlakunnista, joihin Köyliön pitäjä on kulloinkin kuulunut. Tämä massiivinen aineiston pääosin indeksoimaton, joten en kykene käyttämään sitä osana tutkimustani. Lisäksi käsinkirjoitetun aineiston tulkinta on hyvin haastavaa.

Omistuksista ja nautinnoista kiisteltiin usein käräjillä, joiden tuomioista on annettu osapuolille todisteeksi tuomiokirjeitä. Säilyneet tuomiokirjeet ja niiden jäljennökset sisältävät tietoa käräjiltä, joiden tuomiokirjat eivät ole säilyneet. Nämä kirjeet toimivat mahdollisissa myöhemmissä riitatapauksissa osapuolina olevien talojen, kylien tai jopa pitäjien todisteina. Hyvinkin vanhoja kirjeitä käytettiin harkiten käräjillä ottaen huomioon vastapuolen esiintuominen todisteiden painoarvo. Kirjeitä myös tietoisesti piilotettiin ja salattiin, jos niiden sisältö heikensi asianosaisen asemaa. ³⁸

Tuomiokirjoissa merkittävän tilakohtaisen tietosisällön muodostavat sukuoikeuksien, maakauppojen ja tilojen autoitumiseen ja asuttamiseen liittyvät kuulutukset. Veronkennyksiä varten kylien tai talojen hakemat kadon aiheuttamien vahinkojen käräjätodistukset sisältänevät myös merkittävää paikallishistoriallista tietoa.³⁹ Aineiston laajuuden vuoksi nämä tiedot jäävät tässä tutkimuksessa hyödyntämättä.

³⁷ Roos 1964.

³⁸ Haikari 2009, 102-106.

³⁹ Haikari 2009, 129, 140-141.

3.4 Kartat ja kuva-aineistot

Visuaalisesti maisemaa kuvastavat kartat ja kuvat ovat yksi maisemantutkimuksen käytökelpoisimpia aineistoryhmiä. Kartat ja niihin liittyvät asiakirjat ovat merkittävine tämän tutkimuksen primääriaineisto. Valokuvat ja piirrokset muodostavat toisen merkittävän maisemahistoriallisen lähdeaineiston, joka tutkimuksen rajauksesta 1900-lukua edeltävään aikaan johtuen jäi hyvin marginaaliseksi. Osan kartta-aineistosta olen sisällyttänyt luonnontieteellisiin lähteisiin sen sisällön ja tässä tutkimuksessa käytettävän hyödyntämistavan vuoksi.

Kuvat ja kartat mahdollistavat helposti visualisoitavan lähestymistavan kulttuurimaiseman kehityksen tarkasteluun, mutta tästä helppoudesta johtuen on niitä kohtaan osoitettava huomattavaa lähdekriittisyyttä. Kartta on aina tiettyä käyttötarkoitusta varten laadittu piirtäjänsä visuaalinen yksinkertaistettu tulkinta alueesta ⁴⁰, jonka tietosisältö on riippuvainen käyttötarkoituksesta ja sen ajallisen tarkastelun kestosta. Esimerkiksi tutkimusalueen isojaon toimituskartat on tehty maanjakoa varten tarkastellen useampaa aikaulottuvuutta kuten: mikä on tilanne toimituksen alkaessa, millaiseksi maanjako toimituksessa muodostuu ja mitkä alueet olisi tulevaisuudessa mahdollista raivata niityiksi tai pelloiksi. Tämä mahdollistaa muutosten ajoittamisen, mutta voi johtaa myös harhapoluille.

3.4.1 Kartoista yleensä

Historialliset kartat jakautuvat suurimittakaavaisiin maamittauskarttoihin eli geometrisiin joiden mittakaava on 1:4000-1:8000 ja pienimittakaavaisiin yleispiirteisiin maantieteellisiin eli geografisiin karttoihin joiden mittakaava on 1:20 000 tai pienempi. Suurimittakaavaisista kartoista vanhimmat kartoitukset muodostavat 1600-luvun maakirjakartat. Maakirjakartoissa on kuvattu kylänydinalue, kotitilukset, lähimmät pellot ja kylätontti. Vanhemmat tiluskartat vuosilta 1697-1775 ovat toinen isoajakoa edeltänyt kartta-aineisto. Vanhemmissa tiluskartoissa on usein kuvattuna kylän ydinalueen lisäksi myös ulkotiluksia. Isojaon kartoissa on useimmiten ensimmäistä kertaa kartoitettu tarkoin maastomittauksin kylien koko alue. Isojaon järjestelyt, uusjaot ja tilojen halkomiset ja lohkomiset muodostavat varsinaisen isojaon jälkeisen suurimittakaavaisen kartta-aineiston. ⁴¹ Köyliössä isojaon toimitukset suoritettiin vuosina 1780-1801.

⁴⁰ Frisk 2000, 12.

⁴¹ J. Lehtinen 2001, 88-94; Frisk 2000, 14.

Vanhimmat alueelta laaditut suurimittakaavaiset kartat ovat vuodelta 1688 Köyliöstä ja 1739 Säskylästä. Tutkimuksessa käytetään ja tarkastellaan alueen historiallisia karttoja maakirjakartoista aina 1900-luvun alun topografikarttoihin asti. Suurin osa tutkimuksen kartoista ja toimitusasiakirjoista on peräisin Kansallisarkiston digitaaliarkistosta jpeg-tiedostoina, jotka ovat puhtaaksi piirretty ja puhtaaksi kirjoitettu eli renovoitu arkistointia varten maanmittaustoimituksista. Maanmittarit renovoivat karttoja muun muassa painamalla neuloilla kartan läpi vastinpisteitä tyhjille arkeille, jolloin kopiosta tuli tarkkoja ⁴². Tätä aineistoa kutsutaan Maanmittaushallituksen uudistuskartoiksi ja –asiakirjoiksi.

Viralliset maanmittauksen toimituskartat ja –asiakirjat ovat lainvoimaisia maanmittausasiakirjoja, joita Maanmittauslaitos säilyttää Jyväskylässä. Vain tärkeimmistä maanmittaustoimituksista on tehty uudistuskartat, joten Maanmittauslaitoksella on olemassa ennen 1900-lukua tehtyjä toimituskarttoja ja –asiakirjoja hieman enemmän kuin Kansallisarkistolla uudistuskarttoja. Uudistuskartta-aineiston laajuutta rajoittaa se, että: “Vuonna 1881 päätettiin, että uudistukset laadittaisiin vain sellaisista katselmuksista ja kartoituksista, jossa tilan kaikki tilukset mitattiin. Uudistuskarttojen määrään kasvua rajoitettiin vuonna 1916 määräämällä uudistukset tehtäväksi vain, jos kohteen pinta-ala oli vähintään 50 hehtaaria. Vuonna 1920 vähimmäispinta-ala kasvatettiin 80 hehtaariin.” ⁴³.

Alqornes Nummer	Alqornes Namn	Alqornes Namn	
79.	Torn/Nage	Randala	1.
76	Humalisto	Randala	1.
Sito	Och	Heikkala	1.
	Hvalth:	Kaunapaa	1.
Sito		Randala	1.
76	Hagen	Torkeli e t Seppä Sipilä	2.
77.	Pihki Karfina	Randala	3.
	Sito	Heikkala	4.
	Pihki Karfina	Ufki	8 3.
	Sito	Sipilä	3.
77*	vant	Smed Hvalth Kaunap.	1.

Kuva 6: Kuvakaappaus ja -muokkaus Isojaon varsinaisesta toimitusasiakirjasta⁴⁴ liittyen niittyjen jyvitykseen. Tietoina karttakuvion numero, maastokohteen nimi, nauttijan nimi ja jyvitys. Tästä selviää mm. paimenella olleen oma humalisto (76) ja tontti (77*) Kankaanpään kylätontilla talonpoikien humalistojen seassa. Saman Isojaon kartoista tai Kansallisarkiston uudistusasiakirjoista tämä ei käy ilmi.

⁴² Cserhalmi 1999, 24.

⁴³ KA, Arkistojen portti -sivusto.

⁴⁴ MML/ARKKI, 319 2:2 1791.

Varsinaisiin toimituskarttoihin on usein tehty muutoksia myös seuraavien toimitusten yhteydessä ja niiden kunto on heikompi. Arkistokopiot eli uudistuskartat edustavat alkupe-
räistä tilannetta ja ne ovat pääosin erinomaisessa kunnossa. Tutkimuksen taustakartta-
aineisto on pääosin peräisin Maanmittauslaitoksen avoimesta aineistosta. Pääasiallisena
taustakarttana on toiminut vuoden 2014 kevään ortoilmakuva. Rajapisteiden koordinaat-
teja olen hakenut Maanmittauslaitoksen käyttörajoitetusta kiinteistötietojärjestelmästä.

Uudistuskartoista ja -asiakirjoissa on kirjattuna vain toimituksen kannalta olennaiset tie-
dot. Varsinaisissa toimituskartoissa ja -asiakirjoissa on usein kartta- ja asiakirjamerkin-
töjen määrä huomattavasti laajempi, mutta asiakirjojen kunto ja saatavuus ovat heikom-
pia. Toimituskarttojen ja -asiakirjojen tutkiminen on huomattavasti työläämpää kuin uu-
distuskarttojen ja -asiakirjojen. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa käytetyissä isojaon toi-
mituskartoissa on merkitty pelto- ja niittykuvioihin jakoa edeltäneen omistajan talon tun-
nus pienellä kirjaimella, kun taas uudistuskartassa käy ilmi vain uusi omistaja. Toimitus-
kartan heikosta kunnosta⁴⁵ johtuen, sen lukeminen on huomattavasti uudistuskarttaa han-
kalampaa. Kuten edellä olevasta kuvasta käy ilmi, sisältävät isojaon 150 sivun laajuiset
toimitusasiakirjat tietoja jakoa edeltäneestä tilanteesta. Puhtaaksi kirjoitetussa uudistus-
asiakirjan laajuus on 20 suurta arkkia, jotka vastaavat tietosisällöltään noin puolta eli noin
80 sivua toimitusasiakirjasta.

Edellä mainituista seikoista johtuen olen tutkimukseeni silmäillyt Maanmittauslaitoksen
mikrofilmiarkistosta jakokunnan toimituskartat 1950-luvulle asti. Toimituskartoista tut-
kimuksessa tullaan käsittelemään Isojaon toimituskarttoja ja asiakirjoja sekä muutamaa
sen jälkeistä toimitusta. Toimituskartta ja -asiakirja aineistoa on tarkasteltu vasta tutki-
muksen loppuvaiheessa.

3.4.2 Tutkimusalueen kartat

Tässä luvussa esitellään merkittävimmät kartat tutkimusalueelta Maanmittaushallituksen
uudistusluettelon mukaisen viimeisen työvuoden ja arkistomerkinneen perusteella. Viit-
taan paikoittain tässä tutkimuksessa näihin karttoihin uudistusluettelon vuoden tai toimi-
tuksen nimen kautta. Osa kartoista ei kuulu Maanmittaushallituksen arkistoihin. Karhian
ja Kankaanpään kylät on kartoitettu useimmiten samassa yhteydessä. Varhaisin tiluskar-
toitus Kankaanpään kylästä on vuodelta 1707. Karhian varhaisin kartoitus on vuodelta

⁴⁵ Toimituskartat ovat usein repeilleet, reikäntyneet ja tahriintuneet.

1736. Varhaisimmat maakirjakartoitukset Köyliössä on suoritettu vuonna 1688, mutta nämä kartoitukset eivät käsitä Karhian tai Kankaanpään kyliä.

Vuonna 1707 on laadittu Kankaanpään kylän tiluskartta. Kartta käsittää kylätontin ja –vainioiden lisäksi rantaniityt, Pääksynmaan ja pohjakartasta eriytettyinä niittyalueita. Kartta on laadittu verotuksellisiin tarkoituksiin. Sen mittaukset on aloitettu vuonna 1706. Tämän uudistuskartan ja -asiakirjojen arkistotunnus on KA/MMHA A48 3/1-2 1707.

Vuonna 1736 on laadittu Karhian ja Kankaanpään kylävainion rantavieremästä kartta. Kartta rajoittuu vain ranta-alueelle, jota se käsittää 2,1 kilometriä. Kartta on osa kruunulle lähetettyä vetoomusta, jossa kylien talot hakevat verohuojennuksia järveen sortuneiden rantapeltojen osalta. Karttaan sisältyy seloste kylien kärsimän vahingon laajuudesta. Kartan ja asiakirjojen arkistotunnus on KA/MMHA A48 3/3 1736.

Vuonna 1772 on laadittu Karhian ja Kankaanpään kylävainioiden ulkopuolisista pelloista kartta. Kartoitus on suoritettu jo vuonna 1767. Kartta on laadittu Säkyläläisten valituksen johdosta, koska osa kylien uudispelloista sijoittuu Säkylän puolelle 31.10.1761 käräjillä vahvistettua rajalinjaa. Kylätontit ja kylävainiot on kartassa kuvattu yleispiirteisesti. Vainion ulkopuoliset pellot eli umpiaidat ja niissä sijaitsevat peltolohkot on kartoitettu ja jyvitetty hyvin tarkasti verrattu vuoden 1707 karttaan. Niittyjä ei ole kartoitettu edes yleispiirteisesti. Kartan ja asiakirjojen arkistotunnus on KA/MMHA A48 3/4-10 1772.

Vuonna 1780 on valmistunut Karhian kylävainion eli kotipeltojen isojako. Toimituksessa on kartoitettu, jyvitetty ja jaettu Vihterin vainio ja Kankaanpään puoleinen vainio sekä tonttimaat maakirjatalojen kesken. Aidat, peltokuviot, sarkajaon sarat ja pellolla sijaitsevat rakennukset erottuvat kartasta. Kartan arkistotunnus on KA/MMHA A48 4/1-2 1780.

Vuonna 1791 valmistui Kankaanpään ja Karhian kylien isojako käsittäen myös metsät. Kartoitus on suoritettu vuonna 1788. Kartassa erottuvat maastokuviot, niityt, umpiaidat peltokuvioineen, Kankaanpään kylävainion peltokuviot aitoineen, yksittäisiä rakennuksia ja maakirjatalojen tontit. Yhteismaiksi jääneet alueet ovat pääosin kartoittamatta. Kartan ja asiakirjojen arkistotunnus on KA/MMHA A48 3/11-32 1791.

Vuonna 1843 valmistui Kankaanpään ja Karhian yhteismaiden ja vesijättöjen jako, jonka kartta sisältää vain nämä alueet. Yhteismaat ja vesijätöt on kartoitettu vuonna 1839. Kartassa esiintyy yksittäisiä rakennuksia ja peltolohkoja sekä Kuninkaanlähteen läheisyydessä yhteismaalla sijaitsevat tervahaudat. Kartassa KA/MMHA A48 33-42 1843 ei ole maastokuviointia.

Vuonna 1895 valmistui Isojaon täydennys Kankaanpään ja Karhian kylissä. Ensisijaisesti kyseessä on rajankäyntikartta, jossa rajojen lisäksi esitetään pääasiassa vain maakirjatalojen tontit ja rajalinjojen läheisyydessä kulkevat aidat. Maastokuviot kartoitettu vain metsäalueiden rajalinjoilla. Toimituksen yhteydessä suoritettiin tilusvaihtoja muun muassa Kankaanpään tonttimaalla. Toimitus oli viimeinen kaikki jakokunnan maat käsittävä, jonka arkistotunnus on KA/MMHA A48 3/43-82 1895.

Vuonna 1899 valmistui Kankaanpään ja Karhian vielä jakamattomien yhteismaiden jako. Toimituksessa KA/MMHA A48 3/88-91 1899 on kartoitettu rakennuksineen ja peltokuvioineen Kuninkaanlähteen läheisyyden yhteismaat ja Kankaanpään kylän Sadon palsta.

Vuodesta 1896 lähtien on suoritettu yksittäisten maakirjatalojen maanmittaustoimituksia liittyen talojen halkomisiin ja lohkomisiin. Talojen ensimmäisissä toimituksissa on kartoitettu ja jyvitetty talon maat rakennuksineen ja peltokuvioineen. Toimituskarttojen mittakaavat ovat pääsääntöisesti 1:4000 – 1:8000. Koska 1800-luvun ja 1900-luvun alun kartoissa ei ole suurimittakaavaista maastokuvioita ja rakennukset käsittelevää kartta-ainestoa, olen käsitellyt talokohtaiset kartat niin, että voin muodostaa niistä 1900-luvun alkua kuvastavan yhdistelmäkartan. Nämä toimitukset alkavat arkistotunnuksilla KA/MMHA A48 3/xx ja A48 4/xx muiden kuin Karhian Potin rälssitalon lohkomisen osalta, joka suoritettiin vuonna 1923 osana Köyliön Vanhan Kartanon rälssimaiden lohkomisia arkistotunnukseltaan KA/MMHA A48 6/54-199 1923.

Ranta-alueisiin on lisäksi merkittävästi vaikuttanut vuonna 1947 on valmistunut Köyliönjärven laskun johdosta muodostuneiden vesijättöjen jako, jonka kartoitus KA/MMHA A48 3/223-261 1947 on suoritettu vuonna 1942.

Pienimittakaavaisista kartoista merkittävimmät ovat vuonna 1902 alueelta sotilaallisiin tarkoituksiin kartoitetut Senaatinkartat, jotka tunnetaan myös Venäläisinä topografikarttoina. Nämä kartat ovat mittakaavaltaan 1:21 000 ja ne käsittävät muun muassa rakennukset, maastokuvioita, korkeuskäyrät ja vesistöt. Senaatinkartat täydentävät tutkimusainestoa. Senaatinkartoista poiketen muut pienimittakaavaiset kartat kuten pitäjän kartat, Kalmbergin kartat vuodelta 1855 ja 1900-luvun yleiskartat pohjautuvat mittauksien sijaan pääosin aiempiin kartoituksiin ja ovat mittakaavaltaan pienempiä. Tästä tietojen epätark-

kuudesta johtuen olen hyödyntänyt niitä vain yleiskarttoina. Samaan kategoriaan kuuluvat myös Ruotsin sota-arkistossa säilytettävät pienimittakaavaiset Köyliön alueesta 1700-luvulla laaditut maastokuvioitu sotilaskartta ja yleistetty Köyliön tiekartta⁴⁶.

Lisäksi on olemassa tutkimusaluetta sivuavia varhaisia rajakarttoja, jotka ovat Ruotsin valtionarkistossa⁴⁷ Tukholmassa. Vuodelta 1770 Karhian ja Kankaanpään jakokunnan ja Kepolan jakokunnan välinen rajariita kartta Köyliönjärven Huittisten puoleisella jakokuntien pohjoisrajalla. Kartta käsittää raja-alueen Yttilän kylästä Huittisten rajalle alueen. Vuonna 1786 Karhian ja Kankaanpään jakokunnan ja Kepolan jakokunnan välisestä rajariidasta laadittiin kartta Köyliönjärven länsirannalta ja Yttilän kylän alueelta. Kartta keskittyy Äijänsuon länsipuolisiin niittyihin. Nämä kartat liittynevät isoajakoa edeltäneisiin toimenpiteisiin, joilla vahvistettiin jakokunnan rajat.

3.4.3 Kuvat

Valokuva-aineiston avulla on teoriassa mahdollista tarkastella 1800-luvun maisemaa. Mahdollisesti säilyneet piirrokset ja maalaukset saattavat pidentää tätä kuvauksellista ulottuvuutta muutamilla sadoilla vuosilla. Valokuvien saatavuutta on parantanut Köyliöseuran KUVA-hankkeen vuonna 2012 julkaistu digitaalinen arkisto, josta olen saanut käyttööni tätä tutkimusta varten Jaakko Ojalalta pyytämäni tutkimusalueen maisemaa ja rakennetta käsittelevät kuvat korkealaatuisina tiedostoina. Olen ennen tätä tutkimusta käynyt läpi Kansallismuseon ja Satakunnan museon kuva-arkistot Köyliön osalta. Valittavasti arkistojen tähän tutkimukseen soveltuva 1900-luvun alun valokuva-aineisto määrältään on sangen vähäistä. Tutkimusalueesta laadittuja 1900-luvun alun tai sitä varhaisempaa aikaa kuvaavia piirroksia tai maalauksia en ole saanut tutkimusaineistooni hankittua.

Hyödynnän muutamia 1950-lukuisia ja tätä uudempia viistoilmakuvia tutkimuksen tulosten havainnollistamiseen. Havaitsin viistoilmakuvien soveltuvan myös asemoitavaksi vastaavin menetelmin kuin kartta-aineiston, jolloin vastinpisteiden läheinen alue saadaan kohdistumaan hyvin kartalla reuna-alueiden kärsiessä vääristymistä. Qgissillä asemoitu viistoilmakuva löytyy luvusta 4.5.3, jossa havainnollistan sen avulla 1770-lukuisten sotilastorppien sijaintia.

⁴⁶ Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto 2016. KrA FRV A Pf 121 nr 1.

⁴⁷ Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto 2016. Nämä rajakartat löytyvät osittaisina valokuvina vanhakartta.fi -sivustolta, sivuston mukainen lähdeviite on: RA Justitierevisionen utsl. handl. 1787 19 1 ja RA Justitierevisionen utsl. handl. 1788 25 1.

4 Tarkastelulinjoja

4.1 Rautakautta ja keskiaikaa

Tutkimusalueelta ei tunneta merkittäviä rautakautista tai keskiaikaista arkeologista aineistoa. Satakunnan keskiajan tutkimukseen erikoistunut professori Seppo Suvanto on käsitellyt tämän ajanjakson harvat kirjalliset lähteet Satakunnan historia III Keskiaika -teoksessaan ja Satakunnan henkilötiedostossaan. Tarkastelen ajanjaksoa alueen osalta näiden harvojen lähteiden, siitepölytutkimusten ja myöhemmän ajan aineistoista tekemiäni päätelmien ja Ala-Satakunnan kylien kehityshistorian yleistämisen kautta.

Suvannon Satakunnan historian perusteelle Karhia ja Kankaanpää ovat muodostaneet Köyliön toisen jakokunnan ainakin 1300-luvulta lähtien. Köyliön toinen jakokunta käsittelee muut Köyliön kylät. Hallinnollisesti Köyliöön kuuluneen Säkylän kylät ovat olleet yhtenä omana jakokuntanansa. Koska Köyliön jakokunnan nautintaoikeuksia ja niittyalueita sijaitsee Karhian ja Kankaanpään jakokunnan sisällä, voidaan päätellä niiden alkuaan olleen samaa jakokuntaa.⁴⁸ Vanhimmat kirjalliset maininnat Karhian ja Kankaanpään kylistä on tehty 29.9.1392, jolloin kaupanvahvistajana Säkylän, Köyliön ja Yläneen yhteisillä pitäjänkäräjillä ovat olleet Laris Kariä ja Henric Kankanpa⁴⁹. Suvannon mukaan Karhian kylä on mahdollisesti rautakautinen Yttilän Ottan kalmiston vuoksi ja Kankaanpään kylä on varhaiskeskiaikainen nimensä perusteella⁵⁰. Yttilän Ottan alueella on suoritettu arkeologisia koekaivauksia useaan otteeseen. Tuoreimmat kaivaukset ja tutkimukset suoritti Kari Uotila vuosina 2005 ja 2006 osana Yttilän Otta tutuksi –hanketta. Haudoista talteen saaduista hiilistä tehdyt radiohiiliajoitukset ajoittavat kohteet 1300-luvulle⁵¹. Aiemmissä koekaivauksissa tutkitut kohteet on tulkittu löydöksi tai vähälöytöiksi ruumishaudoiksi.⁵²

Köyliön rautakautisen asutuksen pohjalta mahdollisesti syntyneiden kylien havaitseen sijainneen Tuiskulaa ja Säkylän kyliä lukuun ottamatta Köyliönjärven rannoilla näköetäisyydellä toisistaan. Järvi on ollut merkittävä kulkuväylä kylien ja niiden niittyomistusten

⁴⁸ Suvanto 1973, 50.

⁴⁹ V. Salminen 1969, 21; Suvanto 1973, 170; Suvanto 2001, 2011, 2020. Suvanto 1973 viitannut REA 247. Suvanto 2001 on viitannut REA f. 227v, Mk 274.

⁵⁰ Suvanto 1973, 170.

⁵¹ Uotila 2011.

⁵² Lehtonen;Mäntylä ja Uotila 2005.

välillä varsinkin talvitienä. Tällä talvitiellä legenda ja surmavirsi kertovat jo 1100-luvulla piispa Henrikin kokeneen kohtalonsa ⁵³. Järvikalastus on ollut myös merkittävässä asemassa Köyliössä menneinä aikoina ⁵⁴. Oheisesta kartasta voidaan havaita kylien sijainneen vesistöjen läheisyydessä 1600-luvulla.

Kuva 7: Ote Hans Hanssonin Ala-Satakunnan kartasta vuodelta 1650 Köyliön lähiympäristöstä. Tuiskulaan on merkitty mylly ja saha. ⁵⁵

Köyliönjärven syvimmästä kohdasta otetuista sedimentinäytteistä on tehty siitepölytutkimukset, joiden perusteella varhaisen laidun- ja kaskitalouden aika on käynnissä Köyliönjärven ympäristössä aikavälillä 380-160 eKr. ⁵⁶. Maataloutta on siitepölytutkimuksen perusteella harjoitettu yhtäjaksoisesti Köyliönjärven ympäristössä yli 2000 vuoden ajan. Näitä havaintoja tukevat myös Köyliönjoen varren ja Köyliönjärven pohjoisosan lukuisat arkeologiset löydöt. Aineisto ei anna vihjeitä Karhian ja Kankaanpään kylien alueen asutuksen alkamisen tarkasta ajankohdasta.

⁵³ Suvanto 1973, 152.

⁵⁴ Jokipii 1974, 330.

⁵⁵ KA MH MH 9/.

⁵⁶ Grönlund ja Simola 2011, 103.

Köyliöstä ja Säkylästä tunnetaan lukuisia kalmistoja ja hautausmaita, mutta nämä eivät muodosta ajallisesti tai alueellisesti täydellistä sarjaa. Helmer Salmo on jo 1950-luvulla arvellut sarjan täydentyvän Yttilän Ottan ja Kepolan talon kalmistoilla⁵⁷. Kepsu Saulon mukaan nykyasutuksen alkua tutkittaessa varmimmin vakituisesta asutuksesta kertoo arkeologia. Irtolöytöjä varmempi tieto paikalla olleista taloista ovat kyläkalmistot, mutta myös yksittäiset hautaukset vahvistavat paikalla olleen taloja. Saulo esittää kalmistojen katoamisen mahdolliseksi syiksi seuraavat vaihtoehdot: 1. Vakinaisen asutuksen puuttuminen. 2. Hautojen löytymättömyyden. 3. Kalmistoista ei ole jäänyt jälkiä, johtuen hautaustavasta. 4. Ruumiit haudattiin muualle.⁵⁸

Varsinais-Suomesta ja Satakunnassa on havaittu, että vanhemman rautakauden kalmistot sijaitsevat usein myöhempien kylän- ja jakokuntarajojen läheisyydessä. Tästä on tehty tulkinta, että kalmiston läheisyydessä olleen rautakauden alkuperäisasutuksen autioituttua on sen alue jaettu siitä polveutuvan läheisen asutuksen kesken.⁵⁹ Tämän pohjalta voisi tehdä tulkinnan Karhian ja Kepolan rajalla sijaitsevan Yttilän Ottan hiiden kuvastavan Yttilässä sijainnutta alkuperäisasutusta, josta tästä etelään sijaitsevan Karhian ja vastarannalla sijaitsevan Kepolan kylien asutus on saanut alkunsa. Tätä ja saarella sijainneen suurtilan eli Piispan kartanon⁶⁰ suhdetta tulisi tarkastella varhaisten pitäjien hiisistä, suurtiloista ja kirkkohistoriasta viime vuosikymmeninä jalostuneiden tutkimusmenetelmien⁶¹ kautta. Viimeisin tällainen tarkastelu Köyliöstä on Suvannon 1973 julkaistussa Satakunnan historiassa.

⁵⁷ Salmo 1952, 58.

⁵⁸ Kepsu 2005, 11-13.

⁵⁹ T. Salminen 2007, 299. Salminen viittaa Elina Salorannan ja Vesa Kilpelän painamattomiin opinnäytetöihin: (Saloranta 1994, Rautakautinen kolonisaatio ja maankäyttö Turun (Maarian) Vähäjokilaaksossa. Turun yliopisto, Arkeologia), (Kilpelä 2002, Kokemäen länsiosan 1200 (-1300-) luvun asutus – pelkkäkö uudisasutusta. Helsingin yliopisto, Arkeologia).

⁶⁰ Piispan kartano on todennäköisesti entinen moisio eli suurtila, jonka kerrotaan olleen piispa Henrikin surmavirressä esiintyvän talonpoika Lallin aiempi omistus, joka päättyi hänen kuolemansa jälkeen katolisen kirkon haltuun 1100-luvun lopulla. Esimerkiksi: Suvanto, Satakunnan historia III Keskiäika 1973, 379. Käsittelee tätä Piispan kartanoa useiden lähteiden kautta.

⁶¹ T. Salminen 2007, 345: Dosentti Georg Haggren on koonnut yhteen asiaa artikkelissaan, Moisio-kartano-kirkko, Suurталot ja kristinuskon juurtuminen varsinaiseen Suomeen. SKAS 1/2005. Salminen (2007) on tehnyt uudelleen tarkastelun Kokemäen osalta.

Köyliön ja Säskylän keskiaikaiset kylät kuuluivat maakirjojen mukaan suomalaisen vero-oikeuden piiriin ⁶². Suomalaisen oikeuden veron kymmenysverotyyppi ajoitetaan perinteisesti 1250-luvun jälkeiseen aikaan. Yleisesti oletetaan kirkkopitäjien syntyneen 1220-1240-luvuilla, jolloin hiippakunnat ovat järjestäytyneet ja erillisten kalmistojen käytöstä on luovuttu. Varsinais-Suomen osalta on päätelty, että suomalaisen oikeuden verotuksen laajuus kuvastaa asutuksen laajuutta 1100-luvulla. ⁶³ Nämä yleistykset eivät välttämättä ole päteviä Köyliön osalta, jossa ruumishautaus oli yleistynyt jo aiemmin ja Turun Piispalla oli jo varhain kartano. Piispan kartanon maille perustetut uudistilat kuuluivat myös suomalaisen oikeuden piiriin ⁶⁴, joten vero-oikeuden kautta ei voi päätellä kaikkien Köyliön kylien ikää.

4.1.1 Varhaisimmat asuinpaikat

Suomen rautakauden historian tutkimuksen perusteella oletetaan Ala-Satakunnan kylien järjestyneen ryhmäkyliksi 1100-1200-luvuilla. Tätä aikaisemmin oletetaan kylien talojen olleen erillään. Vuoden 1540 äyriverojen suuruudet ovat Karhian kylän 7 taloa yhteensä 19 äyriä ja Kankaanpään kylän 6 taloa yhteensä 21 äyriä ⁶⁵. Äyrivero on kahdestoista osa koukusta, joka vastaa teoriassa yhtä kantatilaa ⁶⁶. Kylien yhteenlaskettu äyrivero on 40 äyriä eli 40/12 koukkua eli 3 1/3 koukkua. Äyriveron perusteella oletan, että Karhian ja Kankaanpään jakokunta on muodostunut kolmesta tai neljästä rautakautisesta kantatilasta.

Näistä kantatiloista oletan yhden voineen sijaita Karhian kylätontilla, jolloin kylätontin ulkopuoliselta alueella voisi sijaita jopa kolme rautakautista asuinpaikkaa. Näiden asuinpaikkojen sijainneiksi arvelen Hiidenniemeä eli Yttilän Ottaa, perusteena palvontapaikan läheisyys, sekä historiallisen ajan asutuksen perusteella Kankaanpään kylätontin seutua, Vihteriä, Pinomäkeä ja Kuninkaanlähteen seutua. Viljelyhistorian perusteella asuinpaikat saattavat löytyä myös keskiaikaisesta kylävainiosta tai sen reunoilta ja asuinpaikoista saattaa olla viitteitä kylävainion isojakoasiakirjoihin kuvatussa sarkajaossa. Lisäksi potentiaalisina kantatalojen sijaintipaikkoina pidän kylätonttien ulkopuolisten sotilastorppien, mäkitupien ja riihitonttien sijainteja, koska ne oletettavasti on sijoitettu viljelykseen

⁶² Suvanto 2001, 1956.

⁶³ T. Salminen 2007, 164.

⁶⁴ T. Salminen 2007, 206.

⁶⁵ Suvanto 2001.

⁶⁶ Seppälä 2009, 51, 57.

soveltumattomille paikoille lähelle peltoja tai niittyjä eli sellaisiin kohteisiin, jotka olisivat soveltuneet myös varsinaisille taloille.

Luonnontieteellisen keskusmuseon Kastikka-kasvistotietokantaan on kirjattu Köyliöstä muutamia vanhaa asutusta osoittavien arkeofyyttien havaintoja. Nurmilaukka on havaittu Vanhankartanon puistonurmikolla vuonna 1999 ja siitä on aiemmat havainnot vuosilta 1985 ja 1950-luvulta, joista jälkimmäinen sijoittuu varmasti Köyliön Kirkkosaareen. Siikoangervo on havaittu myös vuonna 1985, mutta senkin sijaintitarkkuus on epämääräinen. Oletan näiden 1985 havaintojen sijoittuvan kuitenkin myös Kirkkosaareen. Tumasta tulikukasta on yksittäisiä havaintoja naapurikunnista.⁶⁷ Tähän tutkimukseen liittyen en ole tehnyt maastohavaintoja kasvillisuudesta.

4.1.2 Keskiaikaiset pellot

Sain rajattua keskiaikaisten peltojen sijainnin kylävainioon vuoden 1772 kartan perusteella, joka on keskittynyt Karhian ja Kankaanpään kylien kylävainioiden ulkopuolisten uusien peltojen kartoittamiseen. Vuoden 1772 kartassa on esitetty Karhian ja Kankaanpään kylien yhteinen kylävainio Karhian kylän ympärillä ja Kankaanpään kylän pohjoispuolella. Kylävainion pohjoisosa on Karhian kylän kotipeltoja ja eteläosa Kankaanpään kylän kotipeltoja. Kaikkien kylävainion ulkopuolisten peltojen todetaan myös vuoden 1791 isojaon toimituksessa olevan uusia peltoja ja vanhoiksi pelloiksi luetaan vain kylävainiossa olevat sarkajaetut pellot.⁶⁸

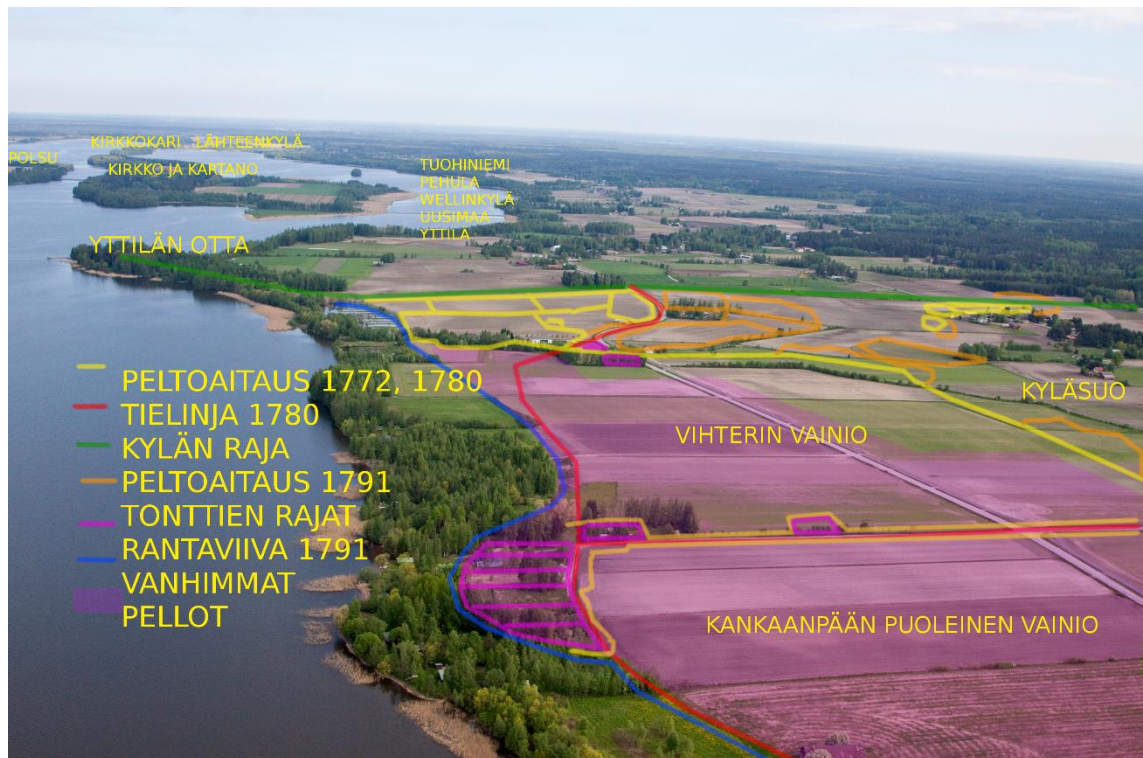
Isojaon vuosien 1780 ja 1791 toimituskartoissa on esitetty näiden kylävainioiden sarkajako, joka on epäsäännöllisempi Kankaanpään pelloilla. Karhian vainioiden ainoa sarkajaon jakoperä on Vihterin vainiossa. Kankaanpään kotipelloissa jakoperiä on useita ja samassa aitauksessa olevat pellot on saatettu jakaa useisiin eri suuntaisiin osioihin. Näiden perusteella voitaneen päätellä tarkemmin Kankaanpään kotipeltojen eri osioiden ikää tai ainakin sarkajakojen kronologia. Kankaanpään vainion halkaiseva oja selostaa osan lukuisista jakoperistä, mutta ojitus ei selosta kaikkia epäsäännöllisyyksiä. Ojitusta pidettiin maaherra von Willebrandin vuonna 1792 kertoman mukaan vielä 20 vuotta aiemmin maanviljelijöiden parissa sarkavainioilla ajanhukkana. Ojitus yleistyi 1800-luvun alkuun mennessä, mutta sitä pidettiin yleisesti vähäarvoisena työnä⁶⁹.

⁶⁷ Kastikka-kasvistotietokanta 2016. KASTIKKA-dokumentit 352525, 208784, 98719758, 755774.

⁶⁸ KA/MMHA A48 3/4-10 1772; MML/ARKKI 319 3-1 1780; MML/ARKKI, 319 2:2 1791.

⁶⁹ Koskinen 2014, 124.

Vanhimpien pelto-osuuksien tunnistaminen yhtenäisestä kylävainiosta on hankalaa. Tunnistaminen edellyttää isojaon ja sitä edeltäneiden pelloja käsittelevien karttojen ja asiakirjojen tulkintaa. Lisäksi tulee tarkastella kylävainion maan kaltevuutta, maalajeja ja jyvälukuja, jotka tällä noin 2 000 metriä pitkällä ja noin 500 metriä levällä kylävainiolla eivät juuri jyvälukua lukuun ottamatta vaihtele. Vainion lännen eli järven puoleinen osuus on olettavasti otettu ensin peltokäyttöön.

Kuva 8: Viistoilmakuvaan on korostettu vuosien 1772, 1780 ja 1791 kartoitusten tietoja. Etualalla erottuu avoimena puuston keskellä Karhian vanha kylätontti ja sen itäpuolella kulkeva Huovintiestä säilynyt osuus. Vainioiden ulkopuoliset peltoaitaukset osin niittyinä olevia uudisraivioita. Korostaminen tehty silmämääräisesti asemoituihin karttoihin ja ortoilmakuvaan vertaamalla. Viistoilmakuva Jaakko Ojala 2010 Köyliön kuva-arkisto.

Hienojakoiset helposti muokattavat kerrokset muodostavat peltoviljelyn kannalta parhaita alueita ⁷⁰. Grönlundin ja Simolan selvityksen mukaan Köyliönjärven valuma-alueen muodostamaan entiseen merenlahteen kerrostui jääkauden Yoldia- ja Ancalys-vaiheissa tiiviitä lustosavia, jotka muodostavat viljelytasangon pohjamaan. Pääsääntöisesti lustosavien päälle on merenlahden umpeen kuroutumisen yhteydessä kerrostunut lähialueen maastosta keveämpiä hieta- ja hiesusavia. Vedenpinnan aletessa tämä savikerrostuma tasoittui lähes vaakasuoraksi tasangoksi. ⁷¹ Maaperäkartan perusteella kylävainion alue koostuu pääasiassa hiesusta ja eteläosastaan hienosta hiekasta ⁷². Alueen maanpinta on

⁷⁰ Esim. Huurre 2003, 40; Riionheimo 2011a, 23.

⁷¹ Grönlund ja Simola 2011, 86-89.

⁷² MMH Maaperäkartta 1:20 000, lehti 1134 10 1985. Hiesu on raekooltaan 0,02-0,002 \varnothing mm ja hiekka 0,2-0,06 \varnothing mm.

hyvin loivasti viettävää. Vanhan kylävainion halkaiseva maantie sijaitsee vedenjakajalla, jonka länsipuoli viettää Köyliönjärveen ja itäpuoli valtaojaan.

Tarkimmat kartat kylävainioista ovat Kankaanpään tiluskartta 1707 ja Karhian kylän koteltojen isojakokartta 1780 sekä 1791 isojaon toimituskartta. Näiden perusteella on kylävainioiden muodostama yhtenäinen peltoalue jakaantunut seuraaviin erikseen aidattuihin vainioihin: 1) Karhian kylän pohjoispuoleiseen Vihterin vainioon, 2) Kylän eteläpuoleiseen Kankaanpään puoleiseen vainioon, 2) tämän kanssa samassa aitauksessa olleeseen Kankaanpään Isovainioon, 3) tämän itäpuoliseen Keskivainioon, 4) tämän eteläpuoliseen Vähävainioon ja 5) tämän länsipuoliseen Tantun⁷³ vainioon. Osa aitausten sisäpuolisista reuna-alueista on ollut raivaamatta pelloksi ja pelloksi raivattujen osuuksien jyväluvut vaihtelevat jakoasiakirjoissa.⁷⁴

Suurimmat jyväluvut ovat noin 600 metrin säteellä Karhian kylätontista myös Kankaanpään kylän omistamien peltojen osalta. Kankaanpään vuoden 1707 kartan Isovainion jyvityksen rajausta on samalla linjalla Karhian Kankaanpään puoleisen vainion vuoden 1780 jyvityksen rajauksen kanssa. Suurimpien jyvälukujen alueella ovat peltokuviot myös yhtenäisemmät kuin samojen vainioiden alhaisempien jyvälukujen alueella. Poikkeuksen tähän tekee Vähävainio ja Tantun vainio, joiden maaperä on karkeampaa ja täten paremmin vettä läpäisevää. Oletan peltokuvioiden välissä kulkevien kaistaleiden olevan sijainnista riippuen tilusteitä, ojpainanteita, vanhoja aitalinjoja tai raivauskarheitä. Nämä kaistaleet osuvat laserkeilaisaineistosta tekemässäni korkeusaineistossa pelloilla paikoin viettosuunnaltaan hieman poikkeaviin kohtiin, joita silmällä ei pysty maastossa havaitsemaan. Näitä havaintoja on esitelty tämän luvun viistoilmakuvassa ja karttamosaikissa.

Tekemäni analyysin perusteella tulkiten suurimmat jyväluvut saaneiden peltojen olleen myös pisimpään viljelyksessä. Katson näiden keskiaikaisten peltojen sijaitsevan nykyisin Lallin koulun eli Kankaanpään peruskoulun ja Potin talon vieressä sijaitsevan Vihterinojan sillan välisellä alueella maantien länsipuolella rajautuen Köyliönjärveen. Vankilantien alkupäässä ensimmäisen 170 metrin matkalla on molemmin tien puolin keskiaikaisia pelloja. Nämä keskiaikaiset pellot ovat säilyneet yhtä siirtokarjalaisten navettarakennusta lukuun ottamatta rakentamattomina. Keskiaikaisten peltojen laajuudeksi olen

⁷³ Köyliöst... Köyliöläinen murresanakirja sekä köyliöläisiä tarinoita ja kertomuksia 3 2002, 116.

Köyliöläisessä murresanakirjassa: **tanttu**, nähtävästi pieni ja huonojalkainen hevonen. Tämän perusteella alue on saattanut toimia aiemmin laitumena. Toinen vaihtoehto on, että Tanttu on erisnimi ja vainion raivaaja tai omistaja.

⁷⁴ KA/MMHA A48 3/1-2 1707; MML/ARKKI 319 3-1 1780; MML/ARKKI, 319 2:2 1791.

mitannut vajaat 30 hehtaaria kartta-analyysin perusteella, kun vanhojen kylävainioiden yhteispinta-ala on vajaat 80 hehtaaria.

Tarkasteluni ei ottanut huomioon järveen sortuneet hehtaareja, jotka esitetään vuoden 1736 kartassa⁷⁵. Asemoimaltani kartalta mittaamalla on peltoja sortunut järveen 14 hehtaaria, joista on suurimpien jyvälukujen peltojen rannoilla noin 8 hehtaaria. Keskiäikaisien peltojen kokonaislaajuus on arviolta ollut noin 38 hehtaaria, joista 6 hehtaaria Kankaanpään isossa vainion pohjoisreunassa.

Satakunnan verotuksessa täyden savun tai koukun, joka muodostuu 12 veroäyristä on arvioitu vastanneen noin 4,8-6 hehtaarin kylvöä⁷⁶. Kaksivuoroviljelyssä peltopinta-alan on tullut olla kaksinkertainen kylvettyyn alaan nähden eli vajaa hehtaari veroäyriä kohden. Vuoden 1540 maakirjan perusteella Karhian äyrivero on ollut 19 äyriä⁷⁷, jolloin kylävainioiden koon tulisi olla reilut 8 hehtaaria. Kankaanpään 21 äyriä⁷⁸ veron perusteella sen vainiot ovat olleet noin 9 hehtaaria. Yhteensä keskiäikaisia peltoja alueella pitäisi olla noin 32-40 hehtaaria. Tämä tieto tukee tekemiäni havaintoja.

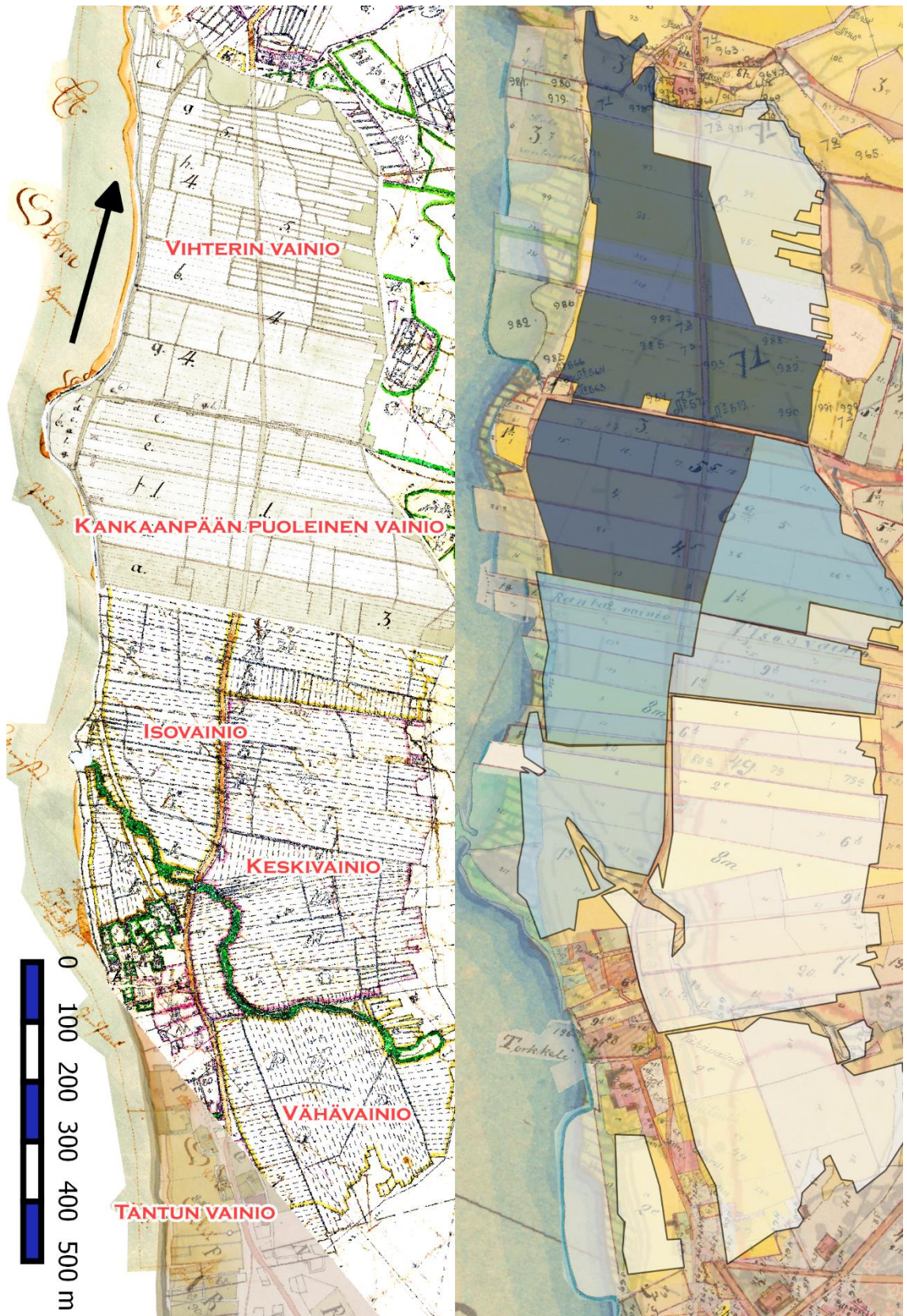
Keskiäikaisten peltojen jakaantuminen kylien kesken 1700-luvun karttojen perusteella ei mene vuoden 1540 maaverojen suhteessa. Kylävainioiden ja niiden läheisyydessä olevien niittyjen ja uudisraivioiden jako rajautuu selkeästi niin, että Karhia omistaa jakokunnan pohjoiset osat ja Kankaanpää jakokunnan ydinalueen keskelle sijoittuvat vainiot ja niityt. Takamailla, Plassinpalstassa, Santamaalla ja Säkylän vastaisella rajalla kylien omistukset ovat lomittain. Keskivainio ja Vähävainio ovat selkeästi muuta kylävainiota nuorempia ja oletan niiden syntyneen molempien kylien keskiäikaisista uudisraivioista. Kun nämä vainiot on myöhemmin 1500- tai 1600-luvulla otettu mukaan sarkajakoon uusimalla se myös vanhoilla pelloilla, oletan Karhian saaneen suuremman osuuden yhteisen kylävainion keskiäikaisista pelloista.

⁷⁵ KA/MMHA A48 3/3 1736

⁷⁶ Jokipii 1974, 49; Seppälä 2009, 47.

⁷⁷ Suvanto 2001.

⁷⁸ Suvanto, Satakunnan henkilötiedosto 1303-1571

Kuva 9: Karhian ja Kankaanpään sarkajaetut kotivainiot 1700-luvun lopulla ja oikealla 1900-luvun alussa. Mittakaava 1:10 000. Vasemmassa kartassa esitetty 1700-luvun sarkajako ja 1600-luvun rantaviiva. Oikeassa peltojen varhaisimmat jyväärvot vuosien 1707 ja 1780 kartoista. Tummemmat pellot parempia ja olettavasti pidempään lannoitettuihin varhaisempia. Karttojen pohjoisreunassa Poti ja Mattila Vihterissä, puolivälissä Karhian kylätontti, vainion eteläpuolella Kankaanpään kylätontti ja kartan alukulmassa Plassinlohkoa. Karhian kotivainioiden isojaon uudistuskartta osoittaa ainoan jakoperän sijainneen Vihteri vainion pohjoisreunalla. Itäreunassa peltojen raivaus kesken Kyläsuosta. Kankaanpään vainioiden sarkajako epäsäännöllisempi isojaon toimituskartassa. Karttojen ikäjärjestys vasemmassa taustalta päälle 1736, 1791, 1780 ja oikeassa Senaatin kartta 1902, uudistuskarttoja, jyväluvut 1707 ja 1780.

4.1.3 Väkiluvun kehitys

Tässä tarkastelussa on huomioitu vain entisen Köyliön kunnan alueen asutus. Köyliön väkiluku on ollut alle 500 henkeä 1600-luvun lopulle saakka. Raskaat ja pitkäaikaiset sodat 1500-luvun lopulla rasittavat koko Suomea huomattavan verotuksen kiristymisen ja väenottojen kautta. Katovuodet ja kulkutaudit heikensivät myös väestöä. Paikoin asutuskehityksessä tapahtui taantumaa ja taloluvut pienentyivät ⁷⁹. Esimerkiksi rutto vaivasi Köyliötä 1657 niin, että matkalaiset välttivät Kankaanpään kestkievearia ⁸⁰.

Köyliön väkilukua on arvioitu Salmisen Köyliön pitäjän historiassa ja Salokankaan Köyliön historia II -teoksessa. Kartanon ruokaruotsien⁸¹ huomioiminen aiheuttaa oman hankaluutensa väkilukutilastoinnin ja peltoalan vertaamiseen. Köyliön kartano on toiminut ensin piispan pöytänä ja sen jälkeen Kuninkaankartanona ja rälssin omistamana kartanona, jonka peltojen viljelijät ruokkivat sadollaan myös vaihtelevan suuruisen joukon kyliensä ulkopuolisia henkilöitä ja osa viljasta meni myyntiin. Tästä johtuen peltoala ja sen tuotto eivät ole suoraan verrannollisia kartanon alueella elätettävään väestönmäärään. Väkiluvun muutoksista on tulkittavissa maatalousmenetelmien kehittyminen, kato- ja sota- vuodet sekä kruunun että kirkon politiikkaa.

Viljan viljelyssä tuotto pinta-alaa kohden pysyi perinteisesti samana, joten ainoa keino tuotannon lisäämiseksi oli peltoalan lisääminen. Ruotujakolaitos toi 1700-luvun alussa kyliin ensimmäiset sotilastorpat, joiden kautta perhekuntien lukumäärä kylissä kasvoi ja peltojen uudisraivaus lisääntyi. Varsinaisen torpparilaitoksen vaikutukset näkyvät vasta 1800-luvun alussa tutkimusalueen väkiluvussa ja peltoalan kasvussa. Perunanviljely yleistyminen paransi mäkitupien ja pienten torppien elinmahdollisuuksia ⁸². Perunamaita ja suuri joukko mäkitupia esiintyy muun muassa vuoden 1843 yhteismaiden jakokartassa Kankaanpäässä osin isojaon mukaisissa paikoissa ⁸³.

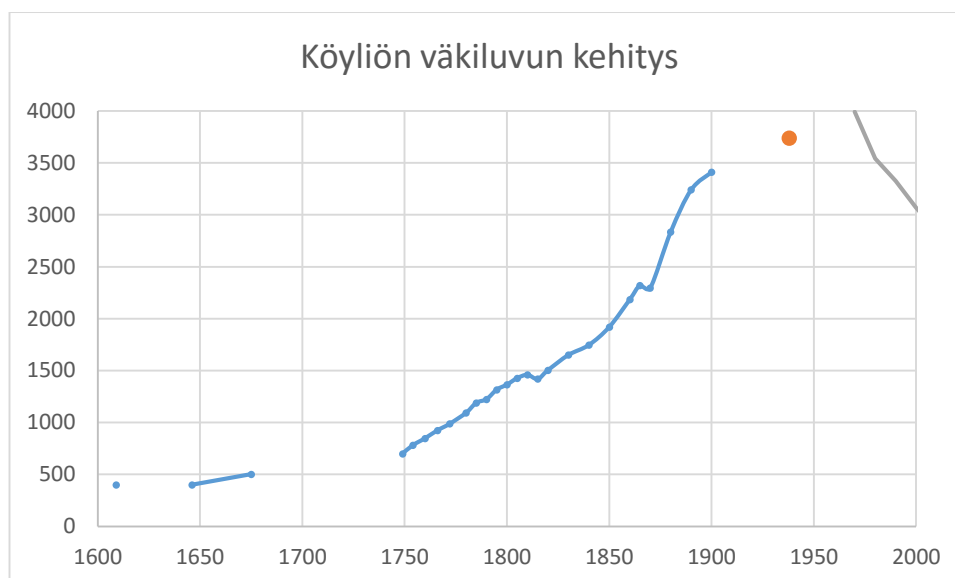
⁷⁹ Forsius-Nummela 1994, 21.

⁸⁰ Jokipii 1974, 119.

⁸¹ Osa Köyliön alueen elintarviketuotannosta ei ole palvellut paikallista väestönkehitystä. Köyliön kartano on ollut katolisen kirkon ja aateliston omistuksessa, mutta vain harvoin näiden edustajiston varsinaisena asuinpaikkana. Luontaistuotetaloudessa kartanosta kertyvä tuotto omistajilleen on ollut lähinnä elintarvikkeita, jotka on kuljetettu pois pitäjältä tai jotka kartanon omistajien edustajisto on tullut paikan päälle nauttimaan. Nämä edustajistot ovat saattaneet siirtyä kartanosta toiseen syöden sen varastot tyhjiksi, koska henkilöitä on ollut helpompi siirtää kuin elintarvikkeita.

⁸² Forsius-Nummela 1994, 23; KA/MMHA A48 33-42 1843.

⁸³ KA/MMHA A48 33-42 1843; MML/ARKKI, 319 2:2 1791.

Kuva 10: Kuvaaja Köyliön kunnan väkiluvun kehityksestä vuosina 1600-2000⁸⁴

Huomionarvoista on oheisen kuvaajan osoittama väkiluvun moninkertaistuminen 1700- ja 1800-luvuilla, joka on edellyttänyt myös viljelyalan kasvattamista ja asuinpaikkojen laajentumista. Väkiluku seitsenkertaistui 1600-luvulta 1900-luvun alkuun mennessä noin 500 hengestä noin 3500 henkeen. Tutkimusalueella ja kylävainioiden läheisyydessä väkiluvun kasvu on ollut maltillisempi, koska se kohdistui Karhialla ja Kankaanpäässä osin 1800-luvulla jakokunnan takamaille Vuorenmaihin perustettuihin torppiin.

4.2 Talonpoikaiset kylät uhattuina 1600- ja 1700-luvuilla

Karhian ja Kankaanpään kyliä on pidetty Köyliön talonpoikaisina kylinä, koska muut pitäjän kylät päätyivät kokonaisuudessaan rälssin haltuun tai virkataloiksi. Tutkimuksen yhteydessä on kuitenkin selvinnyt, että Karhian ja Kankaanpään kylät eivät kuitenkaan ole täysin olleet talonpoikaisia. Rälssin, virkatalojen, rusthollien ja useampia tiloja omistaneilla suurtalonpojilla on ollut vaikutusta alueen maankäytön historian ja maiseman kehitykseen.

Johanna Forsiuksen vertaistutkimuksen⁸⁵ innoittamana tarkastelen tässä luvussa kylä- ja talotasolla omistussuhteiden sosiaalisen rakenteen vaikutuksia tutkimusalueen maisemahistoriaan. Pyrkimykseni on myös tunnistaa alueen maiseman kehitykseen vaikuttaneita henkilöitä. Talojen omistussuhteiden ja omistajien säätyjen muutoksia on tässä kapp-

⁸⁴ V. Salminen 1969, 92-105; Salokangas 1980; Köyliön kunnan verkkosivut.

⁸⁵ Forsius-Nummela 1994, 3.

leessa käsitelty pintapuolisesti lähinnä toisen käden lähteiden kautta. Tämän luvun perusteella ei voida muodostaa täyttä kokonaiskuvaa omistussuhteiden muutoksista. Seuraavien kappaleiden tiedot on kerätty ja käsitelty maankäytön kehittymisen näkökulmasta.

Köyliön piispankartano siirtyi 1500-luvulla uskonpuhdistuksessa kruunulle ja Kustaa Vaasan pojalle Juhanelle. Juhana III:n ja Kaarina Maununtyttären avioton poika Julius Gyllenhielm omisti kartanon vuodesta 1576 kuolemaansa 1581 asti. Kartano siirtyi hänen sisarellensa Sofia Gyllenhielmille, joka oli avioliitossa Pontus de la Gardien kanssa. Heidän poikansa Juhana de la Gardie omisti kartanon vuosina 1583-1636. Hänen jälkeläisensä omistivat kartanon vuoteen 1746 saakka, jolloin kreivi Herman Cedercreutz osti sen.⁸⁶

Köyliön kartano peruutettiin kruunulle isossa reduktiossa 1680. Kartanon omisti Märta Kurki, joka luovutti kruunulle muita tilojaan saaden pitää Köyliön kartanon.⁸⁷ Lähes koko pitäjän kattaneet Köyliön kartanon läänitykset muuttuivat kruunulle peruutettavista tiloista pysyväisemmäksi rälssimaaksi. Tämä muutos vaikutti olennaisesti tutkimusalueeni ulkopuolisen Köyliön maisemahistorian kehitykseen aina siirtoväen asutukseen saakka 1900-luvun puolivälissä.

Kartanon omistajista De la Gardiet olivat aktiivisia hankkimaan ja liittämään lisää tiloja rälssikartanoonsa. Ala-Satakunnan maakirjassa⁸⁸ vuodelta 1615 Köyliön kartanon rälssin ulkopuolella on Palsusta kymmenen taloa ja Kepolan kahdeksastatoista talosta kaikki yhtä lukuun ottamatta sekä kaikki kuusitoista taloa Karhialta ja Kankaanpäästä että Huhdin kylän molemmat talot. Vuoden 1635 Ala-Satakunnan kihlakunnan maakirjassa⁸⁹ ja vuoden 1637 Ala-Satakunnan kihlakunnan karja- ja kylvöluettelossa⁹⁰ rälssin ulkopuolisia vero- ja kruunun talonpoikia oli vain Karhian, Kankaanpään ja Huhdin kylissä. Näistä vain Karhian kylän Potin talo kuului rälssille. Vuoden 1635 maakirjassa veronmaksukyvyttömiksi eli autioiksi oli merkitty Kankaanpään yhdeksästä talosta kaksi ja Karhian seitsemästä talosta neljä. Oletan Karhian ja Kankaanpään kylien itsenäisyyden pelastukseksi koituneen Johan de la Gardien Köyliön kartanon luovuttamisen 1636 tyttärelleen, koska kartanon omistukset eivät tämän jälkeen Köyliössä enää kasvaneet. Karhian

⁸⁶ Pelkonen 1987, 133-134.

⁸⁷ Pelkonen 1987, 134.

⁸⁸ KA Ala-Satakunnan maakirja 1615 (VA 2520), 19-21,65.

⁸⁹ KA Ala-Satakunnan kihlakunnan maakirja 1635 (VA 7124), 206-207.

⁹⁰ KA, Ala-Satakunnan kihlakunnan karja- ja kylvöluettelo 1637 (VA 7177), 466-468.

kruununtiloiksi muuttuneista autiotaloista kaksi päätyi vuonna 1639 vielä talonpoikaista omistuksesta Säkylän kirkkoherran virkataloksi ⁹¹.

4.2.1 Karhian rälssitalo

Karhian maakirjatalo nro 7 Poti eli Filppula on 1540 maakirjassa itsenäinen talonpoikaistalo. Köyliön kartanon omistaja Johan de la Gardie on hankkinut Potin talon omistukseensa noin vuonna 1620 asutuksen yleisluettelon perusteella ennen Kepolan kaikkien talojen hankintaa rälssiinsä. De la Gardien hankkima Potin talo muodostui 1605 vuoden paikkeilla kahdesta autiotalosta. Suuri osa lähialueen taloista menetti veronmaksukykynsä 1600-luvun alun katovuosissa ja muuttui autoitumisen kautta kruununtiloiksi, joille vuoti asetti uudet tilalliset. Potin talo on selvästi Karhian taloista suurin täyden manttaalin kokoisena. ⁹² Torppien ja mäkitupien lukumäärä Potin talon mailla oli Karhian suurimpia. Tilalla oli välillä yksi ja toisina vuosina kaksi lampuotia, jonka vuoksi sillä oli myös muista taloista poiketen isojaossa kaksi tonttia, joista toinen karjakujan varressa noin 160 metrin päässä rivikylästä. Potin talo oli ensimmäinen, joka siirtyi huomattavasti kauemmas kylätontilta Vihteriin.

Köyliön kartano sai sananvallan kylänyhteisiin asioihin kyläosuutensa kautta, tosin tasa-vertaisena verotalonpoikien kanssa. Kartanolla oli omat vaatimuksensa maiden jaon suhteen vuoden 1780 Karhian kotipeltojen isojaossa. Kartanon edustaja vaati Potin talolle parasta peltoa ja toisen palstan kotivainion pohjoisrajalta, joka on lähimpänä kartanoa ja sen muita omistuksia. Vuosikymmentä myöhemmin koko Karhian ja Kankaanpään jakokunnan kattavassa isojaossa Poti sai jakokunnan läntisimmän alueen, Kaviomäen, Puolimatkan kylän pohjoispuolelta sekä pohjoisimman lohkon jakokunnan järven itäpuolisesta alueesta. ⁹³

Rälssin omistaman talon on ollut mahdollista perustaa torppia verotaloja aikaisemmin. Rälssin peltolohkot tulivat pääosin isojaossa jakokunnan rajoille vasten rälssinomistamia naapurikyliä. Käytännössä rälssin osuus kylästä karkasi rajan väärälle puolelle ja muodosti muiden Köyliön kartanon omistusten kanssa melko yhtenäisen kokonaisuuden. Toisaalta järjestyksessä talonpoikaisten maiden sekaan jäi vain muutamia rälssin omistamia lohkoja.

⁹¹ V. Salminen 1969, 83.

⁹² KA, SAY.

⁹³ MML/ARKKI 319 3-1 1780; MML/ARKKI, 319 2:2 1791.

4.2.2 Karhian ”pappila”

Karhian maakirjatalo nro 8 Palkkatalo eli Prebendi on Säkylän seurakunnan palkkatalo. Säkylän ensimmäiselle kirkkoherralle Markus Amundille⁹⁴ annettiin Pietari Brahen kirjeellä 30.6.1639 kaksi autiotaloa Köyliön Karhialta papintilaksi⁹⁵. Kyseiset talot olivat autoituneet ja muuttuneet kruununtiloiksi 1600-luvun katovuosien aikana.

Raili Nurminen on Säkylän historia -teoksessa tulkinnut, että Säkylän pappila olisi rakennettu Karhialle vuonna 1644 tai sen jälkeen ja että se olisi toiminut Säkylän pappilana vähintään vuoteen 1659. Tällöin Säkylän kirkkoherra sai pappilakseen Nakin autiotalon Säkylästä, jonka kirkkoherra oli omatoimisesti ottanut miltei haltuunsa jo 1640-luvulla.⁹⁶ Palkkataloksi annetut kaksi Karhian taloa säilyivät tämänkin jälkeen Säkylän seurakunnan omistuksessa. Säkylän seurakunta omistaa tämän perusteella edelleen määrääloja Karhian ja Kankaanpään jakokunnan alueelta.

Nurmisen tulkinta Säkylän pappilan rakentamisesta Karhialla on ristiriitainen arkistolähteiden kanssa. Vuoden 1646 henkikirjassa⁹⁷ on Säkylän kappelin osioon viimeiseksi merkitty pappilan väki sisältäen kirkkoherra Markus Amundin. Asutuksen yleisluettelon⁹⁸ perusteella Markus Amundi on vuodesta 1647 lähtien ollut kirjoilla Iso-Säkylän Nakin talossa. Karhian palkkataloihin on kirjattu asutuksen yleisluettelossa vain viittaus talojen siirtymisestä Säkylän pappilan alaisuuteen, mutta ei muutoksia talojen henkilöihin.

Mahdollinen Karhialla sijainnut Säkylän pappila olisi ollut kuitenkin hyvin vaatimaton verrattuna nykyäsitykseen pappiloista. Suomessa on säilynyt ainoastaan kaksi vaatimatonta 1600-luvun pappilaa. Suurin osa 1600-luvulla rakennettujen pappiloiden rakennuskannasta oli sängen lyhytikäisiä, johtuen niiden talonpoikaisesta rakennustavasta ja rakentamisen heikosta laadusta. Pappilan rakennukset olivat useimmiten rakennettu ilman kivijalkaa multapenkkiperustalle.⁹⁹ Karhian pappilan rakentamisen laadun olettaisinkin olleen erittäin heikko, koska säkyläläisten olisi vastentahtoisesti tullut rakentaa pappila naapuripitäjän puolelle. Mahdollisen pappilan vaikutukset Karhialla rakennuskantaan ja kylän hallinnollisen keskuksen asemaan ovat jääneet vähäisiksi, koska sen rakennukset ovat

⁹⁴ Nurminen 1970, 200-201.

⁹⁵ V. Salminen 1969, 83.

⁹⁶ Nurminen 1970, 201.

⁹⁷ KA, Porin läänin maa- ja henkikirja 1646 (VA 7230), 143.

⁹⁸ KA, SAY 1634-1653.

⁹⁹ Soikkeli 2000, 31-32, 41-42, 69.

olleet jopa tavanomaisia talonpoikaisrakennuksia vaatimattomampia ja naapuripitäjässä sijaitsevalla pappilalla on heikot edellytykset hallinnollisena keskuksena toimimiseen.

Veronmaksukyvyttömiä autiutilojen, jotka tosiasiallisesti saattoivat olla asuttuja, siirtymisen kruunulta kirkolle vuodesta 1639 lähtien on merkinnyt Karhian talonpoikaiskylässä valtasuhteiden muutosta. Palkkatalon aputilana on toiminut Jaakkolan talo Karhialta. Olettavasti palkkatilojen toinen tilakeskus on kadonnut kylätontilta 1600-luvun lopulla. Kuten maallisella rälssillä on kirkolla ollut lupa ottaa torppareita talonpoikia aikaisemmin. Säkyllän kirkkoherra sai palkkatalojen kautta sananvallan kylänyhteisiin asioihin kyläosuutensa kautta, tosin tasavertaisena verotalonpoikien kanssa.

4.2.3 Loimaan vapaaherrakunta Karhialla ja Kankaanpäässä

Luontaistaloudesta johtuen suurin osa veroparseleista kerättiin 1600-luvulla elintarvikkeina, joita oli hankala kuljettaa ja muuttaa rahaksi. Kruunu oli 1600-luvun jatkuvasta sotimisesta johtuen velkaa useille sotapäälliköilleen ja aatelisille. Näiden velkojen maksamiseksi kruunu antoi heille läänityksiä, joissa sen saajalla ja usein myös perillisillä oli verotusoikeus osaan kruunun veroista. Läänityksen haltijan perustaessa asumakartanon eli säterin, sai hän siitä peninkulman sisällä oleviin rälssitaloihinsa eli rajapiiritaloihin oikeuden päivätöihin ja vapautuksen kruunulle jääneistä veronosista. Köyliön kartanon säteri sijaitsi Köyliönjärven saarella, jolloin kaikki sen Köyliössä sijaitseva tilukset olivat rajapiiritaloja. Loimaan vapaaherrakunnan säterinä toimi taasen Ylistaron kartano Loimaalla peninkulmien päässä Köyliöstä.¹⁰⁰ Vapaaherrakunnalla oli lisäksi Vaheen latokartano Eurassa¹⁰¹.

Suurin osa Karhian, Kankaanpään ja myös Säkyllän ja Euran jäljellä olevista talonpoikais-taloista¹⁰² läänitettiin 1651 osaksi Arvid Wittenbergin Loimijoen eli Loimaan vapaaherrakuntaa. Läänitys kesti vuoteen 1679, jolloin läänityksen perinyt Leonard Johan Wittenberg kuoli ja suvun mieslinja sammui.¹⁰³ Läänitys olisi muutoinkin palannut kruunulle 1780 alkaneessa isossa reduktiossa.

¹⁰⁰ Laakso 1986, 109-115.

¹⁰¹ Koivisto 1966, 179.

¹⁰² KA, Maakirja 1651 (VA 7242), 342-343.

¹⁰³ Laakso 1986, 111.

Vapaaherra sai läänitykseensä verotusoikeuden, muttei omistusoikeutta alueen taloihin. Läänitetyn talonpojan asema ei juuri muuttunut. Aiemmin kruunun voudille maksetut verot suoritettiin nyt lääninherran voudille. Koska kyliä ei oltu läänitetty kokonaisuudessaan vapaaherrakuntaan, hoidettiin paikallishallinnon asiat kuten ennenkin kihlakunnan käräjillä Eurassa. Ainoana muutoksena oli se, että maaherran sijaan vedottiin nyt vapaaheraan.¹⁰⁴ Läänityksen ulkopuolisten talonpoikien aseman on arvioitu heikentyneen Eurassa, jossa kreivikunta käräjöi aktiivisesti etujensa puolesta latokartanonsa läheisyydessä¹⁰⁵.

Ennen läänitystä oli Kankaanpäässä 9 ja Karhialla 8 taloa, joista palkkatalo ja Potin lampuot eivät olleet talonpoikien hallussa.¹⁰⁶ Vuoden 1651 maakirjan mukaan Kankaanpäästä Wittenbergin läänitykseen kuului 6 taloa ja Karhialta 5 taloa. Näistä taloista neljä oli veronmaksukyvyttömiä. Läänityksen ulkopuolella jäi Kankaanpäässä kaksi uudelleen viljelykseen otettua autiotaloa ja yksi veronmaksukyinen talo. Karhialta Wittenbergin läänityksen ulkopuolisiksi jäivät yksi veronmaksukyinen talo, Säkylän kirkkoherran palkkatalo ja Potin talo, joka kuului Köyliön kartanon rälssiin.¹⁰⁷ Läänityksen purkautuessa vuoden 1680 paikkeilla kuului Karhian taloista edelleen 5 ja Kankaanpään taloista 4 Wittenbergin läänitykseen sekä 2 toiseen läänitykseen. Karhialla oli lisäksi kirkkoherran palkkatalo, Poti Köyliön kartanon lampuotina ja Iivarin talo säkyläläisen ratsutilan augmenttina. Kankaanpään loput 3 taloa olivat suorittavat veronsa sotaväenpalkoiksi.¹⁰⁸

4.2.4 Kankaanpään rusthollit ja asumakartano

Ratsumiehen varustanut rusthollari sai tilalleen vapautuksen sotamiehen pitoon sekä rahallisen korvauksen ratsumiehen varustamisesta että ratsumiehen torpan pidosta. Tämä rahallinen korvaus maksettiin ratsutilan verovapaudella ja osoittamalla sille tarvittaessa aputiloja eli augmentteja, joilta sillä oli oikeus kerätä verot niin, että korvaus tuli täyteen. Ratsutilalliset olivat yleensä varakkaampia talonpoikia ja heillä oli oikeus valvoa augmenttitilojaan. He saivat valvoa viljelyn kunnollisuutta ja asettaa autoituneille maaherran luvalla uuden asujan. Tämä alistussuhde heikensi kyläyhteisön tasa-arvoisuutta.¹⁰⁹ 1600-

¹⁰⁴ Nurminen 1970, 182-184.

¹⁰⁵ Koivisto 1966, 182.

¹⁰⁶ KA, Maakirja 1649 (VA 7236), 162-163.

¹⁰⁷ KA, Maakirja 1651 (VA 7242), 341-344.

¹⁰⁸ KA, Maakirja 1680 (VA 7348), 857-858.

¹⁰⁹ Nurminen 1970, 191, 197.

luvun lopulla yleistyi käytäntö, jossa ratsutilan voivat yhdessä perustaa kaksi tai kolme taloa olematta yhdysviljelyksessä ¹¹⁰.

Kankaanpään Rannan, Pryhtin ja Hemmin talot muodostivat yhdessä yhteensä kaksi rusthollia, jotka on ensimmäisen kerran mainittu vuoden 1699 maakirjassa. Muut tilat olivat näiden augmentteja pois lukien Heikkala, joka oli kylän ulkopuolisen rusthollin augmentti. Vuonna 1698 ovat Kankaanpään kylän kruununtalot saaneet helpotusta veroihin. ¹¹¹ Verohelpotus ei koskenut vanhaa perintöä¹¹² olevia Torkkelia, Seppää, Heikkalaa ja Yskiä, jotka Kankaanpään taloista eivät ole 1600-1800-lukujen aikana muuttuneet kruununtaloiksi verojen maksukyvyttömyyden vuoksi. Tulkiten helpotuksen liittyvän rusthollin perustamiseen, vaikka se ajoittuu suurille kuolonvuosille, koska helpotuksia saaneiden talojen viljelijöissä ole tapahtunut muutosta vuosien 1698¹¹³ ja 1699 välillä ja se ei koskettanut Karhian kruununtaloja.

Ratsutilojen perustamista enemmän Kankaanpään kylän maisemakuvaan vaikutti Hemmin ja Pryhtin siirtyminen säätyläisten omistukseen. Huhdin kapteenin puustelli oli vuosina 1695-1701 kapteeni Bengt Johan Hornin ja hänen vaimonsa Christina Elisabet Gallen sotilasvirkatalona. Kuningas Kaarle XII:n henkivartija kapteeni Bengt Johan Horn kuoli 13.3.1701 suuren pohjan sodan Narvan taistelussa 20.11.1700 saamiinsa vammoihin. Hän oli Hornin aatelissuvun Kankaisten sukuhaaraa eli Horn af Kanckas. Christina Elisabeth Galle oli kenraaliluutnantti Johan Gallen tytär. ¹¹⁴ Christina Galle asui mitä todennäköisemmin puustellissa kapteeni Hornin kuollessa, koska hän osti vuonna 1701 Hemmin rusthollin Kankaanpäästä ja rakensi Kankaanpäähän asumakartanonsa. Hemmin talon Galle antoi lampuodin viljeltäväksi. Huhdin puustelliin on vuonna 1702 merkitty jo seuraavan kapteenin virkataloksi. ¹¹⁵

Christina Elisabeth Galle on ensimmäinen todistettavasti Kankaanpäässä asunut säätyläinen. Asumakartanonsa hän rakensi Kankaanpään kylätontin eteläpuolelle vuoden 1707 kartan mukaisesti paikalle, jossa nykyisin on Pryhtin talo. Kankaanpään yhdeksän talonpoikastilaa sijaitsivat Hemmi ja Pryhti mukaan lukien vielä rivikylänä tien ja järven välissä, kuten seuraavasta asemoidusta kartasta käy ilmi. Galle on tuskin elättänyt itseään

¹¹⁰ Piilonen 2007, 141.

¹¹¹ KA, Maakirja 1699 (VA 7413), 862-863.

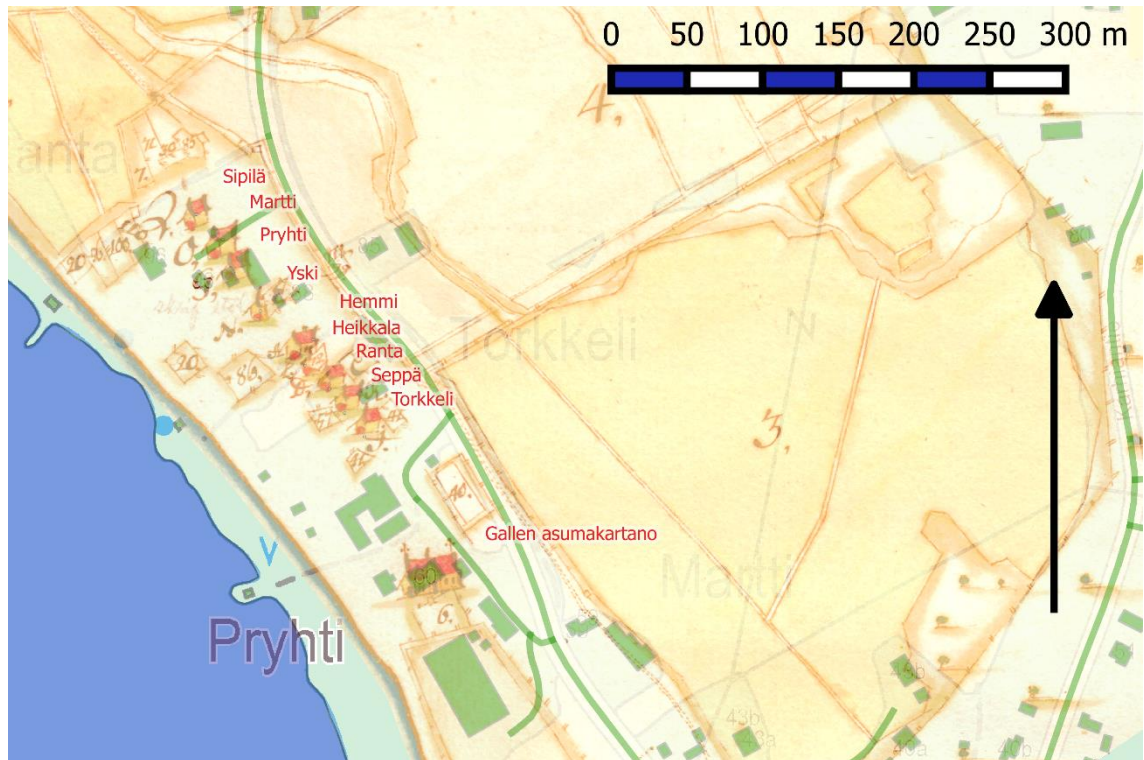
¹¹² KA, Turun ja Porin läänin maakirja 1905 (96), 223-225.

¹¹³ KA, Maakirja 1698 (VA 7410), 927-928.

¹¹⁴ Liesniemen historiaa .

¹¹⁵ Iso-Iivari, Köyliön talonhaltijaluetteloja 2015.

pelkästään Hemmin tilasta saamallaan vuokralla, vaan kapteenin leskenä hän lienee saanut kruunulta eläkettä ja säätyläisenä hänellä on ollut myös muita tulonlähteitä ja varallisuutta.

Kuva 11: Kartta 1707 Kankaanpään kylätontista aseoituna nykykartalla. Mittakaava 1:5000. Talonpoikaisen kyläraitin pituus Torkkelilta Sipilään noin 190 metriä. Pienet aitaukset kylätontilla kaalimaita ja humalistoja. Kartano ja Hemmi ainoat savupiipulliset talot. Maakirjataloista kartan osoittamalla paikallaan sijaitsee nykyisin enää Torkkelin autoitunut talouskeskus. Karttaan korostettu vihreällä nykyiset rakennukset ja tieverkko.¹¹⁶

Isovihan vuosien 1713-1721 venäläisten miehityskautta ei ole Köyliössä tarkkaan tutkittu. Voidaan kuitenkin olettaa Kankaanpään asumakartanon Turun ja Porin välisen maantien kupeessa kiinnostaneen miehittäjää. Isovihan jälkeen Hemmin ratsutilan ja asumakartanon ovat omistaneet tai sitä hallinneet¹¹⁷: vuosina 1739-41 aatelinen ja everstiluutnantti¹¹⁸ Johan Albrecht Jacobss Gripenberg, vuosina 1742-52 pehtori Petter Granroth, vuosina 1753-59 majuri¹¹⁹ Christian Johans Pastelberger, vuosina 1760-63 julkinen notaari¹²⁰ Isac Moberg ja vuosina 1764-66 ratsuväen kornetti¹²¹ Gustaf Wilhelm Ottos Weissman.

¹¹⁶ KA/MMHA A48 3/1-2 1707; MML Taustakarttasarja 2014; MML Maastokartta 2016.

¹¹⁷ Iso-Iivari, Köyliön talonhaltijaluetteloja 2015.

¹¹⁸ Wikipedia 2015.

¹¹⁹ Kotivuori 2005. Majuri on luultavasti ylioppilasmatrikelissa esiintyvän Johan Kristian Pastelbergerin isä.

¹²⁰ KA, Maakirja 1760 (VA 7610), 343.

¹²¹ Kotisaari 2016.

Vaikka omistajat ovat pääosin sotaväen päällystää eivät Kankaanpään rusthollit ja asu-
makartano kuitenkaan olleet virkataloja. Päällystö hankki mielellään omistukseensa maa-
omaisuutta, jonka parasta laatua edustivat ratsutilat. Päällystöllä oli kruunun puolesta vir-
katalot, mutta niitä ei voinut jättää perinnöksi, kuten edellä mainitusta Gallen tapauksessa
on käynyt ilmi. Lisäksi virkatalot olivat isovihan jäljiltä pääosin kehnossa kunnossa,
jonka vuoksi muuta maaomaisuutta omistavan päällystön oli järkevämpää ja miellyttä-
vämpää ottaa virkataloistaan tuotto vuokratilajelijän kautta.¹²²

Kankaanpää on käytännössä ollut läänitetty Kankaanpään kartanon säätyläisille ja Ran-
talan talonpoikasrusthollarille vuosina 1700-1766. Tämän jälkeen alkoi Kankaanpäässä
ja Karhialla suurtalonpoikien aikakausi.

4.2.5 Suurtalonpojat Karhialla ja Kankaanpäässä

Thore Sigfridsson Huikkola tuli vuonna 1765 **Pryhtin** ja vuonna 1767 **Hemmin** omis-
tajaksi ja alkaen viljellä tiloja itse lampuodeille vuokraamisen sijaan.¹²³ Kankaanpään
asumakartano siirtyi näin talonpoikaisiin käsiin. Tuure Sipinpoika oli tätä ennen ollut
vuosina 1758-65 Kirrin ratsutilan isäntänä Säskylässä.¹²⁴ Salminen on Köyliön historiassa
riippikirjojen perusteella todennut Tuuren pojista Heikin hallinneen Hemmiä vuoteen
1798 ja Tuure Tuurenpojasta tuli Pryhtin isäntä¹²⁵. Nämä tilakeskukset siirtyivät vanhan
kylätontin ulkopuolelle nykyisille paikoilleen.

Tuure Tuurenpojan jälkeen Pryhtiä isännöi hänen poikansa maafiskaali Johan Heleni (k.
1826) ja hänen perillisensä vuoteen 1857 saakka. Hemmin osalta Salminen toteaa sen
omistajaksi tulleen Heikki Tuurenpojan jälkeen 1798 kirkkoherra Törnrothin. Salminen
esittää myös toteamuksen, joka on sangen paikkansa pitävä ”*Ja tuskin tarvinnee mainita,
että kaikki Kankaanpään ja Karhian talojen suvut ovat monen kertaaisesti naimisten kautta
toisiinsa sekotetut. Samoja sukuhaaroja ovat jokseenkin kaikki ne epälukuiset itselliset ja
torpparit, joita näissä kylissä löytyy.*”¹²⁶

¹²² Piilonen 2007, 150.

¹²³ Iso-Iivari, Köyliön talonhaltijaluetteloja 2015.

¹²⁴ Iso-Iivari, Euran talonhaltijaluetteloja 2016.

¹²⁵ V. Salminen 1969, 201-211.

¹²⁶ V. Salminen 1969, 210-211.

Salmisen toteamus pitää paikkansa myös kylän rusthollarien ja säätyläisten osalta. Yliopistomatrikelissa ja Satakuntasarjan 12 osan Nuorante-suvun vaiheita käsittelevässä kirjoituksessa Tuure Sipinpojan ja kirkkoherra Törnrotin suvut nivoutuvat yhteen. Lisäksi kirjoituksesta selviää, että kirkkoherra Törnrothin appi Lauri Demoën osti 1.5.1799 1/3 Kankaanpään veroratsutilasta n:ot 94 ja 95 sekä näiden Martin ja Sepän augmenttitilat rälssimies Kaarle Kustaa Jordanilta ja hänen vaimoltaan Anna Kaisa Giersiltä ¹²⁷. Säätyläiset siis palaavat noin 30 vuoden jälkeen Kankaanpään talonomistajien joukkoon. Kirkkoherra asui perheineen pappilassa ja Hemmi oli lampuodin viljeltävänä vuoteen 1824 saakka, jonka jälkeen Törnrothin lapset asuivat ja viljelivät tilaa vuosina 1824-1828 ¹²⁸.

Talojen ja sukujen sekoittumisesta keskenään hyvänä esimerkkinä toimii **Mikkelän** isännän Matti Juhonpojan ja Lisa Antintytär Kossilan kolme aikuisiän saavuttanut lasta. Näistä Matti Matinpoika Karhian Mikkelästä oli **Hemmin** isäntänä vuosina 1828-1844. Hänen veljensä **Mikkelän** isäntä Samuel Matinpoika oli myös **Heikkalan** isäntä, Heikkalan lesken Magdalena Matintytär Äären (k.1834) toisena miehenä vuodesta 1831 kuolemaansa 1836 saakka, jonka jälkeen Heikkalan isäntä oli hänen isänsä Matti Juhonpoika Mikkelä vuoteen 1844. Suvun kantatila **Mikkelä** oli lampuodin viljeltävänä vuosina 1837-1839. **Heikkalan** isännuus siirtyi seuraavaksi Juho Fredrik Matinpojalle vuonna 1844, joka oli Hemmin isännän Matti Matinpoika Mikkelän poika. Tämän suvun suuromistukset purkautuivat 1840-luvun puolivälissä suvun muuttaessa Ulvilaan. **Mikkelä** myytiin Matti Matinpoika Äärelle. **Hemmin** rusthollin Matti Matinpoika myi vuonna 1844 serkulleen Antti Antinpoika (s.1819) Kossilalle. **Heikkala** myytiin Maria Matintytär Äärelle ja tämän miehelle Matti Juhonpoika Mattilalle. Kolmas Mikkelän sisaruksista Johanna Matintytär oli **Torkkelin** emäntänä vuodesta 1826 kuolemaansa 1830 saakka ja hänen poikansa Heikki Heikinpoika Torkkelin isäntänä kuolemaansa 1853 saakka. ¹²⁹

Edellä mainittu Matti Äären tyttäret ja pojat ovat Äären tilan vuonna 1823 ostaneen entisen Puolimatkan Iso-Kestin lampuodin Matti Juhonpojan lapsia. Jäljempänä Matti Äärellä tarkoitetaan Matti Matinpoika Ääreä. Matti Juhonpoika Äären jälkikasvua päätyi 1800-luvun aikana ainakin joka toiseen Karhian ja Kankaanpään maakirjataloista isänniksi ja emänniksi. Näiden talojen maat on korostettu seuraavan karttaan. Talojen kiertä-

¹²⁷ Ahla 1946. Satakunta XII teoksen digitoidussa ja alkuperäisessä versiossa esiintyy oston päiväyksenä 1.5.1779, mutta se on alkuperäisessä tekstissä tapahtunut virhe, jo Jordanin syntymäaikaan verrattuna.

¹²⁸ KSRK, Rippikirjat 1809-1814, aukeamat 127-128, 163, 1815-1821, 126-127, 1822-1828, 126-127.

¹²⁹ Iso-Ivari, Köyliön talonhaltijaluetteloja 2015; KSRK Rippikirjoista tarkistaen.

minen isäntäparilta toiselle sisarusten ja sukulaisten kesken sekä suvun jäsenten pysyminen Karhian ja Kankaanpään alueella ovat mielestäni huomionarvoisia havaintoja. Erityisenä pidän myös sitä, että entisen lampuodin suku soluttautui talollisiksi puoleen tutkimusalueen maakirjataloista alle viidessäkymmenessä vuodessa. Tällä omistusten keskittymisellä ja nivoutumisella oletan olevan enemmän vaikutuksia alueen maisemahistorian kehitykseen, kuin mitä tässä tutkimuksessa kykenen osoittamaan. Oletettavasti se on vaikuttanut myös torppareiden ja tilattoman väestön oloihin ja uudisraivaukseen. Asian selkeyttämiseksi käyn läpi Matti Juhonpoika ja Matti Matinpoika Äären jälkeläiset ja heidän vaiheitaan:

Matti Juhonpoika Kestin eli Äären (s. 1762, k.1829) jälkeläisten isännyyksiä:

Matti Matinpoika Ääri: s.27.8.1796, k.2.3.1879: **Sipilän** isäntä (1826-1833), **Äären** isäntä (1829-1879), **Mikkelän** isäntä (n. 1840-1879), **Iivarin** isäntä (1853-1864)

Magdalena Ääri, s.24.11.1799, k. 15.1.1834: **Heikkalan** emäntä (1825-1834) ja leski sekä **Mikkelän** emäntä (1831-1834). Matti Ääri osti myöhemmin Mikkelän.

Maria Christina Ääri: s.31.3.1801, k.2.2.1856: **Mattilan** emäntä (1829-1846), **Heikkalan** emäntä (1846-1856). Poika jatkanut Heikkalan isäntänä. Tyttärestä tullut Torkkelin emäntä vuonna 1866 kuolleen serkkunsa jälkeen.

Gustaf Forselius: s.23.12.1804-19.11.1850: ylioppilas 1828, Huittisten lukkari.¹³⁰

Lovisa Catharina Ääri s. 2.4.1807: **Iivarin** emäntä (1845-1846), **Mattilan** emäntä (1846-1852), **Sipilän**¹³¹ emäntä (1852-1874). Matti Ääri osti v.1853 Iivarin.¹³²

Matti Matinpoika Äären jälkeläisten isännyyksiä:

Gustaf Mauritz, s.16.3.1828: muutti 1846 Yläneelle Tourulan Keskitalon isännäksi.

Justina Serafia, s.5.10.1830: **Martin** emäntä (1847-). Poika jatkanut isäntänä.

Johanna Sofia, s.26.7.1834, k.22.2.1866: **Torkkelin** emäntä (1858-1866)

Matts Wilhelm, s.14.9.1838, k.25.9.1867: pysyi kotitilallaan.

Wilhelmina Josefina, s.12.2.1843, k. 19.12.1901: **Iivarin** emäntä (1864-1901), **Kossilan** emäntä (1869-1901), **Mikkelän** emäntä (1894-1901), **Äären** emäntä (1894-1898), puoliso Vilho Antinpoika (s.9.11.1845) Korpela, myöh. Iivari ja Kossila.

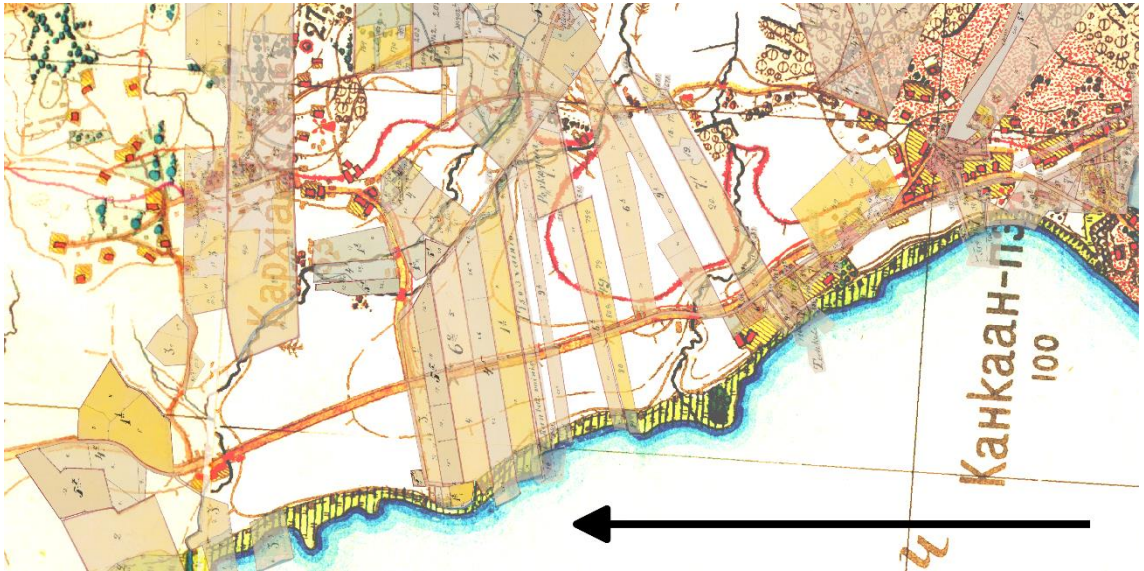
Carl Fredrik, s.21.2.1847: **Äären** isäntä (1879-1894), **Mikkelän** isäntä (1879-1894)¹³³

¹³⁰ Kotivuori 2005.

¹³¹ Matti Äären jälkeen Sipilää 1833-1852 isännöineet vanhan Sipilän perilliset siirtyivät 1852 Mattilaan.

¹³² Iso-Iivari, Köyliön talonhaltijaluetteloa 2015; KSRK Rippikirjoista tarkistaen ja täydentäen.

¹³³ Iso-Iivari, Köyliön talonhaltijaluetteloa 2015; KSRK Rippikirjoista tarkistaen ja täydentäen. Carl Fredrik Äären ja Vilho Antinpoika Kossilan väliset kaupat Äärestä ja Mikkelästä Euran tuomiokunnan talvikäräjät 19.4.1913 § 67 tekijän hallussa olevan pöytäkirjan otteen perusteella.

Kuva 12: Matti Äären ja hänen lähisukulaistensa isännyydessä tai emännyydessä 1800-luvulla olleet tilat. Näiden tilojen 1900-luvun uudistuskartat korostettuina Senaatin kartan päälle. Mittakaava 1:20 000. Asemointi ja muokkaus tekijä.¹³⁴

Voimme havaita Matti **Äären** omistaneen 1850-1860-luvuilla kolme taloa Karhialta ja hänen lähisukulaistensa hallinnoivan lisäksi ainakin neljää eri taloa samanaikaisesti Karhialla ja Kankaanpäässä. Tämä omistusten keskittyminen vaikutti suoraan **Mikkelän** ja **Iivarin** talouskeskusten katoamiseen. Samaiset kolme taloa ja lisäksi **Kossila** siirtyivät vävyn Vilho Antinpoika Kossilan omistukseen, jonka aikana 1900-luvun alussa taloista erotettiin suuri määrä torppia, vuokramaita, palstatiloja ja mäkitupia. Matti Äärestä ja Vilho Kossilasta löytyy lisää tietoa tutkimuksen Karhian kylätonttia käsittelevästä osiosta.

Tutkimusalueella olen havainnut omistusten keskittyneen myös muiden talojen osalta. **Yskin** isäntä osti 1857 **Pryhtin** ja myi 1863 Yskin. Yskin isäntä omisti siis kuutisen vuotta kaksi tilaa.¹³⁵ Tässä tapauksessa augmentin talonpoika osti sen rusthollin jonka aputilana talonpoika itse toimi¹³⁶. **Kossila** omisti **Mattilan** vuosina 1862-1869, jonka jälkeen Kossila myytiin **Äären** vävyille ja Mattila **Rantalalle**. Mattila oli ajoittain vuokramiehen tai lampuodin viljeltävänä. **Sipilän** isännän kuoltua vuonna 1874 osti Rantala myös tämän talon halliten kolme maakirjataloa. Sipiläkin oli ajoittain vuokramiehen tai lampuodin viljeltävänä.¹³⁷

¹³⁴ KA/MMHA Ib.* XVI 1902; KA/MMHA Ib.* XV 17 1902; Karhian ja Kankaanpään talojen uudistuskartat. Karhian rno 3 Jaakkolan korostus on osin virheellinen, koska Mattila oli vain puolet Jaakkolan koko tilasta. Lisäksi käytetty Jaakkolan uudistuskartta sisältää vähäisiä tilusvaihtoja Potin kanssa.

¹³⁵ Salokangas 1980, 71.

¹³⁶ KA, Turun ja Porin läänin maakirja 1855 (34).

¹³⁷ Salokangas 1980, 71.

4.2.6 Omistusten keskittyminen ja sen vaikutukset

Kato- ja sotavuodet 1500-luvun lopulla ja 1600-luvulla heikensivät talonpoikien veronmaksukykyä. Useat taloista autioituivat ja muuttuivat kruununtiloiksi. Kruunu asetti osalle tiloista uudet viljelijät. Kruununtilojen myötä talonpoikien asema alueella heikentyi, koska päätäntävaltaa asioista siirtyi kruunulle. 1600-luvun alkupuolella kahdesta vanhasta talonpoikaistalosta muodostettu Poti päätyi rälssiksi ja lisäksi kruunu luovutti kaksi tilaa kirkolle virkataloksi. Valtaosa tutkimusalueen muista taloista kuului 1600-luvun lopulla miltei 30 vuotta Loimaan vapaaherrakuntaan. Kankaanpäässä talojen omistajuuksia siirtyi säätyläisille 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa. Lisäksi 1800-luvun alusta lähtien osa talonpojista hankki itselleen useampia tiloja, kun siihen tuli mahdollisuus. Yhä useampaa ennen itsenäisen talonpojan viljelemää tilaa asetettiin vuokratilajiksi eli lampuoti.

Säätyläiset saattoivat tuoda kyläyhteisöön aloitteestaan tai esimerkillään kehitystä viljelymenetelmiin ja asioiden hoitamiseen. Säätyläisten vaikutuksesta Satakunnan oletetaan 1800-luvun alussa yleistyneen puuta säästävän suoraan kulkevan aitaustavan, perunan viljelyn ja peltojen ojituksen¹³⁸. Monet vanhemmat tutkimukset pitävät säätyläisiä ja papistoa merkittävästi talonpoikia edistyksellisempinä 1700-luvun maataloudessa ja esimerkin näyttäjinä talonpojille tilanpidossa. Uudemmat tutkimukset osoittavat, että 1700-luvun Ruotsissa¹³⁹ talonpoikaistilojen ja säätyläistilojen välillä ei ollut merkittäviä eroja. Talonpojilla oli pienemmät resurssit uudistusten vaatimien riskien ottamiseen. Säätyläisillä oli usein siviilivirkaan liittyvä virkatalo, mutta myös henkilökohtaisesti omistamiaan tiloja. Näissä tapauksissa säätyläistö kohdisti parannukset ja uudistukset ennemmin omistamalleen tilalle, kuin virkaan sidottuun palkkataloon, jossa hyötyjänä olisi ollut vieras seuraava asukas.¹⁴⁰

Papisto edusti 1700-luvulla myös valtiota osassa maallisia asioita, jonka tehtävänä nähtiin myös valistuksen ja tiedon jakaminen kansalle sekä maatalouden edistäminen. Pappiloiden nähdään olleen vallan ja säätyläiskulttuurin keskuksia, mutta niiden edistyksellisyydestä esitetään myös poikkeavia kantoja. Papinkaan ei kannattanut sitoa pääomia virkataloon, joten pappilat olivat usein rappiolla.¹⁴¹ Säskylän kirkkoherran palkkatalo Karhialla oli alkujaan tarkoitettu pappilaksi, jota siitä ei kuitenkaan tullut. Lähteiden perusteella

¹³⁸ Koskinen 2014, 119.

¹³⁹ Louekari 2013, 129. Louekari C.J.Gaddin tutkimuksen vuodelta 1983 perusteella: Tässä Ruotsilla tarkoitetaan varsinaista Ruotsia.

¹⁴⁰ Louekari 2013, 128-129.

¹⁴¹ Louekari 2013, 168-171.

Säkylän kirkkoherra ei koskaan muuttanut Karhialle, joten kyläyhteisö ei päässyt hyötymään oppineen säädyn läsnäolosta. Palkkatalo siirtyi myöhemmin Köyliön ja Säkylän yhteiselle kappalaiselle, mutta yhdenkään kappalaisen asumisesta Karhialla en ole löytänyt viitteitä.

Tarkasteluni perusteella 1700-luvulla alueen 17 maakirjatalosta oli Karhian Potin rälssiä, Jaakkola/Mattila Säkylän kirkon näistä erottamattoman virkatalon aputiloja, Kankaanpään rustholliit upseeriston tai suurtalonpoikien omistuksessa ja lampuotien viljelyksessä. Noin kolmannes maakirjataloista oli siis muulla kuin talonpoikaissäädyllä sekä lukumäärällisesti, että manttaaliosuuksien perusteella. Loput talonpoikaiset tilat olivat rusthollien augmentteja ja vielä pääosin kruununtiloja. 1600- ja 1700-lukua pidän ajanjaksona, jolloin talonpoikainen Köyliö oli heikoimmillaan. Vuosisadan alkupuolella Köyliössä talonpoikaissessa isännyydessä oli enää vain kaksi kolmasosaa Karhian ja Kankaanpään kylistä ja nämäkin pääosin kruununtiloiksi muuttuneina. Perintöoikeutensa menettäneet talonpoikaistilat saivat lunastettua ne takaisin 1700-luvun lopun ja 1800-alun välillä.

Suomen siirryttyä Venäjän vallan alle 1809 lakkautettiin sotaväen hajottamisen jälkeen suuri määrä sotaväen päällystön virkoja. Yhteiskunnassa oli myös tapahtunut muutos ja maa ei ollut enää paras sijoitus muoto vaan luontaistalouden korvasi enemmässä määrin rahatalous.¹⁴² Säätyläisten intressit maaomaisuutta kohtaan vähenivät ja sotaväen päällystön määrä romahti, joten talonpojilla oli vähemmän kilpailijoita tilakauppoja tehtäessä.

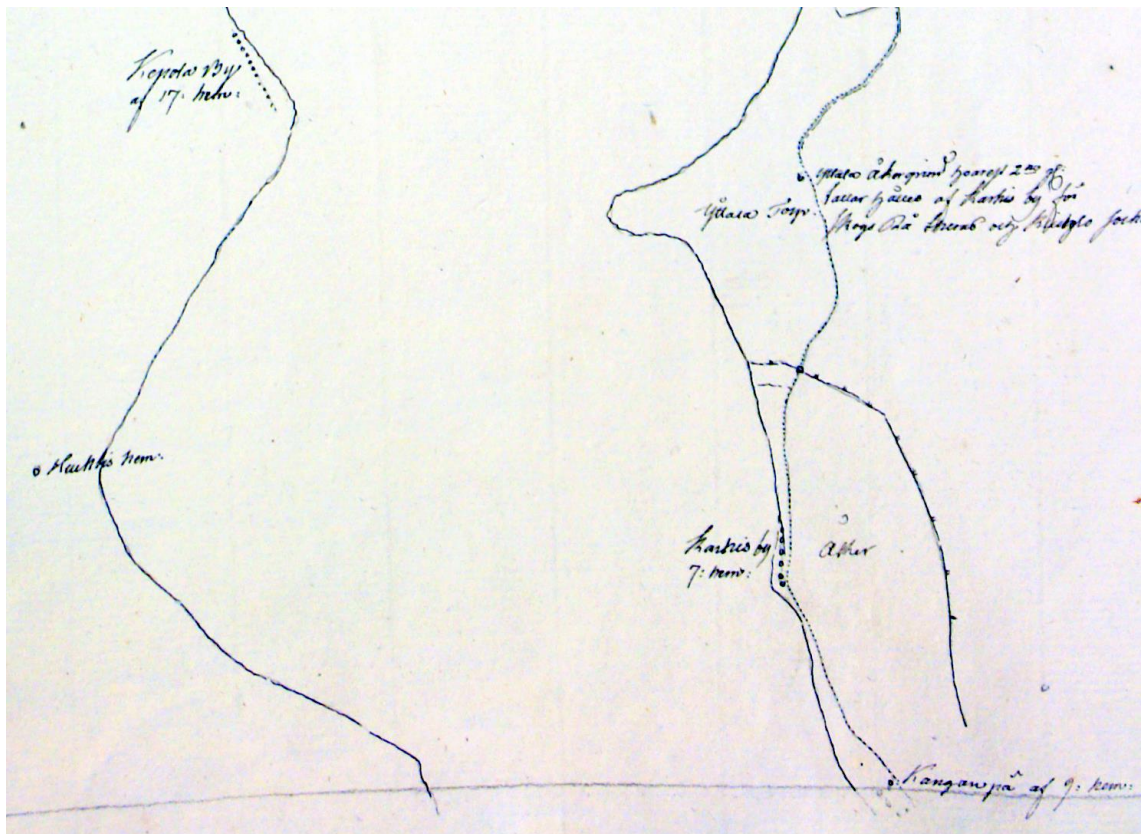
1800-luvun lopulla alueen 18 maakirjatalosta Matti Ääri jälkeläisineen omisti 4 maakirjataloa, Rantala omisti 3 maakirjataloa, Köyliön vanhakartano ja Säkylän seurakunta kumpikin yhden maakirjatalon, jotka kumpikin koostuivat kahdesta vanhasta maakirjatalosta. Loput yhdeksän taloa olivat isäntiensä omistuksessa. Kaikki talonpoikaissomisteiset tilat olivat perintötiloja.

Omistusten keskittyminen varsinkin talonpoikaisen yhteisön ulkopuolelle havaitsen vaikuttaneen merkittävästi alueen maankäytön ja maisemahistorian kehittymiseen. Kylätonttien hajaantuminen on alkanut Karhialla Potin rälssitalon Filppulan tontin sijaitsemisella kylätontin ulkopuolella ja saman rälssitalon Potin tontin siirtymisellä Vihteriin. Kankaanpäässä rusthollien omistajat rakensivat Kankaanpään asumakartanon kylätontin eteläpuolelle, jonne 1700-luvun lopulla siirtyi Pryhtin talouskeskus. Samoihin aikoihin Hemmin talouskeskus siirtyi nykyiselle paikalleen.

¹⁴² Piilonen 2007, 155.

4.3 Kylätontit

Arvelen Karhian ja Kankaanpään kylien kuuluneen sarkajaon piiriin todennäköisesti jo 1300-luvulta lähtien. Sarkajako koski kylävainion lisäksi yleensä myös tonttimaata. Sarkojen leveydet mitattiin yleensä 6 kyynärän mittaisella kylän tangolla, jolla myös kylän tonttimaaksi osoitettu paikka mitattiin, jonne jaon toteuduttua tuli kylän talojen muuttaa ja järjestellä rakennuksensa. Maanlaissa määrättiin, että tonttimaan tulee rajautua yleiseen maantiehen. Sarkajaossa kukin talo sai verolukunsa mukaisen leveyden tangonmittoja sarkoihinsa.¹⁴³

Kuva 13: Ote 1700-lukuisesta sotilaskartasta Köyliönjärven eteläosasta, joka osoittaa kyläasutuksen sijainneen järven rannoilla. Huovintie ja Karhian kotivainio aitauksineen ikuistettu kartalle. Kartta ei ole mittakaavassa.¹⁴⁴

¹⁴³ T. Salminen 2007, 150-151; Suvanto 1973, 225-226.

¹⁴⁴ Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto 2016. Valokuva koko kartasta löytyy vanhakartta.fi -sivustolta, jonka mukaan alkuperäinen lähde: KrA FRV A Pf 121 nr 1.

Vähintään 4 taloa käsitteleviä kyliä 1540-luvun Köyliön ja Säskylän alueella olivat Kankaanpää 6 taloa, Karhia 7, Kepola 19, Pölsu 13, Iso-Säskylä 19, Vähä-Säskylä 10 ja Pyhäjoki 15. Varhaisimmissa kartoituksissa tiiviillä kylätontilla sijaitsevat Karhian¹⁴⁵, Kopolan¹⁴⁶, Pölsun¹⁴⁷ ja Pyhäjoen¹⁴⁸ kylät. Iso-Säskylän ja Vähä-Säskylän kylät sijoittuvavuoden 1794 isojaon kartassa nauhamaisesti Rantatien varteen¹⁴⁹. Kankaanpään kylän kylätontin tyyppiä ei voi arvioida kartoista pelkällä visuaalisella tarkastelulla sen esitystavan ja taloluvun vaihdellessa 1700-luvulla suoritetuissa neljässä kartoituksessa. Karhian, Kopolan, Pölsun ja Kankaanpään kylät sijaitsevat Köyliönjärven rannan välittömässä läheisyydessä, kuten oheinen sotilaskartta osoittaa. Karhian ja Kankaanpään tonttien osalta sijaintiin järven rannalla ovat vaikuttaneet yleisen maantien linjaus rantaa myötäillen, kottipeltojen sijainti rannan tuntumassa, järvikalastus ja järven käyttäminen kulkuyhteytenä järven takaisille niittyalueille, kirkolle ja vastarannan kyliin.

4.3.1 Isojakotoimitukset alueella

Isojako on vaikuttanut tutkimuskohteen kylätonttien hajaantumiseen, mutta se ei ole ollut ainoa siihen vaikuttava tekijä. Jakotoimitukset ovat sujuneet sopuisasti toimitusasiakirjojen perusteella, mutta maanjako-oikeuden arkistosta en ole asiaa tarkistanut. Jakokunnasta ei erotettu liikamaita kruunulle ja täten jaoissa ei syntynyt uudistiloja. Louekarin mukaan: *”Isojaossa ei ollut kysymys ainoastaan maanjakojärjestelmän muutoksesta, vaan se oli osa laajaa politiikkaa, johon kuuluivat kruunun pyrkimys lisätä uudisasutusta, väestöä ja maataloustuotantoa”*¹⁵⁰. Näiden poliittisten tavoitteiden katson täyttyneen Karhian ja Kankaanpään jakokunnassa 1800-luvun aikana.

Talvitien mukaan Länsi-Uudellamaalla isojakoa enemmän asutusrakennetta muokkasi 1500-luvun lopulla käynnistynyt ja 1600-luvun kestänyt talojen autioituminen ja suurtilojen muodostus. Isojako antoi taloille mahdollisuuden siirtää talouskeskuksensa kylätontilta lähemmäs isojaossa saamiaan osuuksia pelloista. Satakunnassa kyläyhteisöt heikkenivät ja hajosivat isojaossa muuta Suomea enemmän.¹⁵¹

¹⁴⁵ KA/MMHA A48 3/3 1736.

¹⁴⁶ KA/MMHA A1B 35 1688; V. Salminen 1969, 213.

¹⁴⁷ KA/MMHA A48 6/3-51 1801.

¹⁴⁸ KA/MMHA 1133 12 Ia.* Säskylä

¹⁴⁹ KA/MMHA A101 1/10-47 1788

¹⁵⁰ Louekari 2013, 224.

¹⁵¹ Talvitie 2013, 17, 63, 179.

Karhian ja Kankaanpään jakokunnassa isojako suoritettiin useammassa vaiheessa. Vuonna 1780 suoritettiin Karhian kylän kotipeltojen jako ¹⁵². Vuonna 1791 valmistui koko jakokunnan kattanut isojakotoimitus, jossa nykyisessä Kankaanpään kylätaajamassa sijaitsevat Plassinpalsta, Sannanpää, Myllypalsta, Lätikönpalsta ja Karhialla sijaitseva Kestikievarinhaka sekä Köyliön järven etelärannalla sijaitseva Äijänsuo ja Sadonpalsta jäivät yhteismaiksi ¹⁵³. Kestikievarinhaka, Äijänsuo, Plassinpalsta ja Sannanpää jaettiin vuoden 1843 yhteismaiden, vesijättöjen ja vesiheinikoiden jaon yhteydessä ¹⁵⁴. Tämän jaon vesijätöt olivat muodostuneet 1800-luvun alun järven pinnan laskun yhteydessä.

Isojakoa täydennettiin vuonna 1895, jolloin täydennettiin rajankäyntejä ja tehtiin pieniä tilusvaihtoja ¹⁵⁵. Nykyiset rajat noudattelevat pääsääntöisesti tätä isojaon täydennystä. Vuonna 1899 suoritettiin yhteismaiden jako, joka käsitti vielä jakamattomat myllypalstan, Lätikönpalstan ja tervahaudan palstan Kuninkaanlähteen läheisyydessä sekä Sadonpalstan, jotka jaettiin Kankaanpään talojen kesken ¹⁵⁶. Myllypalstan Karhian kylän osuus jäi vielä Karhian yhteismaaksi. Jakokunnan taloissa on suoritettu halkomisia ja lohkomisia maanmittaustoimituksin vuodesta 1895 lähtien. Varsinaisten isojakotoimitusten lisäksi vielä 1947 suoritettiin Köyliönjärven vesijättöjen jako liittyen 1940-luvulla suoritettuun järven pinnan laskuun ¹⁵⁷.

4.3.2 Kankaanpään kylätontin muutokset

Kankaanpään vanha kylätontti sijaitsee pääosin nykyisen Pyhän Henrikintien ja Köyliönjärven välisellä alueella. Kylätontista on laadittu ensimmäinen kartta vuonna 1707. Kylän talot ovat sijainneet järven puolella tietä muodostaen yhdeksän talon raittikylän. Luvussa 4.2.4 käsittelemäni asumakartano sijaitsi kylän eteläpuolella. Talojen järjestys vuonna 1707 on esitetty luvussa 4.2.4. Isojakoon mennessä osa taloista on siirtynyt pois vuoden 1707 paikoiltaan, Hemmin talon ollessa näistä selkeästi kylätontin ulkopuolelle. ¹⁵⁸

¹⁵² KA/MMHA A48 3/1-2 1707.

¹⁵³ KA/MMHA A48 3/11-32 1791.

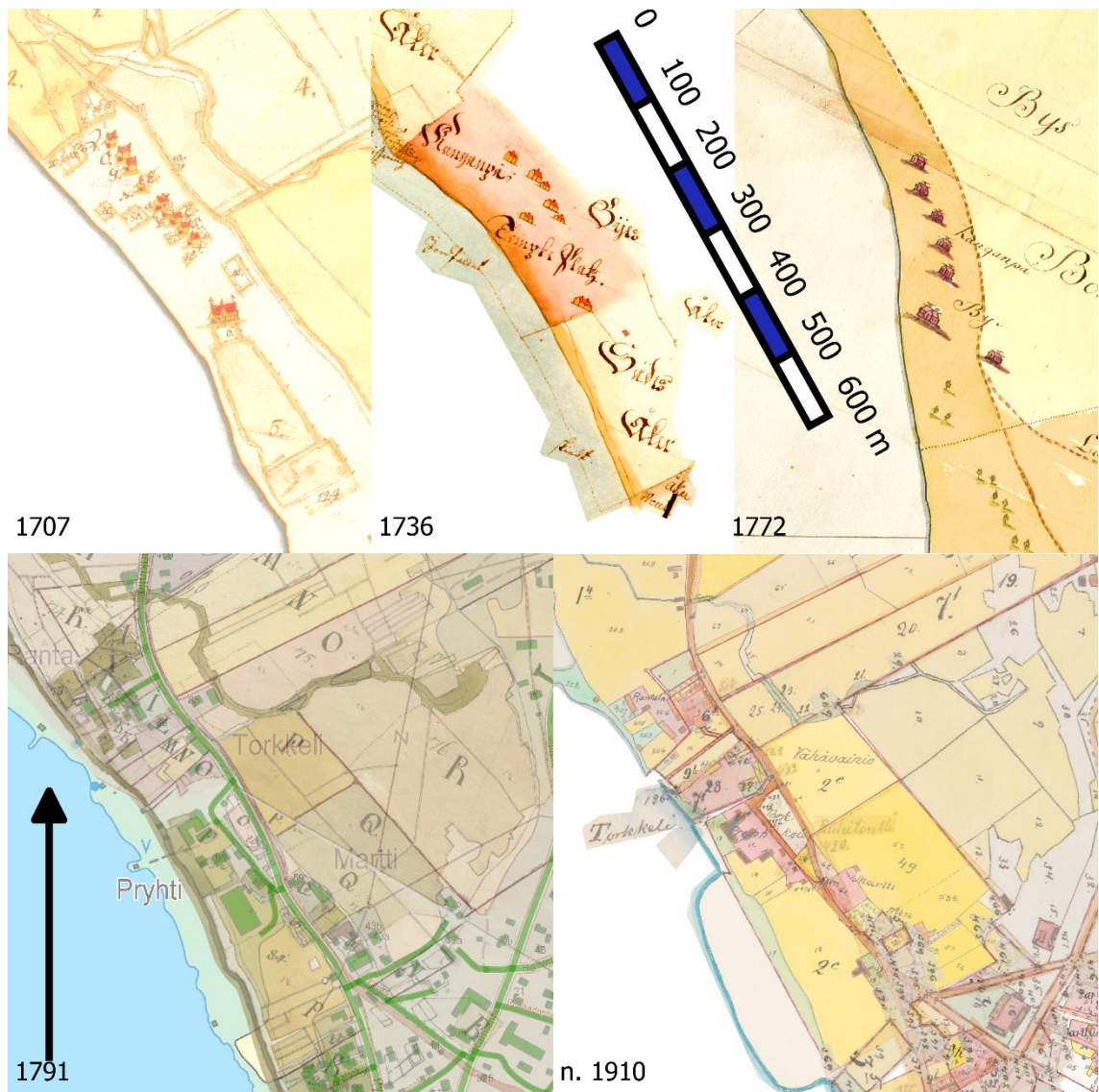
¹⁵⁴ KA/MMHA A48 33-42 1843.

¹⁵⁵ KA/MMHA A48 3/43-82 1895.

¹⁵⁶ KA/MMHA A48 3/88-91 1899.

¹⁵⁷ KA/MMHA A48 3/223-261 1947.

¹⁵⁸ KA/MMHA A48 3/1-2 1707; KA/MMHA A48 3/4-10 1772; KA/MMHA A48 3/11-32 1791.

Kuva 14: Kankaanpään kylätontti on kokenut lukuisia muutoksia 1700-luvun aikana. Karttaotteet mittakaava 1:10 000, vasemmat reunat samat. Yksittäinen kartta antaa kehityksestä erilaisen kuvan kuin karttasarja.¹⁵⁹

Talojen humalistot sijaitsivat vuonna 1707 ympäri kylätonttia talojen liepeillä. Talojen kaali- ja kasvimaat sijaitsivat kylätontin pohjoisreunalla rajautuen kylävainioon. Torkkelin talon kaalimaa sijaitsi erillään muista talon eteläpuolella. Sekä humalistot että kaalimaat olivat aidattu talokohtaisesti. Kaalimaiden yhteenlaskettu pinta-ala oli noin 3 800 m² vuonna 1707.¹⁶⁰ Isojaossa kaalimaiden alue on jaettu Rantalan, Sipilän ja Yskin talojen kesken. Muita kaalimaita Kankaanpään kylässä isojaon karttaselitteessä on nimetty

¹⁵⁹ KA/MMHA A48 3/1-2 1707; KA/MMHA A48 3/3 1736; KA/MMHA A48 3/4-10 1772; KA/MMHA A48 3/11-32 1791; KA/MMHA A48 3/x-x Kankaanpään talojen uudistuskartat; MML Maastokartta 2016; MML Taustakarttasarja 2014.

¹⁶⁰ KA/MMHA A48 3/1-2 1707. Talojen humalistot kartassa merkinnöillä (E, 6, 20, 41, 57, 72, 86, 99, 111) ja kaali-/kasvimaat (7, 30, 40, 56, 71, 85, 100, 110). Torkkelin kaalimaa (40).

seuraavan kappaleen rakuunan kaalimaan lisäksi Pryhtin riihikarsinaan kaalimaa ja Pryhtin talon eteläpuolelle Krydima.¹⁶¹

Rakuunan asuinpaikka Martin talon humaliston eteläpuolella on jaettu Rantalan, Hemmin ja Pryhtin talojen kesken.¹⁶² Olettavasti rakuunan asuinpaikka on sijainnut tässä jo pitkään ennen isojakoa. 1900-luvun talojen jaoissa on Hemmin osuus nimetty humaliseksi¹⁶³ ja Rantalan kaalimaaksi¹⁶⁴. Isojaon toimituskartassa on Hemmin tonttihaan nurkkaan merkitty vanhan rakuunan tontti ja Hemmin länsipuolelle kaksi sotilastorppaa. Lisäksi kartassa on yksi torppa Kuusikujan päässä. Yhteismaaksi jääneiden hyödyttömäksi jyvitettyjen Plassinpalstan ja Santamaan kartoitus on isojaossa yleispiirteinen.¹⁶⁵

Isojakokartan mukaan Kankaanpään taloilla on riihikeskittymät kylätontin etelä- ja pohjoispuolella. Eteläpuolen riihikeskittymään kuuluivat Torkkelin, Sepän, Pryhtin, Martin ja Heikkalan riihet niittynautintojen perusteella. Pohjoispuolen riihikarsina kuuluivat Rantalan, Heikkalan, Yskin ja Sipilän riihet sekä Sipilän maalla sijainnut sepän (käsityöläinen) ja karjapaimenen tontit. Riihikarsina, joka oli riisiä lukuun ottamatta niittyä, jaettiin edellä mainittujen talojen kesken isojaossa.¹⁶⁶ Hemmin riihen sijainnista ei isojaon asiakirjat anna tietoa.

Osana tutkimuksen tavoitteita on tunnistaa vanhojen asuinpaikkojen sijainnit. Lisäksi olen pyrkinyt selvittämään ja ajoittamaan Kankaanpään ja Karhian kylänteilla tapahtuneet talojen siirtymiset, joita olen tarkastellut maakirjataloittain. Talojen nimen yhteydessä totean myös ne karttamerkkien tunnistet taloista, joita on käytetty uudistuskartoissa. Selvittämiseen käyttämäni kartta-aineisto ja on esitelty luvussa 3.4.2. Karttoihin liittyvät asiakirjat ovat olleet pääasiallinen kirjallinen lähdeaineisto.

Kankaanpään maakirjatalo R:no 1 (Isojaon kartoissa 1791 tunnuksena K) [Vuoden 1707 kartalla D] Ranta(la) on sijainnut 1700-luvun alussa nykyisen Torkkelin kivinave-tan raunion pohjoispuolella Sepän talon isojaon mukaisella tontilla. Ranta on siirtynyt nykyiselle paikalleen viimeistään 1780-luvulla isojakokartan perusteella. Rannan ja Sipilän välinen rajalinja muuttunut viimeksi 1990-luvulla tehdyssä toimituksessa.

¹⁶¹ KA/MMHA A48 3/11-32 1791.

¹⁶² KA/MMHA A48 3/11-32 1791.

¹⁶³ KA/MMHA A48 3/106-109 1912.

¹⁶⁴ KA/MMHA A48 3/123-129 1916.

¹⁶⁵ MML/ARKKI, 319 2:2 1791.

¹⁶⁶ KA/MMHA A48 3/11-32 1791. Riihien karttamerkinnet eteläpuolella Torkkelin (80), Sepän (80), Pryhtin (83), Martin (85), Heikkalan (85). Pohjoispuolella Rantalan (77), Yskin (77), Heikkalan (77) ja Sipilän (77). Käsityöläisen sepän ja karjapaimenen tontti (77+).

Kankaanpää R:no 2 (P) [G] Pryhti on sijainnut 1700-luvun alussa Sipilän tai Yskin talon isojaon mukaisella tontilla. Pryhtin talonpito siirtyi Kankaanpään asumakartanoon 1760-luvun lopulla, jossa se on edelleen. Yskin isäntä osti Pryhtin vuonna 1857 ja myi Yskin tilan vuonna 1863 jääden viljelemään Pryhtiä. Pryhtin ja Yskin omisti siis vuosina 1857-1863 sama isäntä ¹⁶⁷. Isojaon täydennyksen tilusvaihdossa vuonna 1895 Yskin autioitunut tontti siirtyi Sipilän omistukseen lukuun ottamatta kellaria, joka kirjattiin Pryhtin talon omistuksiin. Oletettavasti tämä kellari oli osa vanhaa Pryhtin taloa. Yskin vanhalla tontilla sijainneen kellarin kirjaaminen Pryhtin omistuksiin vuonna 1895 saattaa liittyä myös edellä mainittuihin 1800-luvun tilakauppoihin sen sijaan, että se olisi perua Pryhtin talon sijaitsemisesta tämän kellarin lähistöllä 1700-luvulla.

Kankaanpää (1,2,3) Galle, asumakartano [1707 ilman kirjainta] upseerin lesken Christina Elisabeth Gallen asumakartano. Pryhtin ja Hemmin talon isäntä Tuure on ottanut asumakartanon vuoden 1767 paikkeilla omaksi asunnokseen ja tilakeskukseksi. Tuuren pojat ovat siirtyneet Hemmin ja Pryhtin isänniksi ¹⁶⁸.

Kankaanpää R:no 3 (R) [A] Hemmi on sijainnut isojaon mukaisen Yskin ja Heikkalan talotonttien rajan tuntumassa. Talo on siirtynyt nykyiselle paikalleen viimeistään 1780-luvulla isojakokartan perusteella, kun Tuuren poika tuli isännäksi.

Kankaanpää R:no 4 (Q) [O] Martti on siirtynyt nykyiselle paikalleen viimeistään 1760-luvulla vuoden 1772 kartan perusteella. Martin talo on sijainnut 1700-luvun alussa nykyisellä Sipilän tontilla.

Kankaanpää R:no 5 (N) [K] Seppä on sijainnut nykyisen Torkkelin navetan raunion paikkeilla. Isojaon täydennyksessä tontti liitettiin kellaria ja tiemaata lukuun ottamatta Torkkelin talotonttiin. Tämä kellari on edelleen olemassa. Sepän talo on siirtynyt nykyiselle paikalle 1840-1880-lukujen aikana, koska se ei esiintynyt paikallaan vuonna 1839 kartoitetussa yhteismaiden jakokartassa, mutta vanha tonttimaa oli tyhjä jo vuoden 1895 isojaontäydennyksessä.

Kankaanpää R:no 6 (I) [Q] Sipilä sijaitsee edelleen samoilla paikkeilla kuin 1700-luvun alussa. Tonttiin on liitetty vuonna 1895 Yskin vanha talotontti. Sipilän tontista on luovutettu pienet osuudet Rannan talotonttiin rajoja oikaistaessa samassa toimituksessa.

¹⁶⁷ Salokangas 1980, 71.

¹⁶⁸ V. Salminen 1969.

Kankaanpää R:no 7 (O) [J] Torkkeli sijaitsee edelleen samalla tontilla kuin 1700-luvun alussa. Tonttiin on liitetty vuonna 1895 Sepän talotontti kellaria lukuun ottamatta. Tonttiin on liitetty lisäksi Heikkalan vanha talotontti vuonna 1927¹⁶⁹. Torkkelin autioitunut talouskeskus on laajentunut näille tonteille 1900-luvun aikana. Seuraavassa luvussa on lehti-leike Torkkelin tilasta vuonna 1897 julkaisusta myynti-ilmoituksesta.

Kankaanpää R:no 8 (L) [N] Yski on sijainnut vanhan kylätontin puolivälissä Pryhtin ja Hemmin talojen välissä. Isojaossa Yskin tontti on laajentuneena samalla paikalla Sipilän ja Heikkalan tonttien välissä. Yskin talo on siirtynyt nykyiselle paikalleen vuosien 1845-1890 välisenä aikana, koska se ei esiintynyt paikallaan vuoden 1839 yhteismaiden jakokartassa, mutta vanha tonttimaa oli tyhjä jo vuoden 1895 isojaontäydennyksessä. Talo on siirtynyt Plassinpalstasta Pryhtin talolle vuonna 1843 lohkotulle maalle, joka vasta isojaon täydennyksessä vuonna 1895 siirtyi Yskin omistukseen. Yskin isäntä osti Pryhtin vuonna 1857 ja myi Yskin tilan vuonna 1863 jääden viljelemään Pryhtiä ¹⁷⁰. Pryhtin ja Yskin omisti siis vuosina 1857-1863 sama isäntä. Vuonna 1872 on tehty Yskin tontista toimitusasiakirja, jonka sisältö saattaisi selventää talon siirtymistä ja sen taustoja ¹⁷¹. Oletettavasti Yskin talon siirtyminen Pryhtin omistamalle maalle on liittynyt vuonna 1863 tapahtuneeseen omistajavaihdokseen.

Kankaanpää R:no 9 (M) [L] Heikkala on siirtynyt nykyiselle paikalleen 1845-1890 välisenä aikana, koska se ei esiintynyt paikallaan 1839 yhteismaiden jakokartassa, mutta vanha tonttimaa oli tyhjä jo 1895-luvun isojaontäydennyksessä. Heikkalan talon vanha pelloksi raivattu tontti liitettiin Torkkelin talotonttiin vuonna 1927.¹⁷²

Kankaanpään kylätontin talojen talouskeskuksista on osa siirtynyt yksitellen kylätontin ulkopuolelle. Vanhalla raittikylän tontilla on nykyään vain yksi asuinkäytössä oleva talouskeskus ja muutamia vanhoja huonokuntoisia rakennuksia. Raittikylän rannan puolella olevalla Rantalan uudemmalla tontilla on myös käytössä oleva asuinrakennus. Vanhoilla tonttimaillaan sijaitsevat enää Torkkelin autiotalo ja hieman etelämmäs siirtynyt Sipilän talouskeskus. 1700-lukuinen asumakartanon tontti on kasvanut kiinni vanhaan kylätonttiin ja toimii Pryhtin talouskeskuksena.

¹⁶⁹ KA/MMHA A48 3/165-168 1927.

¹⁷⁰ Salokangas 1980, 71.

¹⁷¹ Olen silmäilyt asiakirjaa ainoastaan Maanmittauslaitoksen mikrofilmiltä. Alkuperäinen asiakirja Turun maakunta-arkistossa tod.näk. viite: MMHA, 319 2:8 Yskin tontti toimitusasiakirja 1872.

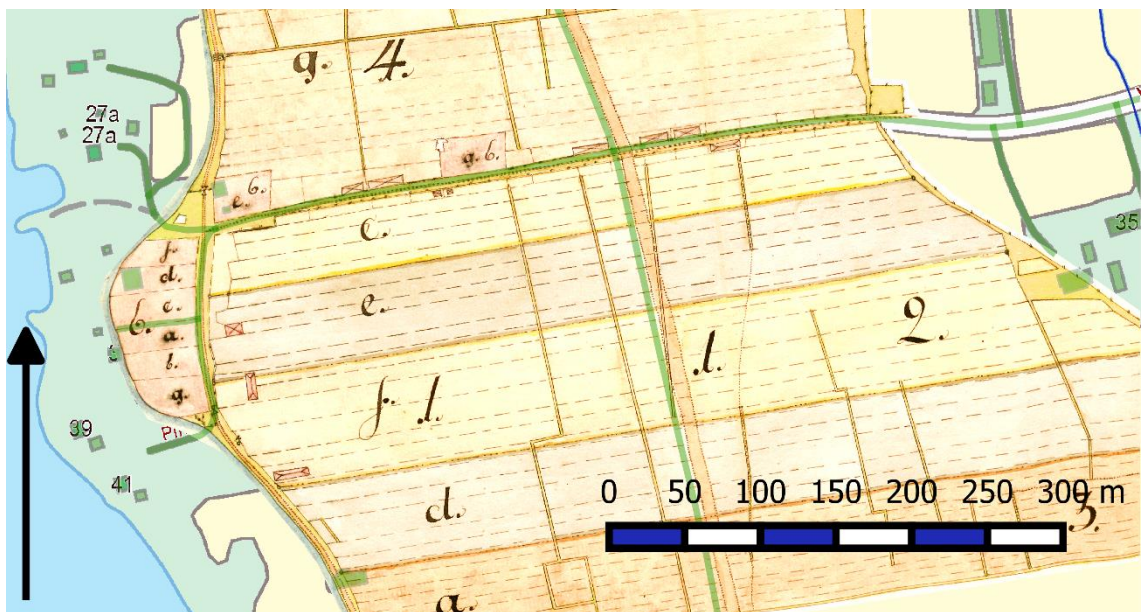
¹⁷² KA/MMHA A48 3/165-168 1927.

Arvioin merkittävimmiten muutoksiksi ja ajankohdiksi Kankaanpään kylätontilla:

- 1700-luvun vaihteessa rakennettu Gallen asumakartano kylätontin eteläpuolelle.
- 1760 mennessä Martin talo siirtynyt pois kylätontilta.
- 1767 Pryhtin talouskeskus siirtynyt asumakartanoon.
- viimeistään 1780-luvulla Hemmin ja Rantalan talot siirtyneet pois kylätontilta.
- 1863-1872 välisenä aikana Yskin talo siirtynyt pois kylätontilta.
- 1845-1890 välisenä aikana Heikkalan ja Sepän talot siirtyneet pois kylätontilta.
- 1900-luvun jälkipuoliskolla Torkkelin talouskeskus autoitunut.

4.3.3 Karhian kylätontin autoituminen

Karhian vanha kylätontti on sijainnut Köyliönjärven rannalla Huovintien ja järven välisellä niemellä. Paikka on nykyisen Pihlajatie päässä. Kylästä Pinomäkeen ja takamaille johti kotivainioiden halki karjakuja, joka nykyisin tunnetaan Pihlajatie ja Vankilantie. Tämän tien varressa sijaitsi vuonna 1780 oheisen kotipeltojen jakokartan mukaan rakennuksia, jotka voisivat olla riisiä tai muita talousrakennuksia. Vanha kylätontti autoitui 1800-luvun loppuun mennessä.

Kuva 15: Karhian kylätontti itään Kyläsuolle ja Pinomäkeen johtavine karjakujineen vuoden 1780 isojakokartassa. Rannassa kulkevan Huovintien Isojaossa suunniteltu uusi linjaus eli Pyhän Henrikintien toteutui sijansa lännemmäksi. Talotonteista kuusi rannassa ja kaksi karjakujan varressa, jonka varteen sijainnut myös talousrakennuksia. Nykyinen tiestö ja rakennuskanta on korotettu kartan päälle vihreällä ja taustalla on nykyinen pohjakartta. Mittakaava 1:5000.
173

Tämä ei kuitenkaan ole Karhian kylän alkuperäinen tonttimaa, vaan vuoden 1736 kartan selosteessa todetaan Karhian varhaisemman kylätontin sortuneen järveen ja kylätontin

¹⁷³ KA/MMHA A48 4/1-2 1780; MML Taustakarttasarja 2014; MML Maastokartta 2016.

siirtyneen peltomaalle. Oletan Karhian varhaisemman kylätontin sijainneen vanhan kylätontin ja aiemman rantaviivan välissä. Asutus lienee siirtyneen vanhalla kylätontille 1600-luvun puolivälissä. Tätä käsitellen tarkemmin seuraavissa luvuissa.

Olen tutkinut talokohtaisesti Karhian vanhan kylätontin autioitumista. En käsittele sitä Karhian taloja kiinteistörekisterin mukaisessa numerojärjestyksessä, koska Karhian taloista kylätontin autioitumisen aikaan ovat Iivarin, Mikkelän, Kossilan ja Äären talot kuuluneet samalle omistajalla ja Jaakkolan talo on ollut sidoksissa Prependiin.

Karhia R:no 1 (Isojaon kartoissa 1780 ja 1791 tunnuksena **A**) **Iivarin** talon osalta 1768 vuodesta alkavalla rippikirjan aukeamalle on jälkeen tehty merkintä Pinomäki talon nimen alapuolelle, jolla on tarkoitettu omistajavaihdoksen yhteydessä, vanhan viljelijän muuttaneen Pinomäkeen ei talon.¹⁷⁴ Isojaossa vuonna 1791 Iivarin tontin vieressä sijainneet Eskolan ja Potin jo tyhjentyneet tontit liitettiin Iivarin talotonttiin. Iivarin talotontin tonttimaan kasvu puoltaisi Iivarin talon jäämistä kylätontille. Isojakoasiakirjojen perusteelle Iivarin talo on sijainnut 1790-luvun alussa vanhalla kylätontilla.

Iivarin, Mikkelän ja Äären talot päätyivät 1800-luvun puolivälissä Matti Äären haltuun, ja 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla hänen vävynsä Kauvatsalta tulleen Vilho Antinpojan omistukseen, joka on käyttänyt sukunimensä ensin Iivaria ja sittemmin lisäksi hankkimansa talon Kossilaa¹⁷⁵. Matti Äären omistuksessa oli koko vanha kylätontti lukuun ottamatta Jaakkolan ja Kossilan tonttia, koska Eskolan ja Potin tontit olivat siirtyneet Iivarin talon maiksi isojaossa vuonna 1791.

Tämä maakirjatalojen omistuksen keskittyminen vaikeuttaa kylätontin autioitumisen tarkastelua varsinkin Iivarin ja Mikkelän talojen osalta, joiden talouskeskuksia ei ole enää olemassa. On mahdollista, että kyseisten maakirjatalojen talouskeskuksia ei koskaan varsinaisesti ole siirretty kylätontilta uudeksi maakirjatalon talouskeskukseksi. Isojaontäydennyksen vuonna 1895 laadituissa toimitusasiakirjoissa ei viitata Iivarin tai Mikkelän osalta lohkojen tai palstojen sijaintiin talon suhteen, jonka perusteella talouskeskuksia ei ole ollut olemassa enää vuonna 1895. Mikkelän talon osalta lohkojen sijainnin viittaukset tehtiin Kossilan talouskeskuksen suhteen.

¹⁷⁴ KSRK, Rippikirja 1768-1790, aukeama 37. Pinomäki merkintä on tehty tekstin sijainnin ja musteen muusta tekstistä erovan laadun perusteelle eri aikaan kuin muut aukeaman merkinnät.

¹⁷⁵ V. Salminen 1969, 209; KSRK Rippikirja 1872-1881, aukeamat 72 ja 99.

Vilho Kossila myi Iivarin, Mikkälän ja Kossilan talojen maita palstoiksi pilkottuina 1900-luvun alkuvuosina. Myyntien yhteydessä suoritettiin talojen lohkominen ja kaikkien tilusten uudelleen kartoitus Iivarin talossa vuonna 1900, Mikkälän talossa vuonna 1909 ja Kossilan talossa vuonna 1909.¹⁷⁶ Näissä kartoituksissa kaikkien kolmen talon kylätontin tontti on autioitunut ja muutettu pelloksi. Iivarin ja Mikkälän taloille ei ole osoittaa kartoitusten perusteelle uuden tilakeskuksen paikkaa.

Matti Ääri hankki Iivarin maakirjatalon omistukseensa vuoden 1853 paikkeilla. Iivarin edellinen isäntä, joka oli vuonna 1852 tullut Kokemäeltä, siirtyi yhdeksi Matti Äären omistaman Mikkälän maakirjatalon torppareista.¹⁷⁷ Seuraavaksi Iivarin isännäksi rippikirjoissa on merkitty vuonna 1864 Matti Äären vävy Vilho Antinpoika.¹⁷⁸ Vuoden 1888 paikkeilla Vilho Antinpoika on siirtynyt Kossilaan säilyttäen lisäksi Iivarin isännyyden¹⁷⁹. Tämän perusteella oletan Iivarin talon sijainneen kylätontilla 1880-1890-luvulla saakka, jonka jälkeen vanha tontti on raivattu pelloksi vuoteen 1900¹⁸⁰ mennessä.

<p>Syvät tilat myytävänä.</p> <p>Äären ja Mikkälän yhdyshiljeilyssä olevat perintötilat, lähellä luonnonihanaa Köyliön järven rantaa Karhian kylässä, ovat myytävänä. Ääre on suuruudeltaan $\frac{1}{4}$ manntaalia, Mikkälä $\frac{5}{12}$ manntaalia. Tilojen pelloihin on vuosittain hylwetty 22 tynnyriä syyskylvöä, 40 tynnyriä kauroja y. m. kasveja sen mukaan. Vuotuinen vero torppareilta tekee vuosittain noin 350 mk. rahaa, työpäiviä suurempi summa. Elätetty 40 nautakarjaa, 8 hevosta. Metsä riittää talon tarpeihin ja myytävääkin. Rakennukset tavallisessa kunnossa. Tilat myydään joko yhdessä tai kumpikin erikseen. Tarkeempia tietoja antaa omistaja mainituksa kylässä.</p> <p>Wilhelm Kossila. Osoite: Köyliö.</p> <p>Jos ostaja haluaisi, voi sama omistaja myydä myöskin Kossilan ja Iivarin tilat mainituksa kylässä. (Satal. 2x28)</p>	<p>Talo</p> <p>myydään tai vuokrataan.</p> <p>Vapaaehtoisella huutokanpalla, joka toimitetaan keskimäärin maaliskuun 10 p:nä kello 12 p:nä, myydään Torkkelin alakkäisten lasten omistama Torkkelin-niminen $\frac{3}{4}$ manntaalin perintötalo Kantaanpään kylässä Köyliön pitäjää, josta talosta laillisesa iässä olevat lapset lohtallemat itellenjä $\frac{4}{11}$ ja $\frac{7}{11}$ Myydään kerrassaan tai vuokrataan siihen asti, kunnes tulli on lailliseen itään tullut. Talo sijaitsee Köyliön järven rannalla. Rakennukset ovat tavallisessa kunnossa. Maan pinta-ala kolo talossa on noin 680 hehtaarin alan paitoilla, johon keskimäärin vuosittain on hylwetty 23 heht. syys- ja 23 heht. kevätkylvöä paitsi juurikasvua. Seinä on vuosittain saatu 125 hattu paitoilla. Metsä riittää kottarpeeksi. Tähtimarakseiksi tunnettu tai todistettu talous raaditaan jeta kauppaohinnan suorittamisesta että arenttehtojen täyttämisestä. Talon saa ostaja tai vuokraaja haltunna 1 p:nä marraskuuta 1897, jolloin 3,000 markkaa kauppaohinnasta on suoritettava ja loppusumma saa jäädä toistatseksi sopimusten mukaan. Myyjä pidättää tunnin mietintö-ajan työntien jälkeen, joko hyljätäkseen tai hyväksyäkseen kummaStakin tarjouksesta yhden kivilakunanoikeuden ratkaistavaksi. — Tarkeempia tietoja saadaa allekirjoittaneelta jamaSta kylästä.</p> <p>Köyliössä tammikuun 15 p:nä 1897.</p> <p>Juhö Seikkala. Sotthooja.</p> <p>(Satal. 2x38)</p>
---	---

Kuva 16: Myynti-ilmoitukset Uusi Aura 19.1.1897 lehden takasivulla Äären, Mikkälän ja Torkkelin tiloista.

¹⁷⁶ KA/MMHA A48 4/10-13 1900; KA/MMHA A48 4/18-22 1909.

¹⁷⁷ KSRK Rippikirja 1851-1857, aukeamat 52 ja 60.

¹⁷⁸ KSRK Rippikirja 1858-1864, aukeama 59.

¹⁷⁹ KSRK Rippikirja 1889-1898, aukeamat 117 ja 143.

¹⁸⁰ KA/MMHA A48 4/10-13 1900.

Karhia R:no 4 (D) Mikkälän talon asioita käsiteltiin osin jo edellä Iivarin talon yhteydessä. Mikkälän talo on siirtynyt 1897 vuoteen mennessä pois kylätontilta. Perusteena 1897¹⁸¹ jätetty myynti-ilmoitus, jossa perintötalon todetaan sijaitsevan järven läheisyydessä ja rakennusten olevan tavallisessa kunnossa. Rakennuksilla saatetaan viitata myös perintötalon mailla sijainneisiin torppiin ja mäkitupiin. Mikkälän talo siirtyi Äären talon isännän omistukseen 1836¹⁸². Äären ja Mikkälän talotontit sijaitsivat vierekkäin ja oletan niiden sulautuneen yhdeksi tilakeskukseksi vuonna 1840, jolloin Mikkälän viljelijät muuttivat Kokemäelle¹⁸³. Voidaan myös olettaa talon siirtymisen tapahtuneen samanaikaisesti yhdysviljelyssä olleen Äären talon kanssa.

Kossila R:no 5 (E) Kossilan talo siirrettiin Karhian vanhalta kylätontilta ensimmäisenä turvaan jäitten armoilta, sillä jäät olivat nousseet luhdin katolle asti talousneuvos Toivo Kossilan 1960-luvun lopulla Juhani Kaatoselle antaman haastattelun mukaan¹⁸⁴. Köyliön vanhan rakennuskannan inventoinnin mukaan Kossilan talo on muistitiedon mukaan siirretty vasta 1876¹⁸⁵. Kylätontilla Kossilan tontti sijaitsee karttojen mukaan Vihterin vainion kylätontin puoleisessa nurkassa, kun muiden talojen tontit sijaitsevat Karhianniemellä. Kossilan talo on saattanut alun perin sijaita Karhianniemen etelä- tai pohjoispäässä, josta se on ensimmäisenä siirretty kylätontin viereen Vihterinvainion kulmaan turvaan järven voimalta, joka vanhalta tai varhaisemmalta kylätontilta. Toinen muistitieto siirrosta nykyiselle paikalle Alankotien varteen pitää todennäköisesti myös paikkansa.

Karhia R:no 6 (F) Ääri on Köyliön vanhan rakennuskannan inventoinnin mukaan siirretty nykyiselle paikalleen viimeistään vuoteen 1893 mennessä. ”*Tilan nimi juontanee juurensa sen sijainnista vanhalla kylätontilla Köyliönjärven rannalla. Vuodelta 1780 olevan isojaon peltokartan mukaan Karhian talojen tontit olivat rivissä vanhalla kylätontilla ja Äären rakennukset sijaitsivat kauimmaisena pohjoisessa.*” Tilan kellarivajassa on vuosiluku 1831 ja hirsiaitassa vuosiluku 1869.¹⁸⁶

Karhia R:no 2 (B) Eskola on merkitty rippikirjassa¹⁸⁷ vuosia 1785-1790 käsittelevässä osuudessa Pinomäkeen. Isojakokartassa vuonna 1791 on Potin ja Eskolan kylätontit liitetty Iivarin kylätonttiin. Potin kylätontti uutena raivattuna peltona ja Eskolan kylätontti

¹⁸¹ Uusi Aura 19.1.1897.

¹⁸² V. Salminen 1969, 209.

¹⁸³ KSRK Rippikirja 1836-1843, aukeama 48.

¹⁸⁴ Kaatonen 2014, 37.

¹⁸⁵ Männistö 2004, 99.

¹⁸⁶ Männistö 2004, 108.

¹⁸⁷ KSRK, Rippikirja 1768-1790, aukeama 140.

pelloksi kelpaavana maana eli raivaamattomana. Näiden tietojen perusteella Eskolan talon arvioin siirtyneen kylätontilta Pinomäkeen noin vuonna 1784. Tontin pinta-ala on isojakoasiakirjan perusteella kaksinkertaistunut. Isojakokartassa vuodelta 1791 Eskolan talotontti on merkitty nykyiselle paikalleen Pinomäkeen.

Karhia R:no 3 (C) Jaakkola (ja Mattila). Jaakkolan tonttimaa on sijainnut keskellä Karhian kylätonttia. Jaakkola on siirtynyt pois kylätontilta 1890-luvulle mennessä. Jaakkolasta 1880-luvulla halotusta Mattilan¹⁸⁸ tilakeskus sijaitsi Vihterin umpiaidassa.

Karhia R:no 8 (H) Prebendi on Säkylän kirkkoherran palkkatalo, joka kuului Jaakkolan ja Mattilan viljeltäväksi.¹⁸⁹ Palkkatila tehtiin isojaossa kokonaan omaksi maakirjataloksi. Karhian kotipeltojen vuoden 1780 jakokartassa ei Prebendille kuulunut tonttimaata. Isojaossa vuonna 1791 Prebendin Mattilalle oli merkitty tontti Vihterin umpiaitaan. Näiden tietojen pohjalta voidaan todeta Prebendin olleen ainakin 1700-luvun puolivälissä talotontiton ja asuinrakennukseton maarekisteritila.

Karhia R:no 7 (G) rälssitalo Poti ja Filppula olivat eri vuokraviljelijöiden maatilat. Vuosia 1785-1790 käsittelevässä rippikirjanosuudessa Poti on merkitty Vihterin umpiaitaan.¹⁹⁰ Karhian kotipeltojen jaossa vuonna 1780 on rälssitalolle 7 on annettu manttaalinsa mukaan tonttimaata noin kaksinkertainen määrä verrattuna muihin kylän taloihin ja karttaan on merkitty kylätontin lisäksi rälssitalolle toinen tontti nykyisen Pihlajatien puoliväliin pohjoisen Vihterin kylävainion puolelle. Kyseinen tontti ei esiinny vuoden 1772 kartassa.

Isojakokartassa vuodelta 1791 on Potin ja Eskolan kylätontit liitetty Iivarin kylätonttiin. Potin kylätontti uutena raivattuna peltona ja Eskolan kylätontti pelloksi kelpaavana maana. Näiden tietojen perusteella Potin talo on siirtynyt kylätontilta Vihteriin noin vuonna 1782 ja Filppulan talo ei ole sijainnut kylätontilla. Isojaon vuoden 1791 tilusluettelossa mainitaan Potille kaksi tonttia, joista toinen sijaitsee Vihterin umpiaidassa. Toinen tonteista on kooltaan vuoden 1780 suoritetun kotipeltojen jaon mukainen, kun huomioidaan pinta-alaa vähentävä Iivariin liitetty kylätontti. Tämän perusteella nykyisen Pihlajatien varressa sijainnut tontti on saattanut olla asuttu vielä 1700-luvun lopulla. Molemmat

¹⁸⁸ V. Salminen 1969, 208-209.

¹⁸⁹ V. Salminen 1969, 209.

¹⁹⁰ KSRK, Rippikirja 1768-1790, aukeamat 39 ja 139.

tontit on esitetty vuoden 1791 isojakokartassa. Potin asumaton talouskeskus sijaitsee edelleen samalla paikalla Pyhän Henrikin tien varressa sillan kupeessa.

Karhian kylätontin talojen talouskeskukset siirtyivät yksitellen kylätontin ulkopuolelle.

Tämän tutkimuksen perusteella Karhian talojen siirtojen ajankohdiksi arvioin:

- 1600-luvulla varhaisempi kylätontti sortunut järveen, kylä siirtynyt itään.
- 1700-luvun alussa Kossila ja Filppula siirtyneet karjakujan varteen.
- 1782 Potin talo siirtyi Vihterin umpiaitaan.
- 1784 Eskolan talo siirtyi Pinomäkeen.
- 1840 paikkeilla Mikkelän tontti liittynyt osaksi Äären tilakeskusta.
- 1876 Kossila siirtyi nykyiselle paikalleen.
- 1880-luvulla Iivarin rakennukset purettu.
- 1893 mennessä Jaakkola ja Ääri siirtyneet ja kylätontti on autioitunut.

Kylätontti autioitui noin sadassa vuodessa isojaon jälkeen. 1800-luvun puolivälissä suurin osa kylätontista oli Äären talon isännän omistuksessa. Kylätontti on nykyhetkeen asti säilynyt suurimmalta osin rakentamattomana lukuun ottamatta Kossilan vanhalla tontilla sijaitsevaa 1950-lukuista kesämökkiä ja Äären ja Mikkelän tonttien rantatörmällä sijaitsevaa 2000-lukuista kesämökkiä. Kylätontin alue on pääosin ollut viljeltynä peltona 2000-luvun vaihteeseen saakka. Vuosisataisella asuinpaikalla on oletettavasti runsas kulttuurikerros ja pellon muokkauskerroksen alapuolella kiinteitä muinaisjäännöksiä. Kari Eskolalta saamani suullisen tiedon mukaan on 1970-luvulla vesijohtoa kesämökille kaivettaessa tullut kaivannosta esiin hirsirakenteita. Eero Koivistolta saamani suullisen tiedon mukaan peltona olleen Iivarin tontin muokkaustöiden yhteydessä on pellostä pintapöimintana löytynyt mm. liitupiipun katkelmia sekä muuta kulttuurijätettä.

4.4 Rantaerosion vaikutus alueen maisemaan ja kehitykseen

Salmisen vuonna 1905 julkaistun Köyliön pitäjän historian mukaan Karhian kylä on sijainnut ennen järven rannalla paikassa, jota vieläkin kutsutaan Vanhaksi Karhiaksi. Kylän pois muuttamisen syynä oli järven äyräitten lohkeileminen ”*ja kerrotaan jättienkin kylää ahdistelleen*”. Täten voidaan olettaa vanhan kylätontin olleen täysin hylätty jo 1900-luvun alussa. Salminen kertoo Karhian kylästä ja sen läpi kulkevasta Huovintiestä seuraavasti: ”*Tie kävi Karhian kylän kohdalla aivan järven partaalla, mutta kun vesi kulutti*

järven äkkijyrkkää äyrästä, niin maantie lakosi useamman kerran järveen, ja tie oli siirrettävä ylemmäksi. Samasta syystä täytyi Karhian kylänkin vihdoin siirtää pois rannalta n.s. Vihteriin ja Pinomäkeen.” ¹⁹¹

Rantapeltojen vieremä on ollut ensimmäisen Karhian kylän tiluksia käsittelevän kartoituksen aiheena vuonna 1736. Kartan selosteessa todetaan Karhian varhaisemman kylätontin sortuneen järveen. Kartan perusteella voidaan olettaa rantaviivan siirtymän olleen 30-110 metriä, jos tulkinta, että katkoviiva kuvastaa vanhaa rantaviivaa, pitää paikkansa. ¹⁹² Suvannon mukaan on kylän nimenä esiintynyt vuosina 1540-46 Karhia, 1551 Karhiaby, 1553 Karhija, 1553 ja 1557-58 Karhia by, 1554 Karhinemi ja 1555 Karhiniemi ¹⁹³. Asutuksen yleisluetteloissa kylän nimi esiintyy satunnaisesti ”niemi” muodossa välillä vuosina 1540-1590 ja tämän jälkeen viimeisen kerran vuonna 1629.

Kuva 17: Karhian kylätontti vuoden 1736 rantavieremää käsittelevässä kartassa. Katkoviiva esittää entistä rantaviivaa. Ei mittakaavassa. ¹⁹⁴

Vuoden 1736 kartoituksen katkoviivalla mahdollisesti esittämää entistä rantaviivaa ei voida pitää tarkkana, koska katkoviivan suoruudesta johtuen vanhan tai varhaisemman kylätontin ei voida olettaa sijaitsevan niemellä. Jyrkkä entinen rantatöyräs on vieläkin havaittavissa kartan alueella, kuitenkin järven laskuista johtuen etäällä rannasta. Osia töyrästä on koneellisesti 1900-luvulla loivennettu soveltuvaksi viljelyyn. Rantaviivan

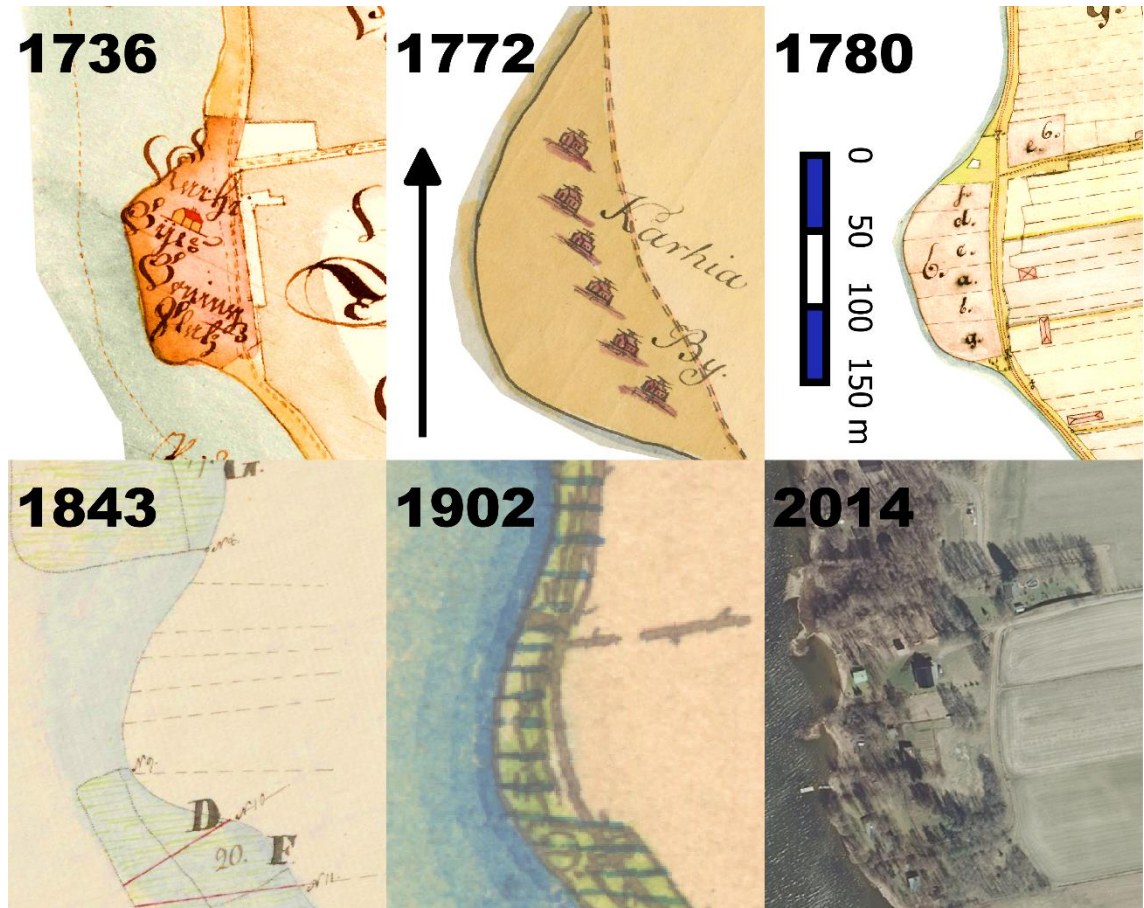
¹⁹¹ V. Salminen 1969, 181, 208.

¹⁹² KA/MMHA A48 3/3 1736.

¹⁹³ Suvanto 2001, 2011.

¹⁹⁴ KA/MMHA A48 3/3 1736

eroosiosta johtuvat muutokset heikentävät mahdollisuuksia eri kartoitusten rantaviiva-aineiston hyödyntämiseen. Myöhempien aikojen järven pinnan laskujen jälkeiset kartoitukset eivät osoita niemen jatkuvan alemmille korkeuskäyrille. Rantarakentaminen 1900-luvulla on muokannut tämän vesijätön korkeusasemia, joten laserkeilausaineistosta en kykene vanhaa niemeä havaitsemaan.

Kuva 18: Köyliönjärven rannalla niemellä sijainnut Karhian kylätontti autioitui 1800-luvun aikana Mittakaava 1:5000. Asemoimani kartat kuvaavat täsmälleen samaa aluetta. Vuoden 1772 kartta on yleispiirteinen kylätontin osalta, mutta osoittaa kuuden uloslämpivän talon sijainneen niemellä ja seitsemännen n. 150 metrin päässä kylästä karjakujan varrella. Vuoden 1843 vesijättöjen jakokartta osoittaa ainoastaan järvenpinnan laskemisen aiheuttaman rantaviivan muutoksen. Kylätontilla ollut mitä todennäköisemmin rakennuksia vielä tuona ajankohtana.¹⁹⁵

Kylän nimen vaihteluiden perusteella voidaan varhaisemman kylän osoittaa sijainneen niemellä sijaitsevan vanhan kylätontin läheisyydessä vähintään 1540-luvulta lähtien. Rantaviivan eroosio on muokannut niemen muotoa vuosisatojen aikana, koska kylän rakentamista aivan 1700-luvun kartoitusten mukaiselle rantatörmälle ei voida pitää olosuhteiltaan perusteltuna. Oletan siirron varhaisemmalta kylätontilta vanhalle kylätontille tapahtuneen hiljalleen rantaäyräiden lohkeilemisen tieltä. Vuoden 1736 toimituksessa uuden tonttimaan pinta-alaksi kerrotaan 1 tynnyrinala ja 24 kapanalaa eli 8 645 m², joka

¹⁹⁵ KA/MMHA A48 3/3 1736; KA/MMHA A48 3/4-10 1772; KA/MMHA A48 4/1-2 1780; KA/MMHA A48 33-42 1843; KA/MMHA Ib.* XV 17 1902; MML Ortoilmakuva 2014.

vastaa asemoidulta kartalta mittaamani Karhianniemen pinta-alaa. Vuoden 1780 Isojaossa 44 vuotta myöhemmin niemen pinta-alasta oli kadonnut 1 000 m² ja Kossilan ja Filppulan tontit sijaittivat sen ulkopuolella.

Kylän nimen vaihteluiden ja 1700-luvulla kartoitukseen johtaneen rantaerosion perusteella voidaan järven vedenpinnan kohonneen huomattavasti keskiajasta jo 1600-luvun loppupuolelle. Järven valuman voidaan olettaa alkaneen kasvaa 1400-luvulta lähtien uudispeltojen ojituksen alkaessa Köyliönjärven valuma-alueella. Tätä pinnan nousua kuvastaa myös järvenpohjoispäässä sijaitsevan nykyisin Kirkkokarin nimellä tunnetun saaren puuttuminen vuosien 1688, 1697 maakirjakartoista ja vuoden 1801 isojakokartasta ¹⁹⁶. Köyliön vanhan kirkon alapuolista rantatöyrästä päätettiin tukea 1735 rovastinkäräjillä hirtten ja paalujen avulla, koska sen lohkeileminen koettiin vaaraksi kirkolle ¹⁹⁷, joten ilmiö kosketti Köyliönjärven rantoja myös muualla.

Syynä rantavieremään ja järven vedenpinnan nousuun pitää jo vuonna 1905 Salminen luonnollisena seurauksena viljelysmaiden laajentumisesta ja ojituksen kautta lisääntyneestä vedentulosta ¹⁹⁸. Savimaiden valjastaminen viljelyskäyttöön edellytti vankemman auraukskaluston lisäksi niiden kuivattamista ojitamalla. Unto Salon mukaan viljelys levisi savimaille vasta keskiajalla ojituksen oppimisen yhteydessä ¹⁹⁹. Järvenpinnan noususta johtuen Köyliönjokea perattiin vuosina 1813-1822 ja vedenpintaa laskettiin muutaman kymmenen senttimetriä ²⁰⁰. Suoritetusta perkauksesta huolimatta uusia järvenpinnan laskemishankkeita suunniteltiin jo 1840- ja 1860-luvuilla ²⁰¹. Näihin joen perkaamisiin ei kuitenkaan ryhdytty ²⁰².

Vuosina 1813-1822 suoritetun järven pinnan laskun johdosta oli järven muuttuneille rantaviivoille syntynyt vesijättöjä, joita ei isojaossa oltu huomioitu. Osin näiden vesijättöjen vuoksi suoritettiin Karhian ja Kankaanpään kylissä vuosina 1839-1843 yhteismaiden, vesijättöjen ja vesiheinikon jako ²⁰³. Vuosina 1893-1895 suoritetun isojaon täydennyksen ja rajojen pyykityksen yhteydessä ei rantaviivassa ole havaittavissa juurikaan muutoksia

¹⁹⁶ KA/MMHA A1B 37 1688; KA/MMHA A48 6/1-2 1697; KA/MMHA A48 6/3-51 1801.

¹⁹⁷ V. Salminen 1969, 110.

¹⁹⁸ V. Salminen 1969, 179.

¹⁹⁹ Salo 1997, 99.

²⁰⁰ V. Salminen 1969, 179; Grönlund ja Simola 2011, 90.

²⁰¹ V. Salminen 1969, 180.

²⁰² Salokangas 1980, 120-121.

²⁰³ KA/MMHA A48 33-42 1843.

Karhian ja Kankaanpään kylien alueella. Viimeisin järven vedenpinnan lasku tapahtui vuosina 1938-1940, jolloin vedenpinta laski 65-75 cm²⁰⁴. Rantaviivan siirtymä oli tuolloin keskimäärin 44 metriä ja vedenpinnan laskuksi noin 70-90 cm²⁰⁵. Toimenpiteen vapauttamien vesijättöjen jaon maanmittaustoimitus saatiin valmiiksi 1947²⁰⁶. Karhian ja Kankaanpään kylien osalta rantaviivan siirtymä on keskimääräistä pienempi verrattaessa 1947 kartoitusta vuoden 1895 isojaon täydennykseen. Järven laskuilla aikaansaatu vesijättö ei tosiasiallisesti ole lisännyt Kankaanpään ja Karhian viljelysalaa. Luvun 4.1.2 kuvien perusteella voidaan rantapeltojen todeta rajautuvan nykypäivänäkin pääsääntöisesti entiseen rantatörmään. Vesijättömaa kasvaa pääsääntöisesti puustoa ja toimii kesämökien tonttimaana.

Järvenpinnan nousun vuoksi pitäjässä päädyttiin perkaamaan Köyliönjokea ja laskemaan järven pintaan useampaankin otteeseen. Pinnan laskulla saatiin vähennettyä rantaeroosion tuhoja ja parannettua peltojen kuivatusta. Järven pinnan laskut ovat edesauttaneet kylävainioiden ulkopuolella sijainneiden peltojen käyttöönottoa parantamalla ojituksen tehoa. Nämä pellot ovat 1800- ja 1900 lukujen aikana kasvaneet yhteen vanhojen kylävainioiden kanssa. Pinnanlaskut vapauttivat järven rannoilta myös suuren määrän vesijättöä, jota on voitu hyödyntää niittynä ja laitumena, osaltaan mahdollistaen vanhojen niittyjen ja laitumien raivaamisen pelloiksi. 1900-luvun jälkipuoliskolla maataloudessa tapahtuneiden muutosten vuoksi ovat nämä vesijätöt muuttuneet pääosin rantametsiköiksi, joihin on rakennettu lukuisia kesämökkejä.

4.4.1 Maantie

Maantien linjaus on muuttunut vuosisatojen aikana Kuninkaanlähteen ja Vihterin välisellä alueella. Hemmin nykyistä tonttia sivuava Kuusikuja on yksi harvoista vanhalla linjauksella säilyneistä maantien osuuksista. 1700-luvun karttojen perusteella tämä harjulta saapuva maantie on 1700-luvun lopulle asti kulkenut Kuusikujan jälkeen rakuunan tontin ja Martin talon itäpuolta eli noin 50 metriä nykyistä tietä idempänä. Martin talon kohdalta tie on siirtynyt lännemmäs kulkien nykyistä tielinjaa Kankaanpään kylätontin itäreunaa pitkin. Kylätontin pohjoisreunalla, jossa rantapellot nykyisin alkava, on tie kaartanut kohti rantaa ja saavuttanut sen nykyisen Yskin mökkitien kohdalla. Tästä tie on jatkunut

²⁰⁴ Salokangas 1980.

²⁰⁵ Grönlund ja Simola 2011, 90-91. Grönlund ja Simola mukaan, Helminen 1994, Paloheimon 2010, s.9 mukaan.

²⁰⁶ KA/MMHA A48 3/223-261 1947.

rantatöyrästä pitkin pohjoiseen jättäen järven ja tien väliin vain niemessä sijainneen Karhian kylän. Kylän pohjoispuolella nykyisen Sauramon ja Kantolan mökkitien kohdalla tie on alkanut kaartaa pois päin järvestä. Ojan tie on ylittänyt Potin talon länsipuolella ja nykyiseen tielinjaan se on yhtynyt Putkon tienpään kohdalla. Tien linjauksen sijainti voidaan määrittää vanhoilta kartoilta hyvin tarkasti. Tosin rantatöyrään eroosiosta johtuen on linjaus oletettavasti siirtynyt useaan otteeseen hieman idemmäs.

Kuva 19: Pyhän Henrikintie 31 kiinteistön katolta pohjoiseen kuvattua Kankaanpään kyläraittia 1900-luvun alussa. Rakennukset tunnistettavissa 1900-luvun vaihteen kartta-aineistosta, mutta ne eivät esiinny tätä aikaisemmissa kartoissa. Tienhaara oikealla on entinen Huovintie nykyinen Kuusikuja. Köyliön kuva-arkisto.

Veräjiä edellä selostetulla tie osuudella on ollut Kuusikujan päässä, jossa tie on läpäissyt Santamaan/Plassinlohkon ja kylätontin/kylävainion erottaneen aidan. Tie on kulkenut kyläalueen puolella, jottei karja olisi päässyt pelloille. Kyläalueella on todennäköisesti ollut muutamia veräjiä, joista viimeinen kyläalueen pohjoisreunalla kylävainion ja kylätontin erottavassa aidassa. Kylävainiolla tietä ei ole erotettu aidalla pelloista, joten tietä ei ole käytetty karjanajoon. Kankaanpään ja Karhian välisellä rantavainiolle ei ole ollut kylien rajalla aita eikä täten maantiellä veräjiä. Seuraavat veräjät ovat olleet Karhian kylätontin etelä- ja pohjoisreunalla. Kylätontti on ollut aidalla erotettu vainioista ja siitä itään on nykyisiä Pihlajatietä ja Vankilantietä johtanut aidoin vainioista erotettu karjakuja. Kylän pohjoispuoleisessa Vihterin vainiossa maantie on kulkenut aitaamatta. Viimeinen veräjä on sijainnut Vihterin vainion pohjoispäässä sillan jälkeen Potin talon länsipuolella. Maantietä ei siis ole käytetty karjanajoon ja sen veräjien lukumäärä on tutkimusalueella ollut sangen vähäinen.

Karhian kotipeltojen isojaon yhteydessä vuonna 1780 määriteltiin tielle uusi linjaus vainioiden keskellä kulkevalle vedenjakajalle. Toimitusasiakirjassa todetaan kyläläisten pyynnöstä jaon yhteydessä suunnitellun uusi maantielinjaus Karhian ja Kankaanpään peltojen läpi, koska vesi kiusaa vanhaa järvenrannassa kulkevaa linjausta. Uusi tie on leveydeltään 15 kyynärää eli noin 9 metriä ja sen pinta-ala on vähennetty jaettavien peltojen pinta-alasta. Karhian kotipeltojen isojakokarttaan ei ole piirretty tielinjauksen Kankaanpään puoleista osuutta, kylien yhteisen isojaon 1791 toimituskartan perusteella tien voidaan tulkita siirtyneen nykyiselle paikalleen vajaassa kymmenessä vuodessa. Kankaanpään kylävainion osuus uudesta tielinjasta noudattelee vuoden 1707 kartan isovainion ja keskivainion aitalinjaa ja pohjoisimman 160 metrin osalta tämän aitalinjan jatketta.

Rantaerosion voidaan todeta vaikuttaneen hyvin vahvasti nykyisen maiseman syntyyn tutkimusalueella. Maantien linjaus muuttui rantaeroosiosta johtuen järven rannalta keskelle kylävainioita. Tosin oletan järven rannassa sijainneen maantien osaltaan kiihdyttäneen rantaeroosiota. Tien ja rannan välisen alueen eroosiolta suojaava kasvillisuus joutui kädenulottuvilla olevana hyvinkin raskaan kulutuksen alle, vaikkei tieosuus toiminut karjakujana. Nykyisinkin järven selältä tulevat aallot syövät maan puiden ja pensaiden juurista peratuilta rantaosuuksilta muutamassa vuodessa. Rantaeroosiosta johtuen myös asutus siirtyi kauemmas järven rannoilta.

4.4.2 Kankaanpään ennen 1700-lukua autioitunut kylätontti?

Tein vuoden 1736 rantaeroosiota koskevan kartan perusteella tulkinnan, että Kankaanpään kylätontin pohjoispuolella saattaisi sijaita vanhempi kylätontti. Kartan selosteen sain tulkituksi vasta tutkimuksen loppuvaiheessa Heikki Rantatuvan avustuksella, jolloin **tulkintani osoittautui vääräksi**, vaikka tutkimukseni muiden tulosten perusteella se olisi voinut olla mahdollinen. Vanhojen karttojen pohjalta tehdään usein pitkällekin vietyjä tulkintoja vain kartan pohjalta, jolloin kartan yhteydessä olevaa selosteen tietosisältöä ei hyödynnetä. **Lähdekriittisyyden lisäämiseksi esitän tässä myös harhaan johtaneet tutkimukseni.**

Kankaanpään kylän osalta rantapeltojen vieremän kartoituksessa vuonna 1736 on kylän talot esitetty sijaitsevan hajallaan kyläalueella. Vastaava esitystapa on kylän ensimmäisessä tiluskartoituksessa vuodelta 1707. Vuoden 1736 kartassa kyläalueen pohjoisrannassa rantaviivan molemmin puolin on merkitty alue, johon on merkitty kylän talojen nimiä. Kankaanpään kylän talojen asemointi 1700-luvun kartoissa on poikkeuksellinen verrattuna muihin alueen kyliin. Vuoden 1736 kartan aluerajausta lukuun ottamatta ei

kartoissa ole viitteitä kylän talojen hajaantumisesta tiiviiltä kylätontilta. Luvussa 4.3.2 on karttamosaikki Kankaanpään kylätontista eri kartoituksissa.

Kuva 20: Kankaanpään kylätontti vuoden 1736 rantapeltojen vieremää koskevassa kartoituksessa. Ei mittakaavassa. Kylän vasemmalla puolella merkityn alueen arvelin virheellisesti olevan vanhempi kylätontti. Luvussa 4.4 Karhian kylätontti samasta kartoituksesta.²⁰⁷

Vuoden 1736 kartassa järven rantaan piirretty aluerajaus saattaa merkitä Kankaanpään vanhaa järveen vajonnutta kylätonttia. Todennäköisyyttä lisää sen pinta-alan n. 8 250 m² ollessa sama kuin isojakoasiakirjoissa esitetty tonttimaiden ala 8 491 m². Tämä jaettuna yhdeksälle talolle on keskimäärin 944 m² tonttimaata per talo, joka vastaa Karhian vanhan kylätontin isojaonmukaista keskimääräistä talotonttia 932 m². Toki on otettava huomioon, että Karhian kylätontti on pienentynyt samassa rantaeroosiossa, jonka tulkitsen hävittäneen Kankaanpään vanhemman kylätontin. Lisäksi keskimääräisen tonttikoon vertailu ei ota huomioon talojen verolukujen vaihteluja niiden kesken ja vuosisatoja jatkuneen sarakajaan aikana.

Kankaanpään veroäyrien summa on vuonna 1540 ollut 21 äyriä²⁰⁸. Roeck Hansenin menetelmien mukaan aurinkojakoiselle kylätontilla äyri-luku x tanko (tai x murto-osa tankoa) = tonttimaan leveys.²⁰⁹ Tangon mitta on 6 kyynärää²¹⁰. Täten tonttimaan leveyden tulisi olla 126 kyynärää eli 70 metriä. Kartan tonttimaan leveys on järven päästä 80 metriä,

²⁰⁷ KA/MMHA A48 3/3 1736

²⁰⁸ KA, Maakirja 1540 (VA 1919).

²⁰⁹ B. Roeck Hansen 1995.

²¹⁰ Keskiaikainen kyynärä a 55,6 cm.

keskeltä n. 70 metriä ja pellon päästä 58 metriä. Tonttimaan pituus vaihtelee 117-125 metrin välillä, keskimääräisen pituuden ollessa noin 122 metriä eli noin 220 kyynärää, joka noin $1\frac{3}{4}$ tankoa tontin pituutta veroäyriä kohden. Näillä mitoilla saadaan puolisuunnikkaan mallisen tonttimaan pinta-alaksi noin 27 700 neliökyynärää.

Tonttimaan pinta-alan tulisi olla äyriluku x keskiaikainen kapanala eli 2 160 neliökyynärää. Täten koko kylän tonttimaan alan tulisi olla 45 360 neliökyynärää eli noin 14 300 m². Tämä ei täsmää, koska mahdollisen tonttimaan pinta-alaksi saadaan mittaamalla 8 250 m² eli noin 26 216 neliökyynärää, joka vastaa 12,2 kapanalaa. 21 veroäyriä jaettuna $1\frac{3}{4}$ veroäyrillä kapanalaa kohden saamme tulokseksi 12 kapanalaa eli 25 920 neliökyynärää eli n. 8 157 m², joka vastaa kahta keskiaikaista tynnyrinalaa. Tonttimaata olisi keskimäärin 906 m² taloa kohden.

Vaikka Roeck Hansenin menetelmää soveltaen saadaan mittauksista ja laskelmista miellyttäviä tuloksia, tulee lähdekriittisyys säilyttää. Edellä tehdyissä mittauksissa ja laskelmissa on mittaustuloksia pyöristetty toleranssien rajoissa sopiviin suuntiin, jotta laskelmat toimisivat. En voi pelkästään tämän laskelman perusteella tehdä johtopäätöstä, että tontin sivujen pituuksien ja pinta-alan perusteella kyseessä olisi keskiaikainen kylätontti.

Vastaavalla laskentatavalla Karhian kylätontin, jonka voisimme olettaa jaetun samassa aurinkojaossa, kooksi saamme laskemalla 18 veroäyrin perusteella $18/1\frac{3}{4} * 2160 = 22\,217$ kyynäräalaa = n. 10,28 kapanalaa = n. 6 991 m². Kylätontin leveydeksi 60 metriä ja syvyydeksi 105 metriä. Isojaossa 1780 ja 1791 Karhian kylätontilla sijainneiden talotonttien keskimääräinen pinta-ala oli 933 m² ja vanhan kylätontin talotonttien yhteenlaskettu pinta-ala on 6 522 m².²¹¹

Karhian kylätontin syntyhistoriaa on hankala arvioida tonttien leveyksien tai pinta-alojen mukaan hyödyntäen Roeck Hansenin²¹² esittämiä menetelmiä, koska osa talotonttien pinta-alasta on jo ennen ensimmäisiä mittauksia hävinnyt rantaeroosion myötä. Tonttien leveyksiä ei voida hyödyntää, koska kylän talojen ja niiden talouskeskusten lukumäärä on vaihdellut ajan saatossa. Osa kylän taloista luovutettu Säskylän seurakunnalle vuonna

²¹¹ Tässä kappaleessa käytetään keskiaikaista n. 4 000m² tynnyrinalaa, joka jakaantuu kuuteen kapanalaan. Nämä laskelmat on tehty ilman vuoden 1736 kartan selosteen lukuarvoja, koska ne selvisivät minulle vasta tutkimuksen loppuvaiheessa. Vuoden 1736 toimituksessa uuden tonttimaan pinta-alaksi kerrotaan 1 uuden ajan tynnyrinala ja 24 kapanalaa eli 8 645 m², joka vastaa asemoidulta kartalta mittaamani Karhianniemen pinta-alaa. Uuden ajan 4 945 m² tynnyrinala jakaantuu 32 kapanalaan.

²¹² B. Roeck Hansen 1995.

1639 ja Potin talo on siirtynyt rälssin omistukseen. Potille on merkitty toinen tontti kylätontin ulkopuolelle, jo varhaisimmissa kartoissa. Säskylän seurakunnan palkkatilalla ei ole omaa talouskeskusta enää vuosien 1736 ja 1780 kartoissa. Lisäksi Kossilan talo lienee siirretty alkuperäisen kylätontin viereen jo ennen kartoituksia.

Vuoden 1736 kartta ja selvitys Köyliönjärven rantavieremästä on käsitelty Ruotsin kamarikollegiossa ja Valtionkonttorissa. Ruotsin kuninkaallinen sota- ja kamarikollegio sekä Valtionkonttorin kirjeiden mukaan lokakuun 13. 1738 ja huhtikuun 22. 1740 nauttivat Kankaanpään ja Karhian talot vapautta paikkakunnan entisessä veronosoituksessa olevien karja- ja linnanverojen suorittamisesta Köyliönjärveen vierineestä pellostä.²¹³ Myönnetty hyvitys on saman suuruinen manttaalia kohden kummassakin kylässä, joten Kankaanpään kylän ei voida katsoa saaneen verohelpotuksia mahdollisesta kylätontin tuhoutumisesta.

Suoritin 7.12.2014 alueella maastokatselmuksen ja tein kolme noin 10 cm halkaisijaltaan ja 30 cm syvyydeltään olevaa koekuoppaa. Maa oli katselmuksen aikana sula ja lumeton. Alue on metsittynyttä vesijättöä, joka sijaitsee vanhan rantatöyrään alapuolella. Alueella ei ollut silmämääräisesti havaittavissa vanhoja uunin perustuksia tai muutenkaan asutukseen viittaavaa. Tämä ei poissulje kylätontin sijaitsemista alueella, koska oletan sen autioituneen rantatöyrään pettäessä järven aaltojen ja jäiden voimasta pitkän ajan saatossa. Kylän sijaitessa vähintään 1700-luvulta lähtien nykyisellä paikallaan keskimäärin 250 metrin etäisyydellä oletetusta autioituneesta kylätontista, voidaan uunien perustuskivet ja muut rakennusmateriaalit siirretyn nykyiselle kylätontille. Vaihtoehtoisesti rantatöyrään sortuma sekä jäiden ja aaltojen aiheuttama eroosio on tasoittanut muurin perustukset pohjamaahan.

Aivan entisen rantatöyrään alapuolella alueen pohjoisreunalla oli muutamia suurempia kiviä, joista osa vaikutti pinnaltaan lohkotuilta. Näiden kivien läheisyyteen tein ensimmäisen koekuopan istutuslapiolla. Maa oli liejuista hiekkamaata, jonka pinta oli hyvin humuspitoinen. Noin 20 cm syvyydellä maa muuttuu hiekaksi. Ensimmäisen koekuopan noin 1 litran kaivuumaan seuloin 4 mm seulalla. Tästä näytteestä löytyi 19 mm X 22 mm x 3 mm kokoinen kaareva keramiikan palanen, jonka sileämmässä pinnassa esiintyy palassa kulmittain meneviä viivoja keramiikan muotoilusta. Keramiikan toinen pinta vaikuttaa lohjenneelta. Arkeologi Eeva Raiken suullisen tiedonannon mukaan keramiikan

²¹³ KA, Turun ja Porin läänin maakirja 1905 (96), 223; KA, Turun ja Porin läänin maakirja 1855 (34), 1686.

pala on aikaisintaan 1600-luvulta. Toisen ja kolmannen koekuopan tein ensimmäisen koekuopan eteläpuolelle. Näistä koekuopista tutkimani 1 litran näytteet olivat löydöttömiä.

Kuva 21: Tutkimusaluetta tieltä lännen suuntaan

Kuva 23: Ensimmäisen koekuopan paikka kivien läheisyydessä vanhan rantatöyrään alapuolella.

Kuva 22: Tutkimusaluetta alueen pohjoisreunalla idässä sijaitsevan vanhan rantatöyrään alapuolella. Töyrään yläpuolinen alue peltoa.

Kuva 24: Ensimmäisestä koekuopasta löytämäni hie-man kaareva keramiikan palanen, jonka mitat ovat noin 19 mm X 22 mm x 3 mm. Pinnassa näkyvien uurteiden ja kaarevuuden vuoksi oletan kyseessä olevan saviastian palanen.

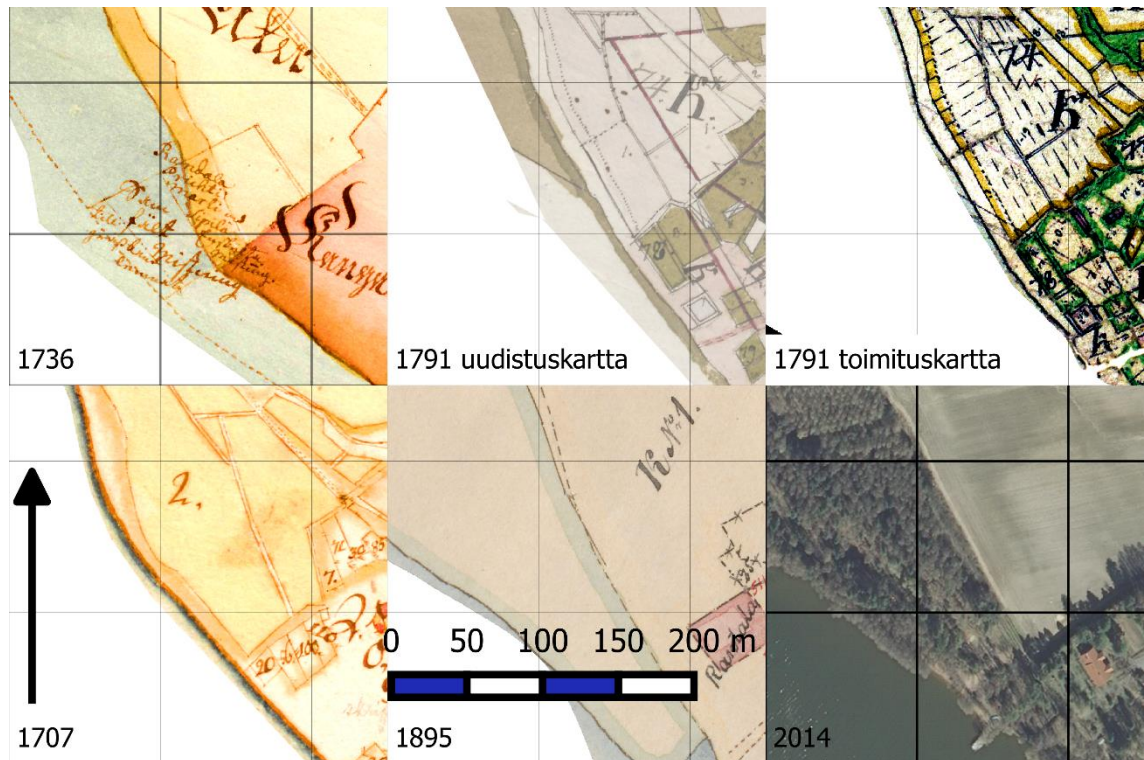
Helmikuussa 2015 sain kartutettua tutkimusaineistoani isojaon toimituskartalla, jossa mahdollisen Kankaanpään kylätontin nykyisellä pellolla sijaitseva osuus on sarkajaossa ollut jaettu rannan suuntaisiin sarkoihin, kun taas sen pohjoispuoleiset sarat ovat rantaa kohtaan kohtisuorat ²¹⁴. Kansallisarkiston digitaaliarkiston saman isojaon uudistuskartasta sarkajaon kuviointi ei käynyt ilmi ²¹⁵. Tätä oheisesta kartasta ilmi käyvää sarkajaon kuviointia tulee tutkia vielä tarkemmin.

Karhian ja Kankaanpään kylien peltojen rantavieremästä vuonna 1736 laaditun kartan selosteen tekstin tulkinta oli minulle turhan haastavaa. Dosentti Heikki Rantatupa kirjoitti liitteenä olevan kartan selosteen puhtaaksi tammikuussa 2016 tämän tutkimuksen loppuvaiheessa. Selosteen mukaan Kankaanpään ja Karhian kylien rantaan rajautuvat pellot ja rannassa kulkeva tie ovat useasti sortuneet järveen kylän vanhimpien miesten mukaan.

²¹⁴ MML/ARKKI, 319 2:2 1791.

²¹⁵ KA/MMHA A48 3/11-32 1791

Lisäksi selosteessa todetaan järven tuhonnen sekä Kankaanpään kylätonttia että Karhian kylän vanhan kylätontin.

Kuva 25: Karttaotteita mahdollisesta Kankaanpään kylätontista. Mittakaava 1:5 000. Ainoastaan isojaon toimituskartta paljastaa aluerajauksen johtuvan sarkojen poikittaisesta suunnasta.²¹⁶

Karttaselosteen Kankaanpään kylää koskevan tekstin tarkemmassa analysoinnissa havaittiin tarkemman maininnan vanhaksi kylätontiksi tulkitsemastani aluerajauksesta. Selosteen mukaan Rantalan talo on menettänyt puolet eli 2 kapanalaa²¹⁷ rannalla sijaitsevasta poikkipellosta eli poikkisarasta²¹⁸, Pryhti 4½ kapanalaa, Martti 3 kapanalaa ja Sipilä noin 2¾ kapanalaa. Yhteensä talot menettivät poikkisarjojaan noin 12 ¼ kapanalaa eli noin 8 180 m². Poikkisaralla on tarkoitettu järven rantaviivan suuntaisia sarkoja, joita isojaon toimituskartan perusteella esiintyy ainoastaan vuoden 1736 kartan aluerajauksen kohdalla. Muilta osin rantaan rajautuvat peltosarat ovat kohtisuoraan järveä kohti, jolloin rannan lohkeaminen on lyhentänyt tasapuolisesti jokaisen talon sarkoja. Rantaviivan suuntaisilla poikkisarjoilla kulloinenkin rannan sortuma on koitunut vain lähimpänä rantaa sijaitsevaa sarkaa hallinnoivan talon vahingoksi, jonka vuoksi alue on merkitty tarkemmin karttaan ja selosteeseen.

²¹⁶ KA/MMHA A48 3/3 1736; KA/MMHA A48 3/11-32 1791; MML/ARKKI, 319 2:2 1791; KA/MMHA A48 3/1-2 1707; KA/MMHA A48 3/43-82 1895; MML Ortoilmakuva 2014.

²¹⁷ Uuden ajan kapanala n. 155 m², joka on 1/32 tynnyrialasta.

²¹⁸ twärteeg eli tvärteg = poikkisarja tai päätypelto. Osuus pellostä, jossa sarat ovat poikittain muuta peltoa kohtaan.

Kartan aluerajauksessa olevan tekstin tulkitseen seuraavasti: ”*Randala, Prichti, Martti och Sipilä ????? mistning. Them till trask gräsländ? Mistning?*”. Eli tekstikartalla viittaa karttaselosteen poikkisarkoja koskevaan osaan ei vanhaan kylätonttiin.

Kylätontin osalta selosteessa todetaan: ”*Widaare wistes, att så wähl byssens Gamble boning tempter som kähllanden och Humblegårdarne på Tompterne Stätt, wara bortskuren till 2 tunneland 18 cappeland*”. Kylätonttia todetaan poisleikkautuneen 2 tynnyrialaa ja 18 kapanalaa eli 12 672 m², joka vastaa kartan tonttialueen rantaan rajatun alueen pinta-alaa, joka asemoidulta kartalta mitaten on n. 13 000 m². Alueella on ollut kaalimaita, humalatarhoja ja ehkä myös asuintontteja. Sen hetkisin tonttimaan on selosteessa todetun olevan kangasta ja santamaata, jolloin järveen sortuneen kylätontin osuus ei oikeuta veronkevennyksiin toisin kuin Karhialla, jossa menetetyn kylätontin toiminnot siirtyivät pellolle.

Karttaselosteen tiedot yhdessä isojaon toimituskartan kanssa kumoavat pääosan tässä luvussa tekemistäni havainnoista ja tutkimuksesta liittyen kartalla esiintyneeseen aluerajaukseen, jonka oletin olevan Kankaanpään vanha kylätontti. Havainnot ja tutkimukset olisivat jääneet huomattavasti vähäisemmiksi, jos olisin saanut tulkittua karttaselosteen jo tutkimuksen alkuvaiheessa. Tällöin tosin olisi jäänyt keramiikan pala löytämättä, jonka löytyminen edelleen osoittaa alueella sijaitsevan kulttuurikerrostuman. Keramiikan palasen löytymistä kolmella pienellä koekuopalla pidän erittäin epätodennäköisenä ainoastaan järveen sortuneelta sarkapellolta. Huovintien vanha linjaus rantatörmällä saattaa rikastuttaa peltoalueen kulttuurikerrosta. Alueen sarkajaon epäsäännöllisyydet jättävät myös toisenlaiselle tulkinalle varaa.

4.5 Tilaton väestö ja kylävainion ulkopuoliset lähialueet

Kylävainion ulkopuolella sijaitsivat talojen erillispellot eli umpiaidat, niityt, laitumet, metsämaat, tervahaudat ja kasket. Tämän luvun tarkastelun ulkopuolelle jäävät Vuorenmaa, Kakkurin suot ja muut yli kahden kilometrin päässä tutkimusalueesta sijaitsevat alueet. Pääpaino on kylävainion viljelysaukeaan yhteen sulautuneilla ja niihin välittömästi rajautuvilla alueilla. Kylävainion ulkopuoliset pellot ja torpat raivattiin useimmiten niittyjen ja laidunten yhteyteen.

Tutkimusalueella on muutamia kylätontin ulkopuolisia alueita, joilla on ollut tilattoman väestön asutusta ja sotilastorppia jo ennen kylätonttien hajaantumista ainakin 1700-luvun lopulta lähtien. Kylien pääosin talonpoikaisesta omistuksesta johtuen uudisraivaustorppia

ei alueelle juuri perustettu ennen 1800-lukua. Pääosa Karhia ja Kankaanpään torpista perustettiin 1800-luvulla Vuorenmaihin. Torppien perustaminen tuli sallituksi talonpojille ilman veronkorotusta tai vaaraa sen erottamisesta omaksi tilakseen valtiopäivillä vuonna 1757. Tätä ennen vastaavan oikeuden olivat saaneet ratsutilat vuonna 1697. Köyliön kartanon alaisella Potin rälssitilalla ja Säskylän kirkkoherran palkkatalolla vastaavia rajoituksia ei ole ollut. Nämä tilat olivat kuitenkin osa talonpoikaista kyläyhteisöä, joten torppien perustaminen jakokunnan yhteiselle maalle on vaatinut kyläyhteisön suostumuksen ennen isojakoa.²¹⁹ Mäkitupia tilaton väestö sai perustaa vuodesta 1762 lähtien, kunhan niistä ei ollut haittaa taloille.²²⁰

4.5.1 Rakuunoiden ja ruotusotilaiden vaikutus 1700-luvula

Yhden merkittävän osan tilattomasta väestöstä muodostivat sotilaat ja heidän perheensä. 1540-luvulta 1690-luvulle asti pohjautui Ruotsin armeijan jalkaväki kutsuntalaitokseen, väenottoihin ja ratsupalveluun.²²¹ Vuosina 1695-1700 Turun ja Porin läänissä saatiin neuvoteltua sopimus ruotujakolaitoksesta, jossa 2-3 taloa muodostivat ruodun, jonka tehtävänä oli varustaa ja palkata sotilas ja järjestettävä tälle sotilastorppa. Sotilastorppaan tuli kuulua n. 5,3 m x 5,3 m²²² tupa, aitta, navetta ja lato sekä puolisen hehtaaria peltoa, pieni kaalimaa ja hieman niittyä. Ruotusotilas oli vuosittain muutaman kuukauden ajan sotaharjoituksissa ja muutoin hän osallistui rengin palkalla talojen töihin. Ruotusotilaat olivat perheellisiä ja sotilaan kaatumisen tai kuoleman seurauksena kyliin jäi sotilaiden leskiä ja orpoja. Ruodun tuli pestata sotilastorppaan uusi sotilas kuolleen tai eläköityneen sotilaan tilalle, jolloin edellisen sotilaan perhe joutui väistymään. Vuonna 1773 ruotujen ja rusthollien tuli hankkia varamiehet sotilaille, jolloin sotilastorppien määrä kaksinkertaistui. Vuonna 1776 varamiesjärjestelyä kevennettiin puoleen, jolloin kahden ruodun tuli hankkia yksi varamies. Keisarillinen manifesti lopetti ruotujakolaitoksen vuonna 1810 ja sotilaat menettivät oikeuden torppiinsa ja palkkoihinsa. Sotilaiden oli neuvoteltava ehdot uudestaan ruodun kanssa, jos hän perheineen halusi pitää torppansa. Rakuunoiden osalta

²¹⁹ Piilonen 2007, 266-268, 273.

²²⁰ T. Salminen 2007, 403.

²²¹ Jokipii 1983, 19.

²²² 9 kynnärää = n. 5,3 m.

olivat järjestelyt vastaavan kaltaisia. Rakuunoita ylläpitäneet rusthollit eivät kuuluneet ruotojakolaitoksen ruotuihin.²²³

Ruotu ei aina järjestänyt tai ylläpitänyt sotilaalle torppaa ja peltoja, jolloin se maksoi sotilaalle korvauksen. Useimmiten sotilastorppa siirtyi ruotusotilaalta hänen seuraajalleen, mutta joissain tapauksissa eläköitynyt ruotosotilas sai jäädä torppaansa ja viljelemään peltojaan. Näissä tapauksissa oli sotilas useimmiten rakentanut itse torppansa ja raivannut peltonsa.²²⁴

Kylävainioiden ulkopuolisista pelloista monet kuuluivat ruotusotilaille ja rakuunoille. Tämä käy ilmi vuoden 1772 ulkopeltojen kartoituksesta ja isojaon toimitusasiakirjoista, joissa peltotilkkujen haltijoiksi on mainittu suoraan sotilaat tai useampi maakirjatalo, jotka muodostavat tietyn sotilaan ruodun.²²⁵ Ruotujakolaitos on edesauttanut peltojen uudisraivausta ja asutuksen laajentumista kylätonttien ulkopuolelle toimien alueella eräänlaisena torpparilaitoksen esiasteena.

Porin läänin jalkaväkirykmentin Euran komppanian ruoduista Kankaanpään ja Karhian taloja kuului yhteensä seitsemään eri ruotuun numeroiltaan 63, 81-86. Näistä neljään kuului myös muiden kylien taloja.²²⁶ Kaksi ruotua varusti yhden varamies ruotusotilaan. Ruodut 81-86 varustivat Euran komppanian varamies ruotusotilaat 41-43.²²⁷

Kankaanpään rusthollit Rantala, Pryhti ja Hemmi varustivat rakuunat nro 94 ja 95 henkirakuunarykmentin Ala-Satakunnan komppaniaan, jonka nimi²²⁸ vaihtui 1700-luvun puolivälin jälkeen toisen majurin eli alemman majurin tai alimajurin komppaniaksi. Vuoden 1776 rykmentin luettelon mukaan ovat rusthollit nimenneet renki Mats Munterin varamiesrakuunaksi²²⁹. Rakuunana nro 94 toimi vuosina 1779 ja 1785 Johan Munter²³⁰.

Ruotusotilaat ja rakuunat perheineen ovat muodostaneet merkittävän osan Karhian ja Kankaanpään tilattomasta väestöstä ja itsellisistä 1700-luvulla. Karhian ja Kankaanpään ruodut ja rusthollit varustivat tai olivat mukana varustamassa 1700-luvun lopulla seitse-

²²³ Nurminen 1970, 190-194; T. Salminen 2007, 449-453.

²²⁴ Screen 2007, 46-50.

²²⁵ KA/MMHA A48 3/4-10 1772; MML/ARKKI, 319 2:2 1791.

²²⁶ SSHY, Porin läänin jalkaväkirykmentin pääkatselmusluettelo 1702-1728.

²²⁷ SSHY, Porin läänin jalkaväkirykmentti Luetteloita 1786-1786.

²²⁸ Sarmiala 2010.

²²⁹ SSHY, Henkirakuunarykmentin luetteloita 1776.

²³⁰ SSHY, Henkirakuunarykmentin pääkatselmusluettelo 1779, SSHY, Henkirakuunarykmentin pääkatselmusluettelo 1785.

mää ruotusotilasta, kolmea varamies ruotusotilasta, kahta rakuunaa ja yhtä varamies rakuunaa. Kylien talot olivat siis mukana yli kymmenen sotilaan ja heidän perheensä elättämisessä. Sotilaista on saattanut muodostua kylien alueella noin seitsemän ruokakuntaa ja rakuunoista kaksi tai kolme ruokakuntaa. Näiden lisäksi kylien alueella on oletettavasti ollut muutamia eläkkeellä olevia sotilaita sekä sotilaiden leskiä. Ruodun tai rusthollin muodostaneiden talojen ja maankäytön välillä on havaittavissa selkeitä yhteyksiä, joita esitellään seuraavissa kappaleissa. Oheisessa taulukossa on esitetty ruodut ja niihin kuuluneet talot 1700-luvulla.

Sotilaan numero	Ruodun talot ja mantaalit, pääkatselmusl. 1702-1728			Mantaalit yhteensä	Sotilaan sukunimi	
	Karhia	Kankaanpää	Muut		1720	1785
63		Heikkala (1/2)	Pyhäjoki (1/2), (1/2)	1,50	Mattlin	
81		Torkkeli (3/4), Seppä (2/3), Yski (1/2)		1,92	Svänsk	Malmberg
82	Kossila (1/3)	Sipilä (1/2), Martti (1/2)		1,33	Sioyerdahl	4. Korpraali, Krona /Gyllenberg
83	Ääri (1/2), Mikkela 5/12, Eskola (3/8)			1,29	Esberg	Essberg/Holberg
84	Poti (1)		Yttälä (5/8)	1,63	Ytterberg	Ytterberg
85	Jaakkola (1/3)		Wellinkylä (1/2), (1/2)	1,33	Torftig	Torftig
86	livari (5/8)		Pehula (5/8), (5/8)	1,88	Stält	Stält

Varamiehet 1786 luettelon mukaan			Sotilaan sukunimi 1786	
41 (81, 82)	Kossila	Torkkeli, Seppä, Yski, Sipilä, Martti		Qvick
42 (83, 84)	Ääri, Mikkela, Eskola, Poti	Yttälä (1)		Lom
43 (85, 86)	Jaakkola, livari	Wellinkylä (2), Pehula (2)		Mört

Rakuunat	Kankaanpää	Rakuunan nimi 1775	1779	Rakuunan nimi 1785
94	Rantala, Pryhti ja Hemmi	Sigred Bergros	Munter	Munter
95		Vacant eli vapaa	Lillieforst	Lilliefors
Varamies			1776 Munter Mats (renki)	

Kuva 26: Taulukko Karhian ja Kankaanpään 1700-luvun sotilasruoduista ja rusthollin rakuunoista. ²³¹

Vuodesta 1812 lähtien Köyliöstä vapaaehtoisesti sotilaksi värvätyt miehet kuuluivat Turun jääkäriyrykmentin Huittisten komppaniaan vuoteen 1830 saakka. Vanhan ruotujakolaitoksen pohjalta ruvettiin 1850-luvulla perustamaan tarkk'ampujapataljoonia uudelleen, joiden miehet koottiin vuonna 1854 sodan alkaessa Turun tarkk'ampujapataljoonan ja vuonna 1855 perustettuun Porin pataljoonaan. Köyliö kuului Turun pataljoonan 1. komppaniaan. Tämä ruotujakolaitos lakkautettiin 1868 ja yleensä sotilastorpat huutokaupattiin.

232

²³¹ SSHY, Porin läänin jalkaväkirykmentin pääkatselmusluettelo 1702-1728; SSHY, Porin läänin jalkaväkirykmentin pääkatselmusluettelo 1785; SSHY, Porin läänin jalkaväkirykmentti Luetteloita 1786-1786; SSHY, Henkirakuunarykmentin luetteloita 1776; SSHY, Henkirakuunarykmentin pääkatselmusluettelo 1779; SSHY, Henkirakuunarykmentin pääkatselmusluettelo 1785.

²³² Miettinen 2014, 284-285.

4.5.2 Ruokakunnat Karhialla ja Kankaanpäässä vuonna 1790

Asuinpaikkojen määrää isojaon hetkellä arvioidakseni olen käynyt läpi vuosien 1785-1790 rippikirjan Karhian ja Kankaanpään kylien sekä niiden kylien osalta, joiden kanssa kylillä on yhteinen ruotusotilas. Tekemääni yhteenvedoon huomioin ainoastaan perheelliset henkilöt. Yksinäisiä itsellisiä kuten osaa leskistä en ole huomioinut. Tarkasteluajan kohta rajoittui rippikirjan loppuvuosiin 1788-1790, joten olen huomioinut osan näinä vuosina kuolleiden sotilaiden perheistä. Saman maakirjatalon useampia sukupolvia en huomioinut, jollei niistä toista sukupolvea ole merkitty selkeästi varsinaisen talon ulkopuolelle. Eri asuinpaikoiksi tulkitsemiani ruokakuntia sain tarkastelussa yhteensä 51 kappaletta, joiden jakaantuminen eri yhteiskuntaluokkiin on esitetty seuraavan sivun kaaviossa.²³³ Vuoden 1790 henkikirjan perusteella arvioin ruokakuntia olleen vähintään 47 kappaletta²³⁴.

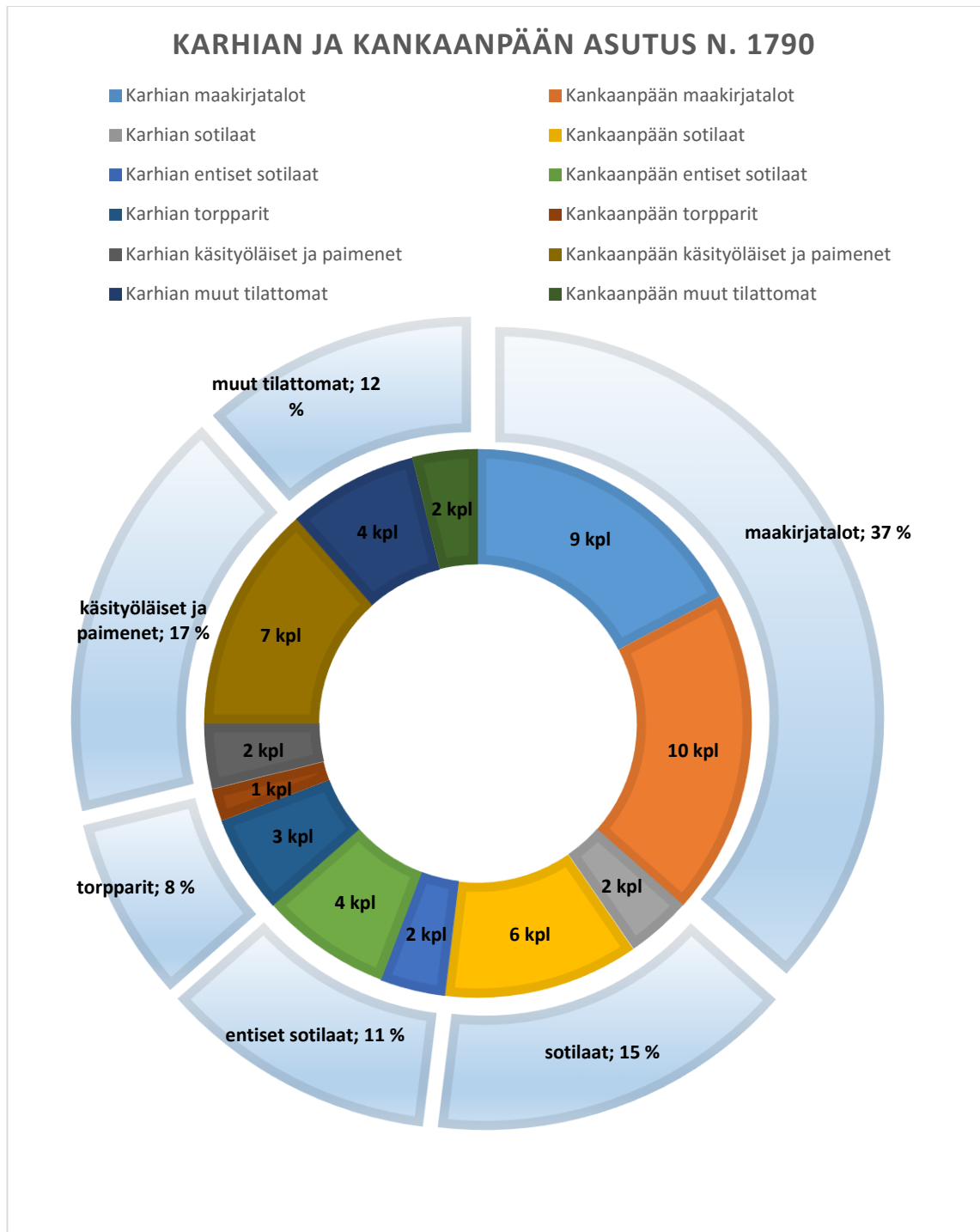
Tarkastelun perusteella voidaan todeta ruotusotilaiden nro 84., 85. ja 86 sekä varamiehen nro 43. asuneen tutkimusalueen ulkopuolella Vellinkylässä, Yttilässä tai Pehulassa. Ruotusotilaat nro 81. ja 82., varamies nro 41. sekä rakuunat nro 94. ja 95. että varamies rakuuna asuivat Kankaanpäässä. Näiden kuuden sotilaan lisäksi Kankaanpäässä asui 4 entistä sotilasta tai sotilaan perhettä. Ainostaan ruotusotilas nro 83. ja varamies nro 42. ovat asuivat Karhian Pinomäellä, jossa asui lisäksi kaksi entistä sotilasta. Varsinaisia torppia olivat Antila, Palonummi ja Korpela Karhialla ja Mårtensson Kankaanpäässä. Käsityöläisten, itsellisten ja mäkitupalaisten asutusta oli sotilaiden ja torppien lisäksi Karhialla kuusi ja Kankaanpäässä yhdeksän ruokakuntaa. Näistä kaksi oli myllärien ja kaksi paimenten. Kankaanpäässä oli myös seppä, räätäli ja suutari. Talonpoikaisia ruokakuntia oli Karhialla yhdeksän ja Kankaanpäässä kymmenen.

Tavoitteeni oli paikantaa näistä arvioimistani 51 asuinpaikasta mahdollisimman moni isojakokartoilta tai näitä aiemmista kartoista. Isojakokartat on tehty kantatilojen maanjakokartoiksi, joten tilattoman väestön asuinpaikkojen merkitseminen on toissijaista ja puutteellista²³⁵. Tämä teki tilattoman väestön asuinpaikkojen tunnistamisen ongelmalliseksi. Aineistoja analysoimalla tunnistin seuraavan kartan mukaiset 46 asuinpaikkaa, joista kahdeksan torpan sijaintia on epävarmoja. Isojakojen toimitusasiakirjat ovat olleet pääasiallinen lähteeni asuinpaikkojen tunnistamiseksi.

²³³ KSRK, Rippikirja 1768-1790.

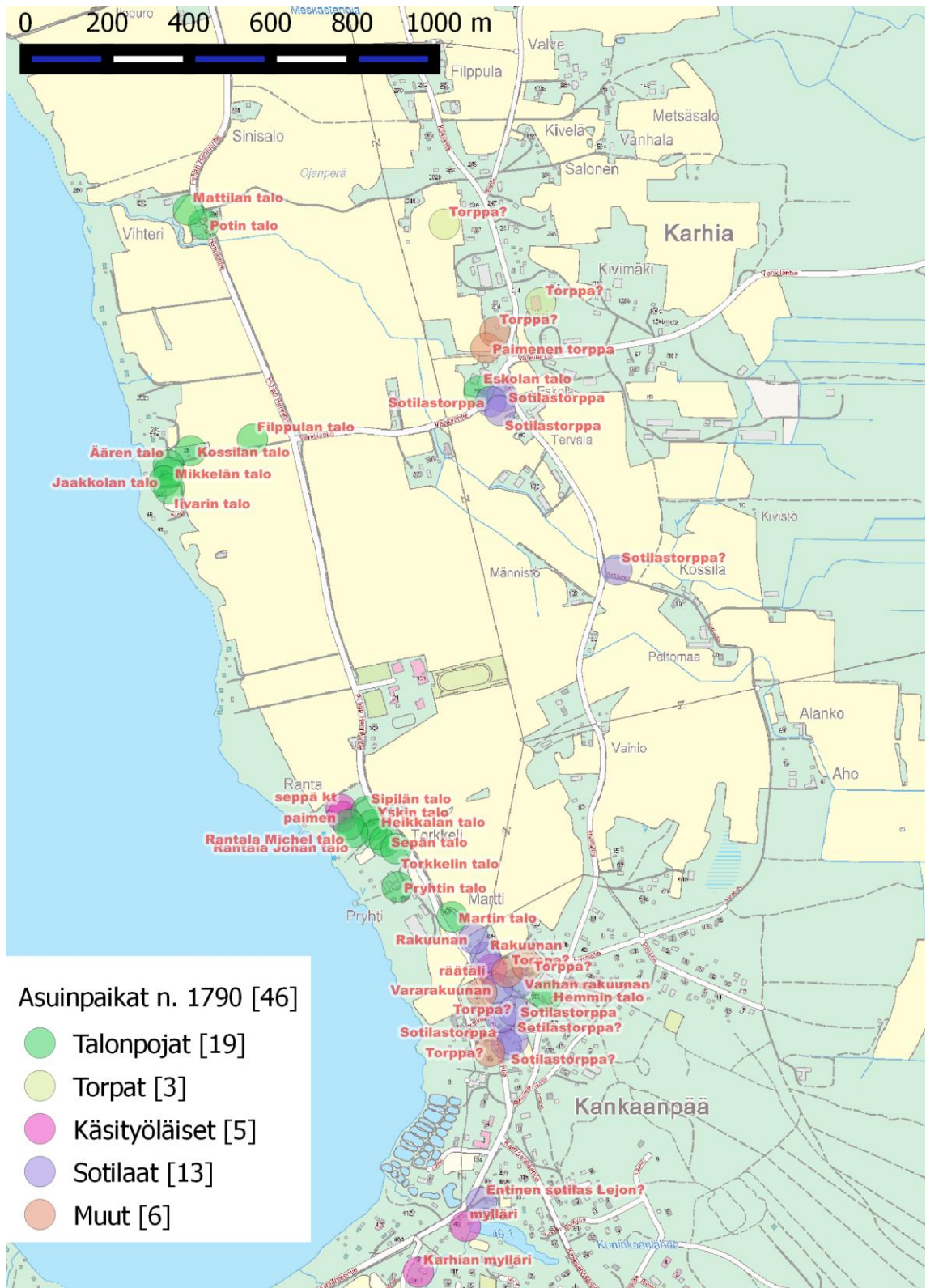
²³⁴ KA, Henkikirja 1790 (VA 7763), 593-595.

²³⁵ L. Lehtinen 2005, 50

Kuva 27: Kaavio Karhian ja Kankaanpään ruokakuntien jakautumisesta eri yhteiskuntaluokkiin vuoden 1790 paikkeilla. Merkittävimmän yhteiskuntaluokan muodostivat maakirjatalojen talonpojat, joiden ruokakuntiin saattoi kuulua useampia sukupolvia ja palkollisia. Ruotosotilaiden ja entisten sotilaiden perheet olivat alueen toiseksi suurin ruokakuntaryhmä. Varsinaiset torpparit olivat vielä sangen harvinaisia. Maakirjatalojen ruokakuntien lukumäärä on varsinaista talolukua suurempi, koska Karhian rälssitalossa oli Potin ja Filppulan ruokakunnat. Lisäksi Kankaanpään Rantala oli halkaistuna kahdelle eri viljelijälle. Käsityöläisiin ja paimeniin olen ottanut mukaan myös vanhoiksi tai entisiksi käsityöläisiksi mainitut ruokakunnat.²³⁶

²³⁶ KSRK, Rippikirja 1768-1790.

Kuva 28: Tutkimusalueen asuinpaikkoja 1790-luvun vaihteesta. Talonpoikaistalot vielä pääosin vanhoilla kylätonteilla. Ylisentien varressa sijaitseva Palonummen torppa jäänyt kartan ulkopuolelle. Mittakaava 1:15 000. Talonpoikaisten asuinpaikkojen tunnistaminen on ollut helpointa. Suurin osa sotilaiden ja käsityöläisten asuinpaikoista käy kartta-aineistosta myös selkeästi ilmi. Torpparien ja itsellisten asuinpaikkojen tunnistaminen ja sijainnin arviointi on vaatinut karttojen, toimitusasiakirjojen, rippikirjojen ja henkikirjojen tietojen yhteensovittamista ja vertailua.²³⁷

²³⁷ MML Taustakarttasarja 2014.

4.5.3 Karhian Pinomäki

Karhian nykyinen kyläraitti sijaitsee pääosin Pinomäessä Karhiantien ja Vankilantien varressa. Alueelle on ollut jo ennen isoajakoa mäkitupia, sotilastorppia ja torppia. Isojaon toimituskartassa alue on pääosin nimetty tervahaudan nummeksi, joka on jyvitetty joutomaaksi, josta johtuen se on jäänyt toimituksessa vähäiselle tarkastelulle. Eskola talo on siirretty alueelle vuoden 1784 paikkeilla, Jaakkolan ja Äären talot 1890-luvulle mennessä. Filppulan talo on saattanut siirtyä alueelle jo 1700-luvun lopulla rippikirjojen perusteella, mutta kuitenkin viimeistään 1890-lukuun mennessä.

Vuonna 1772 Iivarin talon kruununtalille on tullut uusi isäntä Eurajoelta ja vanha viljelijä perheineen on muuttanut Karhian Pinomäelle ²³⁸. Iivarin vanha viljelijä perheineen on perustanut Pinomäen Korpelan ²³⁹, jonka Salminen on tulkinnut torpaksi ²⁴⁰. Rippikirjojen perusteella tämä epäonninen perhe ei ole perustanut torppaa vaan asettuneet köyhän itsellisen asumukseen. Vanhasta isännästä oli tullut sokea kirkonköyhä, jonka pojista toinen oli höperö ja toinen halvaantunut kirkonköyhä. ²⁴¹

Kyläsuo on merkittävästi ympäröiviä alueita alavampi Karhian talojen kotiniitty. Kyläsuon umpiaita sijaitsee kylävainion ja Pinomäen välissä Ojamyllyn pohjoispuolella ojien ja purojen yhtymiskohdassa. Isojakoasiakirjojen perusteella Kyläsuon pohjoinen osa on ollut isona yhtenäisenä aidattuna niittynä, kun taasen eteläisessä osassa on useampia aitauskia, joista osa hakoja ja osassa yksittäisten talojen raivioita ja niittyä. Tämä alue on raivattu kokonaisuudessaan pelloksi vasta isojaon jälkeen.

Karhian sotilastorppien sijainti on esitetty ainoastaan vuoden 1772 kartoituksessa Kyläsuon umpiaidan itä- ja Ojamyllyn umpiaidan länsipuolella. Umpiaitojen aitalinjan ja peltopalstojen muodot eivät ole vuonna 1791 suoritettuun isojakoon mennessä juuri muuttuneet. Hyödynsin näitä maastokuvia, kun asemoin vuoden 1772 kartan Karhian alueelta. Asemoitu kartta osoittaa sotilastorppien sijainneen nykyisten Vankilantien ja Karhiantien risteysalueen länsipuolella pääasiassa Eskolan talouskeskuksen läheisyydessä osin Mikkälän talon tervahaudan palstan rajan tuntumassa, kuten oheinen yhdistä-

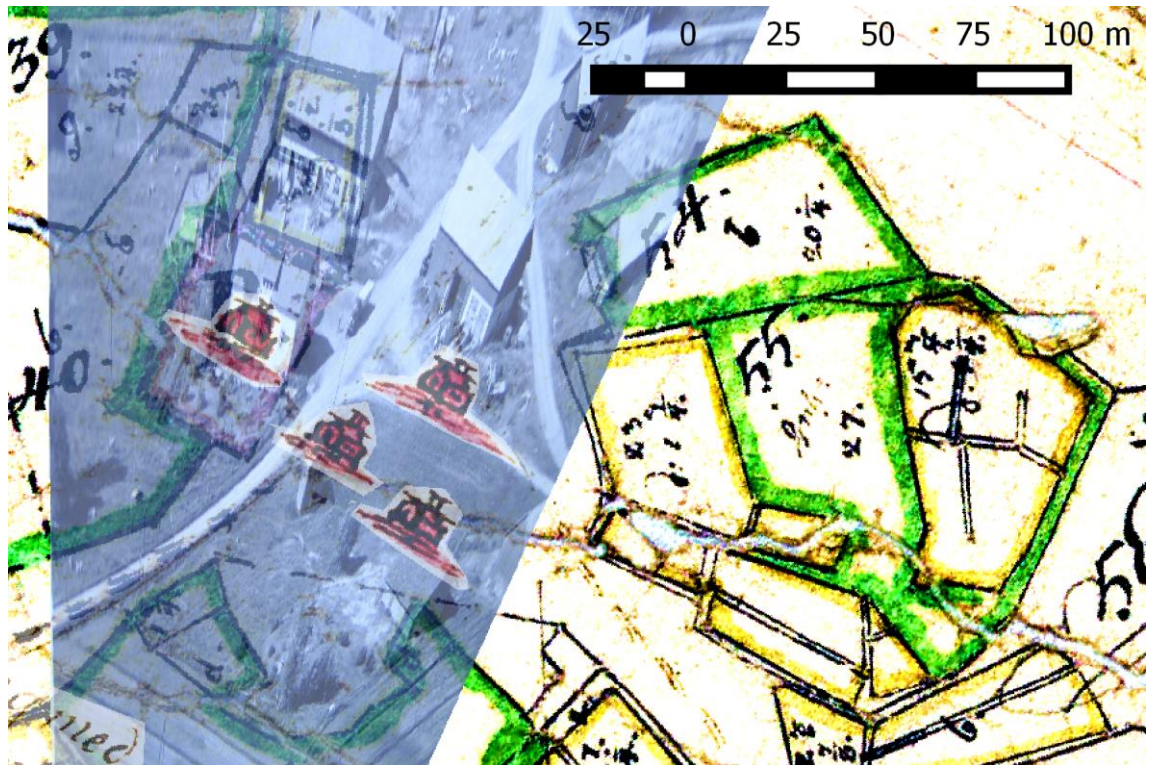
²³⁸ KSRK, Rippikirja 1768-1790, aukeama 37. Pinomäki merkintä on tehty tekstin sijainnin ja musteen muusta tekstistä erovan laadun perusteelle eri aikaan kuin muut aukeaman merkinnät.

²³⁹ KSRK, Rippikirja 1785-1790, aukeama 141.

²⁴⁰ V. Salminen 1969, 210.

²⁴¹ KSRK, Rippikirja 1803-1808, aukeama 101.

mäkuva osoittaa. Kartoituksia vertaamalla voidaan todeta sotilaiden raivanneen uusia peltoilkkuja muun muassa Karhiantien itäpuolelle. Isojaon toimitusasiakirjoissa peltoja ei ole aina nimetty sotilaiden vaan näiden ruotuun kuuluvien talojen yhteiseksi nautinnaksi.

Kuva 29: Yhdistelmäkuva Karhian sotilastorppien ja Eskolan tontin (B) alueelta. Mittakaava 1:1500. Pohjakarttana isojaontoimituskartta. Punaiset sotilastorpat vuoden 1772 asemoidusta kartasta. Ilmakuva 1950-luvun lopulta asemoitu rakennusten kulmien perusteella. Kuvassa etualalla Mikkkelän tervahauta ja riihi sekä olettamani Ruthin sotilastorppa nro 83 Mikkkelän ja Eskolan rajalla. Tätä aluetta kutsutaan edelleen Ruutin tontiksi. Eskolan riihi (54.) isojaon kartoituksen 1788 mukaisella paikallaan. Karhiantien itäpuoliset pellot sotilaiden raivaamia.²⁴²

Ruutusotilaan nro 83 varustivat Äären, Mikkkelän ja Eskolan talot. Rykmentin vuoden 1785 pääkatselmusluettelon mukaan ruutusotilaana toimineen Jörän Hinrichson Esbergin tilalle ruutusotilaaksi on tullut Abraham Holberg²⁴³. Henrich Ruth on ottanut ruutusotilaan paikan vuoden 1789 pääkatselmusluettelossa²⁴⁴. Jöran Esberg on ruutusotilaiden vaihtumisesta huolimatta jäänyt asumaan Karhian Pinomäelle, jossa hän kuoli 66 vuotiaana 26.2.1800²⁴⁵. Ruotu on siis antanut Esbergin jäädä viettämään eläkepäiviään Karhialle, mutta kirkonkirjat eivät kerro, saiko hän jäädä perheineen asumaan vanhaa sotilastorppaansa.

Vuosien 1889-1898 rippikirjassa Ruthin torppa on Mikkkelän talon rippikirjoissa, mutta torpan päälle on korjattu sen kuuluvan Eskolan talon maihin²⁴⁶. Syynä muutokseen on

²⁴² KA/MMHA A48 3/4-10 1772; MML/ARKKI, 319 2:2 1791; Ilmakuvan omistaa Raili Kaunisto.

²⁴³ SSHY, Henkirakuunarykmentin pääkatselmusluettelo 1785.

²⁴⁴ SSHY, Porin läänin jalkaväkirykmentin pääkatselmusluettelo 1788-1795.

²⁴⁵ KSRK, Rippikirja 1797-1802, aukeama 101.

²⁴⁶ KSRK, Rippikirja 1889-1898, aukeama 141.

toiminut vuonna 1895 valmistunut Isojaon täydennys, jonka yhteydessä on rakennettu rajapyykit 652 ja 653 Mikkilän tervahaudan palstan ja tiemaata sisältävän Eskolan talon talouskeskuksen välille. Tämän perusteella voidaan vuoden 1772 kartan asemointiani pitää paikkansa pitävänä. Torppaa asusti 1800-luvun lopussa sotamies Henric Ruthin pojantyttärenpoika perheineen. Paikkaa kutsutaan vieläkin Ruutin tontiksi.

4.5.4 Vihteri

Karhian kylän karjakujan pohjoispuolisen kotivainion nimi on Vihterin vainio, joka rajautuu idässä Kyläsuohon, etelässä Pihlajatiehen ja Vankilantiehen, lännessä Köyliönjärveen ja pohjoisessa Vihterinojaan. Vihterinojan pohjoispuolella sijaitsevat entiset Vihterin umpiaidat lännessä ja Liutanan umpiaidat idässä. Vuoden 1736 kartta rajautuu Vihterinojaan, jonka pohjoispuolelle on merkitty Karhian kylän omistuksia, joten alueella on todennäköisesti jo tuolloin ollut peltoraivioita tai laidunta. Vihterin ja Liutanan umpiaidat on kartoitettu ensimmäisen kerran vuonna 1772, jolloin alueella on sijainnut Jaakkolan, Mikkilän, Kossilan, Eskolan ja Äären talojen uudisraivioiden lisäksi linda eli pieni ke-santo, niittyjä ja Karhian sotilaiden peltolohkoja.

Vihterin nimelle en ole löytänyt selitystä. Oletan nimen olevan ensisijaisesti ojan ja toissijaisesti siihen rajautuvien maa-alueiden nimi. Joukahainen sanastotietokannan mukaan Wichter on sukunimenä käytetty erisnimi ²⁴⁷. Ensimmäinen Vihterin nimelle perustuvan merkinnän olen löytänyt vuoden 1772 kartasta, jossa Vihteriin on merkitty ”Vichter och Luitanen Täppor”. Kartan selosteessa Vihteristä käytetään muotoa ”Wechterin /Wechtarin umbiaita”. Vihteri saattaa olla muunnos germaanisten kielien ruotsin sanasta Väktare ja saksan sanasta Wächter, joka tarkoittaa vartijaa tai suojelijaa ja jota käytetään Wechterin ja Wichterin lailla Saksassa sukunimenä. Epävarma suojelija-merkitys saattaisi viitata Yttilän Ottassa sijaitsevaan vanhaan kalmistoon ja hiiteen.

Potin talo on siirtynyt alueelle arviolta vuonna 1782. Jaakkolan Mattilan talo on ollut alueella ainakin 1780-luvulta vuoteen 1897. Mattilan talon ja Potin talojen sijainta käy ilmi 1791 isojakokartasta. Mattilan talotontti jää vuoden 1772 kartan tien itäpuolelle alueelle, johon tässä kartassa ei ole merkitty mitään. Mattilan talo on saattanut olla tällä paikalla jo kartan tekohetkellä, koska kartoitus on tehty ensisijaisesti pelloista ja siitä puuttuu

²⁴⁷ Joukahainen, www-pohjainen suomen kielen sanastotietokanta.

myös muita asuinrakennuksia. Vihteriin on merkitty isojaossa Mattilan riihitontti. Mattila on vuonna 1897 siirretty maakirjatalona Vuorenmaihin ²⁴⁸, mutta oletettavasti tilakeskus Vihterissä on säilynyt ja muuttunut Leppälän torpaksi.

4.5.5 Ojamyllyn umpiaita

Ojamyllyn umpiaidan nimi viittaa alueella sijainneen myllyn. Alue mainitaan ensimmäisen kerran vuoden 1772 kartassa, jossa alueella sijaitsee lukuisia umpiaitoja. Vuoden 1791 isojaossa Ojamyllyn umpiaidat jaetaan Eskolan, Mikkilän ja Kossilan talojen kesken. Isojakokartan (Kuva 31) merkinnät 49-53, 59-61 on nimetty ”aja myllynumbiaita”.

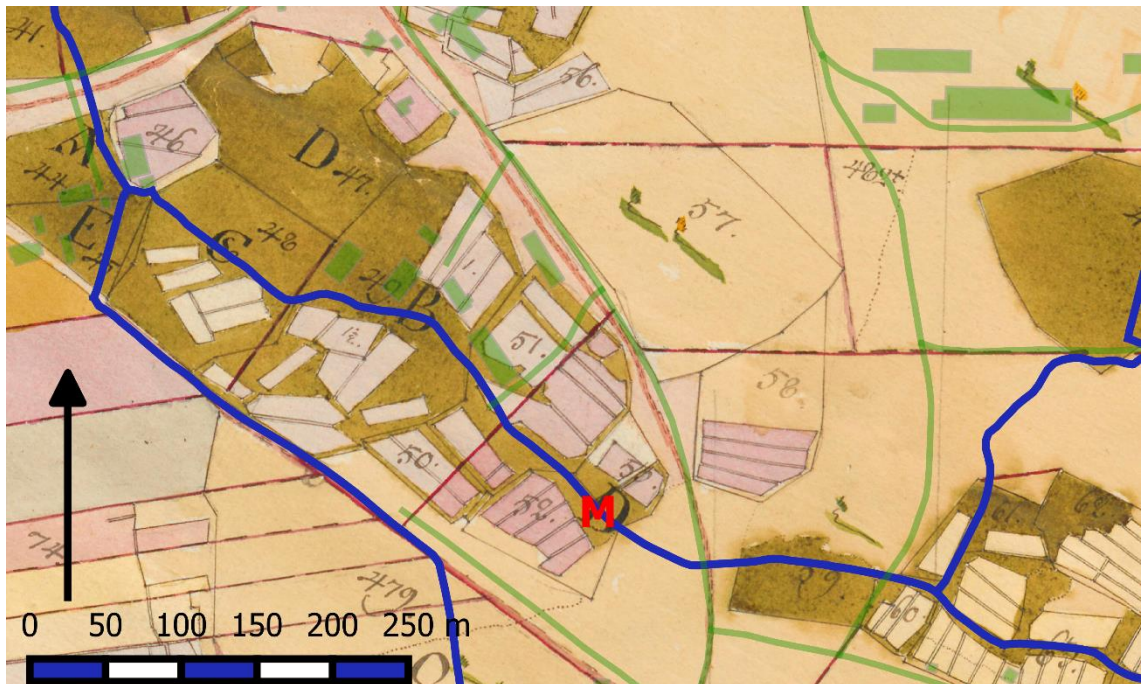
Kuva 30: Mahdollinen ojamyllyn paikka. Vasen kuva 14.4.2013 ojan penkalta yläjuoksulle. Oikea kuva 24.4.2016 sama kohta ojan vastarannalta kivittömältä alajuoksulta. Pohjamaa alueella lustosavea ja pellon muokkauskerros hietaa.

Ojamyllystä ei ole mainintaa vuoden 1585 myllyluettelossa²⁴⁹, eikä myllyä ole esitetty kartoissa. Umpiaidan nimi on toistaiseksi ainoa viittaus myllyn olemassa oloon. Huhtikuussa 2013 suorittamassani maastotutkimuksessa oli ojassa vain yksi kivikkoisen kohta. Mikkilän talon lohkon puolivälissä. Kohta on isojakokartassa (Kuva 31) D kirjaimen kohdilla. Oja perattiin vuoden 2015 syksyllä ja maaliskuussa 2016 maastotutkimuksissani osoittautui kivikkoisia kohtia myös kaksi yläjuoksulta. Maastossa ei ollut havaittavissa kivikkoisuuden lisäksi kulttuurijätteitä. Oletettavasti kivikkoisen kohta on puromylyn paikka ja kaksi ylempää siihen liittyviä patorakennelmia. Oja on muodoltaan puromainen ja noin 1,5 metriä syvä verrattuna ympäröiviin peltoihin. Se on soveltuva kotitarpeisen puromylyn käyttämiseen. Oletettavasti mylly on lakkautettu viimeistään Ku-

²⁴⁸ KA/MMHA A48 4/3-9 1899.

²⁴⁹ KA, Turun, Kokemäenkartanon ja Hämeen läänien myllyluettelo 1585 (VA 127).

ninkaanlähteen laskupuroon 1600-1700-luvun vaihteessa rakennetun Karhialaisten myllyn valmistuttua. Vuonna 1625 määrätty myllytulli²⁵⁰ on saattanut aiheuttaa myös myllyn katoamisen jo tätä aiemmin.

Kuva 31: Ojamyllyn umpiaidan alue vuoden 1791 isojakokartassa. Mittakaava 1:5000. Peltolohkojen kuviot vastaavat hyvin vuoden 1772 karttaa, jossa alueen läpi kulkeva ojakin on kartoitettu. Myllyn potentiaalinen paikka esitetty M-kirjaimella. Karttaan korostettu nykyiset ojat ja vihreällä tiet ja rakennukset.²⁵¹

Kuva 32: Ojamyllyn umpiaita vuonna 1772. Taustalla vuoden 2014 pohjakartta. 1:5000. Kuvan vasemmassa reunassa on kylävainion päätyaita ja vasemmassa yläkulmassa sotilastorppien alue.²⁵²

²⁵⁰ T. Salminen 2007, 505.

²⁵¹ KA/MMHA A48 3/11-32 1791; MML Maastokartta 2016.

²⁵² KA/MMHA A48 3/4-10 1772; MML Taustakarttasarja 2014.

Vuoden 1772 kartan selosteen mukaan nykyisen Alankotien alussa olisi sijainnut sotilastorppa Sipilän aitauksessa, joka on merkitty oheisessa kartassa tunnisteella 6.m.. Tämä saattaa olla sama Reinin sotilastorppa, joka on ostettu vuonna 1918 Kossilan maalta Tuiskulaan siirrettäväksi Frans Laivasen taloksi ²⁵³. Tässä umpiaidassa sijainnut Sipilän aitaus on ainoa havaitsemani Kankaanpään talon maa-ala jakokunnan pohjoisosassa sijaitsevalla muutoin Karhian kylän taloille kuuluvalla osuudella. Sipilän aitaus siirtyi isojaossa Karhian Mikkelän talolle, joka kuului vuodesta 1894 lähtien Vilho Kossilalle.

4.5.6 Plassinpalsta ja Santamaa

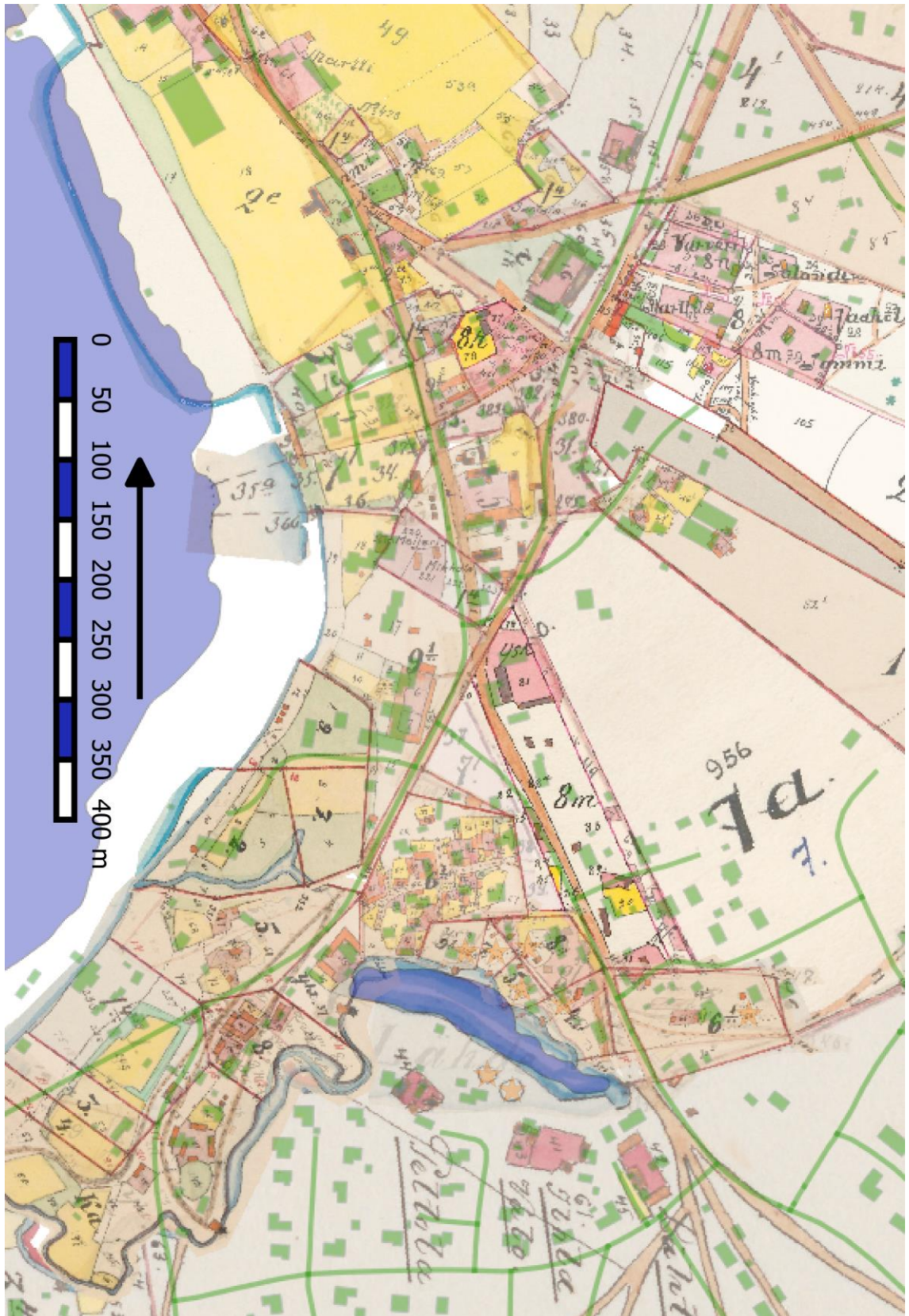
Kankaanpään kylän etelä- ja itäpuolella sijaitsee Plassinpalsta ja Santamaa eli Sandmaa, jotka jäivät pääosin isojaossa kylien yhteismaiksi. Alue jaettiin lopullisesti vuosina 1843 ja 1899 yhteismaiden jakotoimituksissa. Tällä kuivalla kankaalla harjujakso yhtyy Köyliönjärveen muodostaen laajan hiekkaisen alueen, jolla sijaitsee mm. Kuninkaanlähde ja Kankaanpään nykyinen asemakaavoitettu taajama. Noin neljännes alueesta kuuluu Karhian kylälle. Alue koostuu Kaltinhakasta, Karjasannasta, Tervahaudan, Lätikön ja Myllärien palstoista.

Karhiantien itäpuolinen osuus alueesta on toiminut ajoittain Ruotsin armeijan harjoitusalueena jättämättä kiinteitä jälkiä maisemaan. Harjoitusalueena toiminen lienee edellyttäneen alueelta tiettyä avoimuutta. Venäjän vallan aikana Karhiantien läheisyyteen muodostui lukuisia mäkitupia. Karhiantien länsipuolisella alueella sijaitsi lukuisia sotilastorppia jo 1700-luvulla, jonka lopulla myös Hemmin talouskeskus siirtyi tänne. Sepän talon talouskeskus siirtyi mäkitupien lomaan 1800-luvun puolivälissä. Heikkalan ja Yskin talouskeskukset siirtyivät samoihin aikoihin hitusen etelämmäs teiden risteykseen hieman väljemmälle osuudelle aluetta.

Kuninkaanlähteen ympäristössä sijaitsi myllärien asuntojen lisäksi lukuisia mäkitupia ja itsellisten asuntoja sekä Kankaanpään talojen tervahaudat ja mylly. Alueella sijainnut myös Karhian vesimylly Sarontien pohjoispuolella. Kuninkaanlähteen purouoma on ollut padottuna sen myllypadoksi Sarontien ja Kuninkaanlähteen väliltä. Karhialaisten myllyn perustamislupa on saatu vuonna 1696 kuninkaan privilegiokirjalla ²⁵⁴. Mylly esiintyy Kankaanpään vuoden 1707 kartassa ja on samalla sijainnilla vuoden 1905 Senaatinkartassa. Karhialaisten mylly on purettu 1900-luvulla.

²⁵³ Tuiskulan torppareita ja itsenäistä isäntäväkeä 2013, 310.

²⁵⁴ Kaatonen 2014, 42.

Kuva 33: Plassinpalstan ja Kuninkaanlähteen seutua 1900-luvun alkupuolella. Mittakaava 1:5000. Kartta koostettu uudistuskartoista. Vuoden 2015 tiestö ja rakennuskanta esitetty kartassa vihreällä ja Köyliönjärvi ja Kuninkaanlähteen sinisellä. 1800-luvun lopulla alueelle siirtynyt Heikkala (9^e) on ollut vielä 1900-luvun alussa mies- ja karjapihaan jaettuna umpipihaisena rakennusryhmänä. Heikkalan paikalla nykyisin palvelutalo ja liikerakennus, jonka yhteydessä säilynyt osa Heikkalan päärakennusta. Kuninkaanlähteen ympäristön tervahaudat korostettu karttaan tähdillä.²⁵⁵

²⁵⁵ MML Maastokartta 2016; KA/MMHA A48 3/xx ja 4/xx uudistuskartat vuosilta 1897-1959.

Kuva 34: Kuninkaanlähteen seutua n. 1910. Kuvaussuuntana lounas. Lähteen etelärannalla kaksi tervahautaa, joista toisen halssinsuu erottuu keskellä kuvaa. Pohjoisrannalla on sijainnut 6 tervahautaa. Tervanpoltto ja karjatalous pitäneet maiseman avoimena. Kuvan tekstit uudistuskarttojen perusteella. Kuvaaja K. E. Klint, Pori, Lähde: Köyliön valokuvat -arkisto/Jaakko Ojala. Kuva löytyy myös Satakunnan museon kuva-arkistosta (3748).

4.5.7 Tervahaudat

Tervahautoja on sijainnut tutkimusalueella Kuninkaanlähteen rantamilla ja Karhian Pinomäessä. Kankaanpään kylän Kuninkaanlähteen tervahaudat esiintyvät jo vuoden 1707 kartassa, jossa on maininta tervaruukin paikasta Kuninkaanlähteen vieressä ²⁵⁶. Vuoden 1899 isojaon yhteismaiden jakokartassa on Kuninkaanlähteen rantamille esitetty kuuden tervahaudan sijainnit. Nämä tervahaudat on jaettu talojen nro 4-9 kesken, jolloin aikanaan rusthollin muodostaneet Rantalan, Pryhtin ja Hemmin talot ovat jääneet ilman tervahautoja. ²⁵⁷ Kuva-arkistojen mukaan Pryhtin ja Hemmin taloilla on myös ollut tervahaudat. Hemmin 1912 lohkomiskartassa on Kuninkaanlähteen etelärannalle merkitty kaksi ympyrää, jotka ovat Hemmin ja ilmeisesti Pryhtin tervahaudat ²⁵⁸. Kankaanpään tervahaudat ja Kuninkaanlähteen ympäristöä myllyineen ja asutuksineen 1900-luvun alussa on esitetty kartassa edellisessä alaluvussa.

Karhian Pinomäen alue on isojaon toimituskartassa nimetty tervahaudan nummeksi ²⁵⁹. Karhian tervahautoista on Mikkilän ja Eskolan tervahaudat sijainneet nykyisen Karhiantien ja Vankilantien risteysalueen läheisyydessä, Mikkilän alueen eteläpuolella ja Eskolan alueen pohjoispuolella. Molemmat tervahaudat ovat tuhoutuneet. Muiden Karhian talojen osalta en ole löytänyt viittauksia tervahautoihin. Satakuntalainen osakunta on tehnyt 1961

²⁵⁶ KA/MMHA A48 3/1-2 1707.

²⁵⁷ KA/MMHA A48 3/88-91 1899.

²⁵⁸ KA/MMHA A48 3/106-109 1912.

²⁵⁹ MML/ARKKI, 319 2:2 1791. Karttamerkintä 600 Terfva Haudan Nummi

Köyliöön kotiseuturetken, jonka haastattelukertomuksissa yhtenä aihepiirinä on ollut tervanpoltto Köyliössä. Tämä Köyliön kotiseutuarkistossa ja Satakunnan museossa säilytetävää tutkimusaineisto ei valitettavasti soveltunut tässä tutkimuksessa hyödynnettäväksi.

Tervanpoltto on suoraan ja epäsuorasti vaikuttanut tutkimusalueen kehitykseen. Tervanpoltosta maakirjatalot saivat lisätuloja, jotka ovat muun muassa parantaneet alueen veronmaksukykyä. Kyläläiset ovat tehneet tervanmyynnin vuoksi muita talonpoikia useampia kaupunkimatkoja. Sen voidaan katsoa lisänneen myös kyläyhteisöjen yhteisöllisyyttä polttotapahtuman lisäksi kylän metsien käytöstä sopimisen kautta ja tarjonnan työtä tilattomalle väestöryhmälle. Vuosisatoja jatkunut tervanpoltto on jättänyt nyt hävinneen jälkensä kylien metsiin, joissa jatkuvat tervaspuiden koloamiset ja tervahaudan tiivistämiseen tarvittavien sammalten keräys on muodostanut erityislaatuisen kulttuurimaiseman. Saattavatpa isojaossa joutomaiksi luokitellut tervahaudannummi eli Pinomäki ja Plassinpalsta olla tervahaudoista karanneiden maastopalojen aikaansaannoksia.

5 Johtopäätökset

5.1 Jälkiä menneisyydestä

Huomionarvoista tutkimusalueessa on inventoitujen muinaisjäännösten ja historiallisen ajan kulttuuriperintökohteiden miltei totaalinen puuttuminen. Varhaisimmat kirjalliset lähdemaininnat kylistä ovat peräisin jo vuoden 1392 käräjiltä. Oletettavasti Kankaanpään kylä on tuolloin ollut vähintään kymmeniä vuosia vanha, ellei satoja ja kantakylä Karhia vähintään sata vuotta Kankaanpään kylää iäkkäämpi. Tutkimusalueen voidaan olettaa olleen vähintään 1000 vuotta osin asuttuna ja viljeltynä. Pitkästä ajanjaksosta huolimatta alueelta ei ole kirjattu muinaisjäännöksiä. Viimeisimmän Köyliön muinaisjäännösten inventoinnin tehnyt Esa Laukkanen asui Kankaanpäässä vuonna 1997 inventoinnin teon aikana kirjaamatta Karhian ja Kankaanpään kylien ydinalueelle kohteita.

Löydöttömyys voi johtua alueen sijaitsemisesta harjun reunalla, jolloin kalmistoille ja muille muinaisjäännöksille löytyy runsaasti sijoitustilaa happamasta hiekkamaasta. Toisaalta Yttilän Ottan kalmiston on tulkittu olleen Karhian kylän, joten hautauksia ei ole välttämättä tehty edes asutuksen läheisyyteen. Huomionarvoista on myös alueen aktiivinen maankäyttö, joka on saattanut hävittää jäljet menneistä sukupolvista. Kotivainioiden ulkopuolelta on raivattu viljelyyn 1800-luvun loppuun mennessä siihen soveltuvat alueet, jotka muodostavat noin 500-1000 metriä leveän vyön lännestä rantaan rajautuvien kotivainioiden itä- ja pohjoispuolelle. Kotivainioiden eteläpuolinen Plassinlohkon ja Sannanpään alue on ollut aktiivisessa asumisessa ja sotajoukkojen harjoitusalueena vuosisatoja. Tutkimusalueelta on hankala osoittaa paikkaa, joka ei olisi ollut ihmiskätten muokattavana historiallisella ajalla. Lisäksi alueen vanhat järvenrannat lännessä ovat pääosin tuhoutuneet rantaeroosiossa ja järvenlaskujen jälkeisissä maan muokkauksissa. Sama rantaeroosio on koitellut myös Yttilän Ottan niemellä sijaitsevaa kalmistoaluetta.

Karhian kylätonttia voitaneen pitää hyvin säilyneenä 1600-1800-lukuisena kylätonttina. Alue on pääosin ollut rakentamaton 1800-luvulla tapahtuneesta autioitumisesta lähtien. Tonteilla on havaittu kiinteitä maanalaisia säilyneitä rakenteita ja kylätontin muokkauskerroksessa on havaittu irtolöytöjä. Karhian varhaisempi kylätontti on sortunut järveen 1600-luvulla rantaeroosiossa. Tämän tuhoutuneen asuinpaikan oletan sijainneen vanhan kylätontin läheisyydessä.

Kankaanpään vanhan kylätontin alueella tunnistin muutamia kiinteiksi muinaisjäännöksiksi kelvollisia kohteita ja oletan sen kulttuurikerroksen vahvaksi. Kankaanpään kylätonttia en pidä yhtä merkittävänä kokonaisuutena kuin Karhialaa, koska se on osin edelleen asuinpaikkana ja on laajuutensa vuoksi hajanaisempi. Kylätonttien ulkopuolelta on tunnistettavissa muutamia 1750-lukua vanhempaa asutusta edustavia sotilaan, rakuunan tai käsityöläisen torppien ja mäkitupien paikkoja. Niiden merkittävyys kiinteinä muinaisjäännöksinä vaihtelee kohteittain, koska suurin osa niistä sijaitsee edelleen asutuissa pihapiireissä ja talouspihoilla.

5.2 Tekijöitä kulttuurimaiseman taustalta

Tavoitteenani on ollut selvittää, miten alueen maisema on kehittynyt 1900-luvun alkuun mennessä. Mitkä ovat olleet suurimmat käännekohdat maisemahistorian kannalta alueella? Miten asutus on levinnyt ja vaikuttanut maisemaan alueella? Miten tämä maisema-alue tulisi rajata? Yleistävien tutkimuskysymysten lisäksi olen selvittänyt monia tapahtumia yksittäisten talojen ja jopa talonpoikien tarkastelutasolla.

Rajanveto on tutkimuksessa ollut yllättävän helppoa, koska aina 1900-luvulle asti karja laidunsi takamailla vapaana ja pellot, niityt ja pihapiirit olivat aidattuja eli tarkasti rajattuja. Nämä rajat käyvät ilmi suurimmasta osasta karttoja aitalinjoina ja vanhoista aitalinjoista kertovina maastokuvioina tai maanlaatuina. Osa aitalinjoista on edelleen havaittavissa maastossa aitalinjojen paikoin muuttuessa rajalinjoiksi, teiksi, ojiksi ja pihapiireiksi. Varhaisemmat veroluvut ja muut kirjalliset lähteet voidaan myös sijoittaa ja analysoida laskelmin osin osaksi vanhoja rajauksia.

Tutkimuksessa on käynyt ilmi useita seikkoja, jotka puoltavat Seppo Suvannon väitettä Karhian ja Kankaanpään kylien muodostumisesta samasta alkukylästä. Kylillä on yhteinen vanhimpien peltojen kylävainio ilman väliaitaa. Karhian kylällä on omistuksia ja nautintoja ympäri jakokuntaa, kun taas Kankaanpään kylän omistukset sijaitsevat tiiviimmin yhdessä. Kylillä on omat karjakujat, jotka johtava yhteisille takamaille. Kantakyläksi Karhian osoittavat muun muassa omistukset ja nautinnat, keskellä kylävainiota sijaitseva tiiviimpi kylätontti ja säännönmukaisempi sarkajako. Karhialaisten kahteen lohkoon jae- tuilla kotipelloilla oli vain yksi jakoperä. Kankaanpään kotipellot jakaantuivat neljään aitaukseen, joissa oli yhteensä ainakin neljä jakoperää.

Isojaon vaikutuksia tutkimusalueella ovat peltoalan kasvu kylävainioiden reunamilla, tilakeskusten siirtyminen kylätonttien ulkopuolelle sekä torppien ja mäkitupien määrän

kasvaminen. Isojaossa määriteltyt rajalinjat ovat pääosin säilyneet. Osa näistä rajalinjoista perustuu isojaon teon aikaisiin kylävainion ja sen ulkopuolisten umpiaitojen aitalinjauksiin. Merkittävin yksittäinen isojaossa syntynyt muutos tutkimusalueella on Pyhän Henrikintien linjauksen siirtyminen rantatörmältä nykyiselle paikalleen halkaisemaan kylävainioita.

Kykenin määrittämään keskiaikaisten peltojen sijainnit karttamateriaalin perusteella käyttäen apuna 1700-luvun jyvityksiä ja tarkastelemalla sarkajaon kuviointia. Rantaerosio on hävittänyt noin neljänneksen varhaisemmista pelloista ja johtanut tielinjauksen siirtämiseen kylävainion keskelle. Toimituskarttojen ja -asiakirjojen sekä muiden lähteiden avulla oli mahdollista tunnistaa 1700-luvun lopun noin viidestäkymmenestä asuinpaikasta yli kolmekymmentä kymmenien metrien tarkkuudella, että saada epävarmemmat havainnot noin kymmenestä asuinpaikasta näiden lisäksi. Kartat tarjoavat sijaintitiedon lisäksi useille kymmenille 1600- ja 1700-lukuisille ladoille ja talousrakennuksille rintamaiden lisäksi suoniityillä ja Vuorenmailla, jotka sijaitsevat tämän tutkimusalueen ulkopuolella.

Kankaanpään kylätontti on esitetty 1700-luvun kartoissa vuosina 1707, 1736, 1772 ja 1791, joista jokaisessa hieman toisistaan poikkeavalla tavalla ja talomäärässä on myös vaihtelua. Kylätontin laajuuden ja kehityshistorian tunnistaminen vaatii karttojen ja asiakirjojen tarkkaa analysointia. Isojaon toimituskartta ja -asiakirjat antoivat alueesta lisäksi huomattavasti tarkempia tietoja kuin helpommin saatavilla olevaa uudistuskartta ja -asiakirjat. Tämä korostaa entisestään lähdekriittisyyttä vanhojen karttojen tutkimuksellista käyttöä kohtaan. Harvoista kylistä on yhtä kattavaa varhaista karttamateriaalia, joten johdopäätökset asuinpaikkojen laajuuden suhteen tulisi varmentaa karttojen lisäksi niiden toimitusasiakirjoista sekä aikakauden maa- ja henkikirjoista, joiden kattavuus ja saatavuudet ovat karttamateriaalia parempia, mutta analysointi työläämpää.

Talonpoikaisena Köyliönä pidetty kyläalue osoittautui poikkeavan aiempien tutkimusten muodostamaan romantisoitua kuvasta. Köyliön kartano hankki rälssikseen kaksi taloa Karhialta muodostaen niistä Potin lampuodin 1600-luvun alkupuoliskolla. Säkylän kirkkoherra sai 1639 Karhialta kaksi autiotaloa palkkatilakseen ja pappilakseen. Nämä omistukset ovat osin säilyneet nykypäivään asti. Näinä vaikeina aikoina oli vaarana muidenkin talojen päätyminen rälssin omistukseen. Köyliön kartanon omistajan vaihtuminen ja Loimaan vapaaherrakunnan perustaminen auttoivat kyläkuntaa päätyvästä osaksi Köyliön kartanoa. Aiemmassa historian kirjoituksessa ei ole huomioitu, että suurin osa Karhian ja

Kankaanpään taloista kuului vuosina 1651-1679 osaksi Arvid Wittenbergin Loimaan vapaaherrakunnan läänitystä. Läänitys antoi vapaaherralle kyseisten talojen verotuotot, muttei omistusoikeutta, jolta osin se oli huomattavasti Köyliön kartanon perintörälssiksi joutumista parempi vaihtoehto talonpoikien kannalta.

Kankaanpään kolmen talon muodostama ratsutila houkutteli kylään säätyläisiä, joista ensimmäinen Christina Galle rakensi kylätontin kupeeseen asumakartanonsa 1700-luvun alussa. Gallen jälkeen asumakartano ja ratsutilojen verovapaus saattoivat ne sotaväen päällystön haltuun, jolloin osa kantataloista annettiin lampuotien viljeltäväksi. Kankaanpään kylätontin hajaantuminen alkoi rusthollari Tuure Sipinpojan poikien alkaessa itse viljellä Pryhtiä ja Hemmiä, jolloin näiden talojen talouskeskukset siirtyivät pois kylätontilta asumakartanon yhteyteen ja nykyiselle Hemmin tontille.

Maisemahistorian kehitykseen on tutkimusalueella vaikuttanut myös ruotujakolaitos ja tervanpoltto. Ruotujakolaitos laajensi 1700-luvun alussa asutuksen kylätonttien ulkopuolelle sotilastorppien kautta. Kylävainioiden ulkopuolelle raivatuista peltolohkoista useat olivat ruotusotilaiden hallussa tai jopa heidän raivaamiaan. Todennäköisesti ruotujakolaitoksen vaikutuksesta uudisraivaus vilkastui ja kylät joutuivat sopimaan kylävainion ulkopuolisten alueiden hyödyntämisestä. Näistä alueista sopiminen oli jo niittyomistusten ja tervanpolton vuoksi alueella oletettavasti tavanomaista. Tervanpoltto on ollut alueen taloille merkittävä sivuelinkeino ainakin 1600-luvulta lähtien 1900-luvun vaihteeseen saakka. Kankaanpäässä ainakin kahdeksalla talolla yhdeksästä on ollut oma sijainniltaan tunnistettava tervahautansa. Karhialta olen tunnistanut vain Eskolan ja Mikkälän tervahaudat.

Tutkimuksessa tarkastellaan muutoksia kylätasolla ja suurimpia muutoksia ovat olleet tekemässä suurtalonpojat Matti Ääri ja Vilho Kossila sekä Kankaanpään ratsutilan isännät. Heillä on ollut mahdollisuuksia muodostaa alueella todellisia suurtiloja, mutta he eivät valinnoissaan ole tähän päätyneet. Näiden mahdollisuuksien ja valintojen taustalla on taloudellisia ja inhimillisiä tekijöitä. Äären ja Kossilan omistamista neljästä kantatilasta muodostui 1900-luvun vaihteessa kaksi kantatilaa ja lukuisia pientiloja. Tämä omistusten keskittyminen päättyi kahden kantatilan katoamiseen, mutta johti lopulta palstatilojen ja itsenäistyvien torppien kautta kyläyhteisön omistusten hajaantumiseen ja asutuksen laajentumiseen.

5.3 Hämärän katveessa

Tutkimuksessa en päässyt käsittelemään niin laajaa aluetta kuin tutkimuksen alussa haaveilin. Tarkastelun ajanjaksot jäivät myös suunniteltua lyhyemmiksi. Laserkeilausaineisto ylsi tutkimusalueelle vasta tutkimuksen loppuvaiheessa, joten sen käsittely ja analysointi jäivät tutkimuksessa tavoiteltua vähäisemmäksi. Suunnittelemani salaojakarttojen hankinta ja tulkinta jäivät minulta tekemättä.

Talojen omistajien tutkiminen osoittautui hankalammaksi kuin oletin. Tuomikirja-aineiston laajuus ja sen käsialojen tulkinnan vaikeus pääsivät yllättämään minut. Maanmittausasiakirjoissa havaitsin suurta sisällöllistä vaihtelua arkistointia varten laadittujen uudistusasiakirjojen ja saman toimituksen varsinaisten toimitusasiakirjojen välillä, jotka ovat vaikeammin saatavissa olevien. Toimitusasiakirjoissa on suunnaton määrä detaljitason tietoa, joka vaatii kärsivällisyyttä ja aikaa aetakseen. Ilman varsinaisia toimitusasiakirjoja olisi minulta jäänyt suuri määrä havaintoja tekemättä ja muutamat asiat olisin tulkinut väärin. Kunkin kartan tarkoitusperästä johtuen monia tutkimuksellisia asioita joutuu lukemaan rivien välistä.

Isojakoa vanhempien karttojen osalta huomasin, ettei pidä tehdä liian pitkälle vietyjä johtopäätöksiä ilman kartan tekstien tulkintaa. Näistä käytössäni oli vain arkistointia varten tehdyt puhtaaksi piirretyt ja kirjoitetut versiot, enkä tiedä löytyykö niistä alkuperäisempiä, joista voisi selvittää jotain nyt havaittua enemmän. Havaitsin, että karttojen pohjalta tehdyissä tutkimuksissa ja johtopäätöksissä tulee noudattaa suurta lähdekritiikkiä. Uudistuskarttojen ja -asiakirjojen pohjalta tehdyt tulkinnat jäävät aina vaillinaisiksi, johtuen niiden sisällön suppeudesta.

Hankaluuksia tutkimuksessa aiheutti vanhojen käsialojen tulkinta osassa alkuperäislähteitä. Lisäksi 1800-luvun karttamateriaali on huomattavasti suppeampaa kuin 1700-luvun, jonka vuoksi 1800-luvulle sijoittuvia maisemahistorian muutoksia pitää tulkita kirjallisten lähteiden perusteella. Aineisto- ja maastotutkimuksen perusteella oletin tunnustaneeni hylätyn Kankaanpään varhaisemman kylätontin, joka lopulta osoittautui kuitenkin vain peltoalueeksi. Havaitsin myös Roeck Hansenin menetelmiä käyttämisen vaativan huomattavaa kritiikkiä valittua lähdeaineistoa ja tekeillä olevaa tutkimusta kohtaan, koska sillä päästään myös miellyttäviin vääriin lopputuloksiin valitsemalla sopivan vuoden veroäyrit, mittayksiköt ja kertoimet.

Uskon monissa vanhoissa karttoihin pohjautuvissa tutkimuksissa ja tulkinnoissa olevan monia katveeseen jääneitä asioita. Tulee myös huomioida, että alkuperäislähteiden saata- vuus on aiempina vuosikymmeninä ollut huomattavasti nykyisiä digitaalisia arkistoja hei- kompi ja suppeampi. Saatavilla olevan aineiston massiivisuudesta johtuen luulen nyky- tutkijoilla olevan käytännössä vähemmän aikaan yksittäisten asiakirjojen käsittelyyn ja analysointiin, kuin meitä edeltäneillä tutkijasukupolvilla. Suomen itsenäisyyttä edeltä- vässä ajassa riittää tutkimista aineistojen laajuudesta johtuen vielä seuraavillekin suku- polville. Toivottavasti he jaksavat valaista ja löytää uusia sävyjä menneisyyttämme tule- vaisuudessa.

Lähdeluettelo

Arkistoaineisto:

KANSALLISARKISTO, HELSINKI [KA]

Lähteistä käytetty digitoituja versioita Digitaaliarkiston kautta: digi.narc.fi

Maanmittaushallitus [MMHA]:

- Maanmittaushallituksen uudistusarkisto

1788. ”KA/MMHA A101 1/10-47.” *Isojako Säskylä*. Helsinki.
1688. ”KA/MMHA A1B 35.” *Kartta ja selitys Uusimaan ja Yttilän yks. taloista*. Helsinki.
1688. ”KA/MMHA A1B 37.” *Kartta ja selitys Lähteen ja Vinnarin kylistä*. Helsinki.
1912. ”KA/MMHA A48 3/106-109.” *Kankaanpää Rnro 3 Hemmi lohottu*. Helsinki.
1914. ”KA/MMHA A48 3/110-114.” *Kankaanpää Rnro 5 Seppä lohottu*. Helsinki.
1791. ”KA/MMHA A48 3/11-32.” *Isojako Kankaanpään ja Karhian kylissä*. Helsinki.
1707. ”KA/MMHA A48 3/1-2.” *Kankaanpää Tiluskartta ja selitys*. Helsinki.
1916. ”KA/MMHA A48 3/123-129.” *Kankaanpää Rnro 1 Ranta suunniteltu lohkominen*. Helsinki.
1924. ”KA/MMHA A48 3/139-145.” *Kankaanpää Rnro 4 Martti lohottu*. Helsinki.
1925. ”KA/MMHA A48 3/153-161.” *Kankaanpää Rnro 8 Yski lohottu*. Helsinki.
1927. ”KA/MMHA A48 3/165-168.” *Kankaanpää Rnro 9 Heikkala lohottu*. Helsinki.
1927. ”KA/MMHA A48 3/169-179.” *Kankaanpää Rnro 2 Pryhti lohottu*. Helsinki.
1947. ”KA/MMHA A48 3/223-261.” *Köyliönjärven laskun johdosta muodostuneiden vesijättöjen jako*. Helsinki.
1736. ”KA/MMHA A48 3/3.” *Kankaanpää, Kartta ja asiakirjat Köyliönjärven rantapeltojen vieremästä koskien myös Karhian kylää*. Helsinki.
1772. ”KA/MMHA A48 3/4-10.” *Kartta ja asiakirjat Kankaanpään ja Karhian kylien talojen pellosita (aiheutuen rajajärjestelystä Säskylän kuntaa vastaan)*. Helsinki.
1895. ”KA/MMHA A48 3/43-82.” *Isojaon täydennys tässä ja Karhian kylässä*. Helsinki.
1898. ”KA/MMHA A48 3/83-87.” *Kankaanpää Rnro 7 Torkkeli halottu*. Helsinki.
1899. ”KA/MMHA A48 3/88-91.” *Yhteismaiden jako tässä ja Karhian kylässä*. Helsinki.
1899. ”KA/MMHA A48 3/92-97.” *Kankaanpää Rnro 9 Heikkala lohottu*. Helsinki.
1900. ”KA/MMHA A48 3/98/102.” *Kankaanpää Rnro 6 Sipilä lohottu*. Helsinki.
1843. ”KA/MMHA A48 33-42.” *Yhteismaiden, vesijättöjen ja vesiheinikön jako Kankaanpään ja Karhian kylässä*. Helsinki.
1900. ”KA/MMHA A48 4/10-13.” *Karhia Rnro 1 Iivari lohottu*. Helsinki.
1780. ”KA/MMHA A48 4/1-2.” *Karhia, Kartta ja jakokirja kotipelloista*. Helsinki.
1901. ”KA/MMHA A48 4/14-17.” *Karhia Rnro 6 Ääri lohottu*. Helsinki.

1909. ”KA/MMHA A48 4/18-22.” *Karhia Rnro 4 Mikkela lohottu.* Helsinki.
1909. ”KA/MMHA A48 4/23-27.” *Karhia Rnro 5 Kossila lohottu.* Helsinki.
1926. ”KA/MMHA A48 4/36-45.” *Karhia Rnro 8 Palkkatalo lohottu.* Helsinki.
1899. ”KA/MMHA A48 4/3-9.” *Karhia Rnro 3 Jaakkola ja Rnro 7 Poti tilusvaihto ja Jaakkola halottu.* Helsinki.
1959. ”KA/MMHA A48 4/71-77.” *Karhia Rnro 2 Eskola lohottu.* Helsinki.
1697. ”KA/MMHA A48 6/1-2.” *Tiluskartta ja selitys Polsun rusthollista.* Helsinki.
1801. ”KA/MMHA A48 6/3-51.” *Köyliön kartanon isojako.* Helsinki.
1923. ”KA/MMHA A48 6/54-199.” *Köyliön kartanon vuokra-alueiden järjestely.* Helsinki.

- Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto (kokoelma) -arkisto

KA MH MH 9/.” *Maanmittaushallituksen kartat, MH Alue- ja rajakartat.* Helsinki: Kartan tuottaja: www.vanhakartta.fi, Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200910284280>. Haettu 4. 9 2016. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200910284280>.

KA/MMHA 1133 12 Ia.* Säkyliä.” *Ia.* Pitäjänkartasto.*

1902. ”KA/MMHA Ib.* XV 17.” *Senaatin kartasto.* Helsinki.

1902. ”KA/MMHA Ib.* XVI.” *Senaatin kartasto.* Helsinki.

- Maanmittaushallituksen maakirjat ja kruununmaaluettelot -arkisto

Turun ja Porin läänin maakirja 1855 (34). Helsinki.

Turun ja Porin läänin maakirja 1905 (96). Helsinki.

Suomen Asutuksen yleisluettelo [SAY]

Köyliö, Säkyliä 1540-1713

Läänintilit, Turun ja Porin läänin tilejä

Ala-Satakunnan kihlakunnan maakirja 1635 (VA 7124). Helsinki.

Henkikirja 1790 (VA 7763). Helsinki.

Maakirja 1649 (VA 7236). Helsinki.

Maakirja 1651 (VA 7242). Helsinki.

Maakirja 1680 (VA 7348). Helsinki.

Maakirja 1698 (VA 7410). Helsinki.

Maakirja 1699 (VA 7413). Helsinki.

Maakirja 1760 (VA 7610). Helsinki.

Porin läänin maa- ja henkikirja 1646 (VA 7230). Helsinki.

Voudintilit
- Yleisiä asiakirjoja

Ala-Satakunnan kihlakunnan karja- ja kylvöluettelo 1637 (VA 7177). Helsinki.
 Kokemäenkartanon läänin erämääluettelo 1552 (VA 130a). Helsinki.
 Turun, Kokemäenkartanon ja Hämeen läänien myllyluettelo 1585 (VA 127).
 Helsinki.

-Satakunnan voutikuntien tilejä

Ala-Satakunnan maakirja 1615 (VA 2520). Helsinki.
 Maakirja 1540 (VA 1919). Helsinki.

Sotilasasiakirjoja. Arkistosta käytetty digitoituja versioita **Suomen Sukuhistoriallisen yhdistyksen** jäsensivujen kuvatietokannassa www.sukuhistoria.fi. [SSHY]

Henkirakuunarykmentin luetteloita 1776. *Lähde: WA558.*

Henkirakuunarykmentin pääkatselmusluettelo 1779. *Lähde: WA1232-1233.*

Henkirakuunarykmentin pääkatselmusluettelo 1785. *Lähde: WA1233.*

Porin läänin jalkaväkirykmentin pääkatselmusluettelo 1702-1728. *Lähde: 54944,PJR 1167.*

Porin läänin jalkaväkirykmentin pääkatselmusluettelo 1785. *Lähde: Krigsarkivet, Genrelmönsterrullor Finland Björneborgs läns inf.reg. 1785 MRS 29 157 JK.*

Porin läänin jalkaväkirykmentin pääkatselmusluettelo 1788-1795. *Lähde: PJR 171.*

Porin läänin jalkaväkirykmentti Luetteloita 1786-1786. *Krigsarkivet Rullor; Björneborgs läns inf.reg. 1786, WA523.*

KANSALLISKIRJASTO, HELSINKI [KK]

Lähteistä käytetty digitoituja versioita: digi.kansalliskirjasto.fi

Kansalliskokoelman Karttakokoelma: Kalmbergin kartasto

1855. ”KK Kalmbergin kartasto P.IV, 1:100 000.” *Kartat, Suomen karttoja ja kartastoja, Topografisia karttoja ja karttasarjoja.* Helsinki. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209188105>.

KÖYLIÖN SEURAKUNNAN ARKISTO [KSRK]

Arkistosta käytetty alkuperäisistä rippikirjoista valokuvattuja versioita Suomen Sukuhistoriallisen yhdistyksen jäsensivujen kuvatietokannassa www.sukuhistoria.fi.

Rippikirjat 1702 – 1864 Turun maakunta-arkistossa.

Rippikirjat 1865 – 1908 Köyliön seurakunnan arkistossa

MAANMITTAUSLAITOS, JYVÄSKYLÄ [MML]

Toimituskartat ja -asiakirjat, 319:2 ja 319:3 Köyliö, Kankaanpää ja Karhia, Huittisten toimipisteen mikrofilmeiltä ja sähköisestä arkistosta [ARKKI]

Kiinteistötietojärjestelmän rajamerkkien tiedot.

1780. ”MML/ARKKI 319 3-1.” *Karhian kotipeltojen isojako.*

1895. ”MML/ARKKI 319 3-6.” *Kankaanpään ja Karhian isojaon täydennys.*

1791. ”MML/ARKKI, 319 2:2.” *Kankaanpää ja Karhia isojako.*

HELSINGIN YLIOPISTO, Luonnontieteellinen keskusmuseo, Helsinki. 2016.

Kastikka-kasvistotietokanta. Haettu 9. 4 2016. <http://koivu.luomus.fi/kasviatlas/>.

KASTIKKA dokumentit 352525, 208784, 98719758, 755774

TUTKIMUSKIRJALLISUUS:

Ahla, Lempi. 1946. ”Poimintoja euralaisesta Nuorante-suvusta.” Teoksessa *Satakunta kotiseutututkimuksia XII*, toimittanut Eino, Valonen, Niilo Nikkilä, 5-74. Satakuntalainen osakunta.

Alifrosti, Kari. 2003. ”Veronmaksun ikeeseen - kohtuutta vai riistoa.” Teoksessa *Muinainen Kalanti ja sen naapurit*, toimittanut Veijo, Laukkanen, Esa ja Uotila, Kari Kaitainen, 214-221. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Cserhalmi, Niklas. 1999. *Fårad mark, handbok för tolking av historiska kartor och landskap. 2.* Stockholm: Sveriges hembygdsförb.

Forsius-Nummela. 1994. *Vihdin maisemahistoriallinen selvitys.* Vihti: Vihdin kunta.

Frisk, Michael. 2000. *Historiska kartor, Begrepps- och informationanalys inför en anpassning till GIS.*

Grönlund, Elisabeth, ja Heikki Simola. 2011. ”Suoturvetta ja järvenpohjaa.” Teoksessa *Ala-Satakunnan esihistoriaan*, toimittanut Kari Uotila, 81-110. Eura: Kåkenhus -kirjat.

Haikari, Janne. 2009. *Isännän, Jumalan ja rehellisten miesten edessä, Vallankäyttö ja virkamiesten toimintaympäristöt satakuntalaisissa maaseutuyhteisöissä 1600-luvun jälkipuoliskolla.* Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Helsingin Yliopisto, Luonnontieteellinen keskusmuseo, Helsinki. 2016. *Kastikka-kasvistotietokanta.* Haettu 9. 4 2016. <http://koivu.luomus.fi/kasviatlas/>.

Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto. 2016. *Heikki Rantatupa Historialliset kartat.* Haettu 9. 4 2016. www.vanhakartta.fi.

Huurre, Matti. 2003. ”Maatalouden alku Suomessa.” Teoksessa *Suomen maatalouden historia I, Perinteiden maatalouden aika, Esihistoriasta 1870-luvulle*, toimittanut Viljo, Jutikkala, Eino, Mäkelä-Alitalo, Anneli Rasila, 38-66. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Iso-Iivari, Lasse. 2016. *Euran talonhaltijaluetteloa.* Haettu 16. 2 2016. <http://users.utu.fi/isoi/talot/aura.htm>.

- . 2015. *Köyliön talonhaltijaluetteloa*. Haettu 15. 2 2016.
<http://users.utu.fi/iso/talot/koylio.htm>.
- Jokipii, Mauno. 1983. ”1500-luvun sodat ja sotalaitos.” Teoksessa *Paikallisyhteistö ja sotalaitos*, tekijä: Heikki toimittanut Rantatupa, 18-26. Jyväskylä: Paikallishistoriallinen toimisto r.y.
- . 1974. *Satakunnan historia IV Satakunnan talouselämä uuden ajan alusta isoonvihaan*. Pori: Satakunnan Maakuntaliitto r.y.
- Joukahainen, *www-pohjainen suomen kielen sanastotietokanta*. Haettu 27. 11 2014.
<http://joukahainen.puimula.org/word/edit?wid=519970>.
- KA, Arkistojen portti -sivusto. 2015. *Maanmittaushallituksen uudistusarkisto -artikkeli*. 2015. 12. Haettu 9. 4 2016.
http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Maanmittaushallituksen_uudistusarkisto.
- Kaatonen, Juhani. 2014. ”Kansallismaiseman kainalossa.” Tekijä: Jaakko Ojala, Simo Nummi ja Samuli Vahteristo Toimittanut Helvi Heikkilä, 37. Köyliö-seura ry.
- Kepsu, Saulo. 2005. *Uuteen maahan, Helsingin ja Vantaan vanha asutus ja nimistö*. Helsinki: Suomalaisin kirjallisuuden seura.
- Killinen, Kustaa. 1877. ”Kiinteitä muinaisjäänöksiä Loimijoen kihlakunnassa.” Teoksessa *Suomen muinaismuisto-yhtiön aikakauskirja II*, 61-100. Helsinki: Suomen muinaismuisto-yhtiö.
- Koivisto, Olavi. 1966. *Euran, Honkilahden ja Kiukaisten historia I Historiallisen ajan alusta isoonvihaan*. Eura: Kuntien ja seurakuntien asettama historiatoimikunta.
- Koskinen, Ulla. 2014. ”Talouden hidas muutos.” Teoksessa *Satakunnan historia VI*, toimittanut Pertti Haapala, 93-221. Pori: Satakunnan museo/Porin kaupunki, Satakuntaliitto.
- Kotisaari, Anneli. 2016. *Sukuselvityksen kohde Jakob Pontus Erikinpoika Tawaststjerna*. 10. 1. Haettu 2. 19 2016.
<http://www.annelikotisaari.net/margarethad3.htm>.
- Kotivuori, Yrjö. 2005. *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*. Haettu 17. 2 2016.
<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli>.
- Köyliöst... Köyliöläinen murresanakirja sekä köyliöläisiä tarinoita ja kertomuksia 3*. Köyliö: Köyliö-seura ry. 2002.
- Köyliön kunnan verkkosivut*. Haettu 1. 10 2013. www.koylio.fi.
- Laakso, Veikko. 1986. *Suur-Loimaan Historia I*. Loimaa: Suur-Loimaan historiatoimikunta.
- Laukkanen, Esa. 1997. *Köyliön kunnan kiinteät muinaisjäänökset: inventointiraportti*. Pori: Satakunnan museo.
- Lehtinen, Jyrki. 2001. *Kylät ja maisema – Valkeakosken Rapola ja Sääksmäen kirkonpuoli historiallisissa kartoissa 1640-1959*.
- Lehtinen, Leena. 2005. *Karttojen kertomaa: Vanhojen karttojen kautta maiseman historiaan*. Helsinki: Genimap.
- Lehtonen, Hannela, Sari Mäntylä, ja Kari Uotila. 2005. *Tutkimusraportti Köyliö Yttilän Otta. Koekaivaus 6.6. - 22.6.2005*. Museovirasto: KÖYLIÖ 272/2005.
- Liesniemen historiaa* . Haettu 15. 2 2016. <http://www.liesniemi.net/historia2.html>.

- Louekari, Sami. 2013. *Hyödyn politiikka, Kokemäenjokilaakson ympäristöhistoriaa 1720-1850*. Turku: Turun yliopisto.
- Miettinen, Tiina. 2014. ”Kruunu ja kirkko kansan kaitsijoina.” Teoksessa *Satakunnan historia VI*, 225-289. Pori: Satakunnan Museo/Porin kaupunki, Satakuntaliitto.
- MMH Maaperäkartta 1:20 000, lehti 1134 10.” Helsinki. 1985.
- MML Maastokartta.” Creative Commons 4.0 -lisenssin aineistoa: Maanmittauslaitos, 4/2016.
- MML Ortoilmakuva. ©Maanmittauslaitos, 8/ 2014.
http://www.maanmittauslaitos.fi/avoindata_lisenssi_versio1_20120501:
- MML Taustakarttasarja. ©Maanmittauslaitos, 8/2014.
http://www.maanmittauslaitos.fi/avoindata_lisenssi_versio1_20120501:
- Museovirasto. 2014. *Kulttuuriympäristön rekisteriportaali*. Haettu 30. 12 2014.
<http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx>.
- Männistö, Sami. 2004. *Köyliön vanhaa rakennuskantaa*. Köyliö: Köyliön kunta.
- Mökkönen, Teemu. 2006. *Historiallinen paikkatieto, Digitaalisen paikkatiedon tuottaminen historiallisista kartoista*. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Nurminen, Raili. 1970. *Säkylän Historia I*.
- Pelkonen, Pentti. 1987. *Tuhatvuotinen Köyliö*. Kokemäki: Kustantanut tekijä.
- Piilonen, Juhani. 2007. *Sastamalan historia 2*. Vammala: Sastamalan historiatoimikunta.
- Rahkola, Juuso. 2003. *TIEDON ALKUPERÄSTÄ; Friedrich Nietzschen naturalistinen epistemologia*. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Rantatupa, Heikki. 2000. ”Maakirjakartat.” Teoksessa *Kartta historian lähteenä*, toimittanut Heikki Rantatupa, 73-84. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston yliopiston julkaisusarja 55.
- Riionheimo, Anna. 2011a. *Näkymiä maakunnan maisemahistoriaan, Uudenmaan paikkatietoaineistot*. Helsinki: Uudenmaan liiton julkaisuja E 113- 2011.
- Riionheimo, Anna. 2011b. *Paikkatieto maakunnallisen maisemahistorian tutkimuksessa - Näkymiä Uudenmaan asutus- ja maisemarakenteen menneisyyteen.* Pro gradu - tutkielma, Pori: Turun yliopisto.
- Roeck Hansen, Birgitta. 1995. ”Medeltida butomter i Finland.”
- Roeck Hansen, Birgitta. 1996. ”The Agrarian Landscape In Finland Circa 1700, with special reference to Southwest Finland and Ostrobothnia.”
- Roos, John E., toim. 1964. *Ala-Satakunnan tuomiokirja 1550-1552*. Helsinki: Valtionarkisto.
- Salminen, Tapio. 2007. *Joki ja sen väki, Kokemäen ja Harjavallan historia jääkaudesta 1860-luvulle. Kokemäen ja Harjavallan historia I:1*. Kokemäki: Kokemäen ja Harjavallan kaupungit ja seurakunnat.
- Salminen, Viktor. 1969. *Köylilön pitäjän historia*. 2. painos. Helsinki (Rauma): Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Salmo, Helmer. 1952. ”Satakunnan historia II Rautakausi.”
- Salo, Unto. 1997. *Ihmisen jäljet Satakunnan maisemassa: Kulttuurimaiseman Vuosituhannet*. 2. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

- Salo, Unto. 1953. *Köyliö pitäjän kiinteät muinaisjäännökset*. käsikirjoitus, Helsinki: Köyliön pitäjän historiatoimikunta.
- Salokangas, Raimo. 1980. *Köyliön Historia II 1850-1975*.
- Sarmiala, Juppe. 2010. ”Ruotujakolaitos ja ruotusotilaat.” Teoksessa *Hän oli Gunnar, Gunnar Hjerpen jälkipolvia*, 15-19. Tampere: Gunnar Hjerpen suku.
- Screen, J.E.O. 2007. *The Army in Finland, Durin the last Decades of Swedish Rule (1770-1809)*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, Studia Historica 75.
- Seppälä, Suvianna. 2009. *Viljana, nahkoina, kapakalana; Talonpoikien maksamat kruununverot Suomessa vuosina 1539-1609*.
- Soikkeli, Anu. 2000. *Suomen vanhat pappilat - menneisyyden tulevaisuus osa I*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Suvanto, Seppo. 2001. *Satakunnan henkilötiedosto 1303-1571*.
<http://www.narc.fi/suvanto/>.
- . 1973. *Satakunnan historia III Keskiäika*. Pori: Satakunnan maakuntaliitto r.y.
- Talvitie, Petri. 2013. *Kyläosuudesta yksityiseen maanomistukseen, Isojako Länsi-Uudellamaalla 1700-luvulla*.
- Tuiskulan torppareita ja itsenäistä isäntäväkeä*. Köyliö: Tuiskulan kyläyhdistys ry. 2013.
- Uotila, Kari. 2011. ”Arkeologiaa vuosina 2003-2010 Ala-Satakunnassa.” Teoksessa *Avauksia Ala-Satakunnan esihistoriaan*, toimittanut Kari Uotila, 18-21. Eura: Kåkenhus.
- Uotila, Kari. 2009. ”Keskiajan arkeologia.” Teoksessa *Keskiajan avain*, leikannut Marko Lamberg, Anu Lahtinen ja Susanna Niiranen, 300-315. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Uusi Aura. *Myynti-ilmoitukset takasivulla*. Turku. 19.1.1897.
- Wikipedia. 2015. *Gripenberg -aatelissukua käsittelevä artikkeli*. 6. 10. Haettu 19. 2 2016. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Gripenberg>.

Lyhenteet

ARKKI: Maanmittauslaitoksen sähköinen arkisto

KA: Kansallisarkisto, ent. Valtionarkisto (VA)

KK: Kansalliskirjasto

KSRK: Köyliön seurakunnan arkisto

MMH: Maanmittaushallitus

MMHA: Maanmittaushallituksen arkisto

MML: Maanmittauslaitos

SAY: Suomen asutuksen yleisluettelo

SSHY: Suomen sukuhistoriallisen yhdistyksen kuvatietokanta

VA: Valtionarkisto, nyk. Kansallisarkisto (KA). VA osoittaa Valtionarkiston aikaisen asiakirjanumeron.

LIITE: Kartan KA/MMHA A48 3/3 1736 selosteen tulkinta

A48 3 3 Köyliö Karhi Kankaanpää 1736

Daniel Ekman 1736

Tulkinta: Heikki Rantatupa (10.1.2016)

Mitat: tynnyrinala, ta (14000 neliökynnärää)

kapanala, ka (1/32 tynnyrinalasta)

åhm, aami, heinämitta

**Karhi och Kanganpä Byars Öfwerklagade Jordfall af Åkrarne J Biörneborgs
Lähn Nedre Sattargunda Häradh och Kiuхло Pastorat. Afmätt Åhr 1736 Af D.
Ekman**

NOTARUM EXPLICATIO

Anno 1736 d(en) 18 Junii afmättes och bepröfwades till ödmiukaste följe af höga Landhöfinge Embetes Respective Resolution och beordran af d(en) 27 Aug: 1734 under skrefwen med NembdeMännen Anders Mattsson Kålki och Michel Jakobsson Grofwila det Öfwerklagade Jordfall utj Karhia byes Bohläckrar af Kiuхло Pastorat, som underliggiande Träsket under Blåsswäder, sampt host och wåhrtijd med watnetz upstigande och inskiäring fegordsackat?, och effter the Gamblaste Mäns berättelse och uthwissning af Granskapet Nembl(igen) at så wähl hela Karhia byns tompt som ansehnlig Jord, af Åkren Ändalång med bägge Åkrarne uthfallit, så att byalaget måste af bohl Åkren taga sig den Tompteplatz, som bebygder finnes, och Landzwägen altijd som oftast närmare och närmare på Åkren upflyttia, befans theta Jordfall som Myket swårdh Står at förebyggias och afhindras, innehålla?, sedan nu then befintelige Geääss och Steenwallen mellan Siöstranden och Åkren i bägge Giärderne till 2 tunnor(land) 24 cappor(land) utheslätz såssom then onekerligen i förra tijder warit, nemb(ligen) thenne byens nu befintelig huus tompt 1 tunne(land) 24 cappe(land), åkren hwar JordMohn Man intet märkia kunde effter den under want Står, dok effter behåldene Åkren Sk/Nrårdewades? till 3die (kornetz) öffring 14 tunneland 24 cappeland gör tillsammans med tompten 16 tunneland 4 cappeland, hwilket så wijda wijd undersökiandet, och uppå till frågan af Nämbedens uhtsago, förmärktes ingen Mark till åker tiänlig i dess Ställe at upRänsa? finnas, emellan sampteliga Hemmanen, effter hwars här närstådemde Gambla öretahl afdehlas, och bekom hwar som följer:

Ifwari (Iivari)	4 äyriä vero	2:2 (ta:ka)	174/185 åhm (aamia)
Jaakkola (Jakola)	4	2:2	174/185
Eskola	3	1:23	145/185
Mikkola (Mikola)	3	1:23	145/185
Jaakkola (Jakola)	3	1:23	145/185
Ääri? (Ähri)	4	2:5	135/185
Kastila	2	1:7	9/185
Partti	6	3:9	183/185

Säledes wara effter utwissningen befunnit attesterar af Karhia ut Supra

D Ekman

Anno 1736 d(en) 17 Junii till ödmiukste följe af Högwällborne Herr Baron General Major och LandHöfdingens HögGunstige Ordres af d(en) 6 Februarii förledet Åhr, instälte sig underskrefwen Med NembdeMännen Anders Mattsson Kålki och Michel Jakobsson Grefwila, utj Kanganpä by af Neder Sattagunsa häradh och Kiuholo Pastorat, att undersökia om ther Jordfall underliggianade träsket af byens bohl åkrar tijd efter annan med sitt upswallande och inskiörande förordsakat och theras uthsäde förminskat, hwilken swårighet ännu thenna by är underkastad så wida Jordfallet intet afhindras och förbyggias kan, tå the Gamblaste Männ i byn och Granskapet att i samma tijder, som hwar och en ännut Minnas kunde har Randaila/Randila i Storråkren Mist halfway sin twärteeg under wijd siöstranden i är wijd byen till 2ne C(a)pp(o)rs land, Prikti 4 ¼ Cappor, Marti 3 Cappor och Sipilä likaledes 2 ¾ Cappor, Widare utom dess och nedan för these twärtegar, som och ändalång med Storråkren och å andra sijdan om byen lång med Söderåkren, sedan hwad nu till Strand och Gräss band dess, för det att i förra tijder äfwen onekerligen emellan siön och åkren Grässland warit. Åker Mistning och Jordfall warit in alles till 8 túnneland 17 cappeland, hwilket enär thet effter närstående Gambla af 1697 åhrs Jordebok befintelige Öretahl Hemmanen emellan fördehlas, tillfaller på hwardt som följer nemb(ligen):

Hanni? Hend(rich)	4 äyriä 12 (pengar?) skatt	1:5 (ta:ka)	328/788 (åhm)
Randala Hend.	4	1:5	328/788
Noch förnämde		:2+1:7	328/788
Prikti	4	1:5	328/788
Noch förnämde		:4 ¼ +1:8	221/788
Tarkila	3	:29	626/788
Seppä (Säppä)	3	:29	626/788
Heikkilä (Heikila)	3	:25	229/788
Jiskö?	3	:25	775/788
Martti (Marti)	3	:25	229/788
Noch Öfwannämde		:3 + :28	775/788
Sipilä	3	:25	229/788
Noch öfwannämde		:2 ¾+:28	32/788

Widaare wistes, att så wähl byssens Gamble boning tempter som kähllanden och Humblegårdarne på Tompterne Stätt, wara bortskuren till 2 tunneland 18 cappeland. Men som Moo och sandbaken på hwilken byen nu står synes wara tillRäkelig, kan ej som ej prätenderades, deer för någon afskattning falla, Men att uth widgde och upbruka wijdare åker i then förfallnas ställe, kunde på tillfrågan och wijd undersökiandet intet förmärkias, utom intygas Ägorne Gambla Med Gnaf sandMoo oduglig och åter med sänka och onyttige dälder wara omstängde och inslutne, Således wara effter uhthwissningen befunnit. Attesterar af Kanganpä ut Supra

D: Ekman